

166-167

ДОМЕТИ

Издавање овог двоброја Домета помогли су
Министарство културе и информисања Републике Србије

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

008+82(05)

ДОМЕТИ : часопис за културу / главни и одговорни
уредник Саша Радојчић. – Год. 1, бр. 1 (1974) – . – Сомбор :
Градска библиотека "Карло Бијелицки", 1974 – . – 24 ст

Тромесечно.
ISSN 0351– 0425

COBISS.SR–ID 295191

часопис за културу,
јесен-зима, 2016,
год. 43, двоброј 166-167

издавач:
градска библиотека
„Карло Бијелички“ у Сомбору

за издавача:
Владимир Јерковић

главни и одговорни уредник:
Саша Радојчић

уредништво:
Драган Бабић, Кајоко Јамасаки, Војислав
Карановић, Саша Радојчић, Чедомир
Јаничић, Тамара Б. Крстић

лектор и коректор: Горан Малбаша

ликовно-графички уредник:
Дејан Подлипец

оснивач часописа: скупштина града Сомбора; главни
уредник: sasa.radojic@gmail.com; рукописи се примају
електронски на адресу casopiszakulturudometi@gmail.com;
једногодишња претплата 500, за правна лица 800
динара, за иностранство двоструко, на жиро рачун
840-131668-11; цена овог двоброја 250 динара; штампа
„Кримел“, Будисава; тираж: 300 примерака.

у овом двоброју:

ДАТУМ

тамара б. крстић	7
јаку реч ни плъусак не може опрати	
угљеша шајтинац	9
оде све	
ана ристовић	22
градски отпад	
срђан срдић	25
север	
ален бешић	36
голо срце	
ото олтвањи	39
теслино насиље	
јасмина топић	52
мали циклус	
анђела пендић	59
огањ	
бранислав живановић	63
ломача еволуције	

РЕЧ

барби марковић	71
београд	
vladimir булатовић	86
последња жеља	
миљан микић	93
ферије	
гавра влашкалин	96
дивље свиње	

СПОНЕ

адрјана јарош	103
порајмос	
уц раховски	108
песме о псу зукију	

ЕСЕЈ

андреа гомбош	113
кратка историја ђавола	

ЧИН

зоран р. поповић	135
о позоришту, љубави и другим демонима	

ВРЕДНОВАЊА

тамара б. крстић	151
омеђавање ишчашења новом поетиком: избор из песничке продукције 2016. године	
бранислав живановић	161
хладна страст	
душан стојковић	164
душа песме у библиотеци смрти	
андреа беата бицок	169
жив си, ствараш	

РЕЉЕФ РАВАНГРАДА

миле новић	173
бакшиш из душе	

тамара б. крстић

јаку реч ни плусак не може опрати о сомборском књижевном фестивалу

Први Сомборски књижевни фестивал одржан је овог маја у нашем граду. Захваљујући одличној сарадњи организатора фестивала са Градском библиотеком „Карло Бијелички“, наши суграђани су уживали у читању и разговору са гостима писцима. Програмски изазов који је фестивал поставио је упознавање сомборске публике са актуелним ствараоцима који се годинама налазе на врху књижевне сцене, што је потврђено бројним освојеним наградама.

Фестивал је отворен у петак, 13. маја, пригодним говором Владимира Јерковића и Тамаре Крстић, испред уредништва фестивала. Прве вечери, публика је имала прилику да упозна прозаисте Срђана Срдиха, Угљешу Шајтинца и Ота Олтвањија. Критичар Драган Бабић дао је преглед рада аутора и тиме публици приближио лепезу прозног стваралаштва, говорећи из угла првенствено читаоца. Након лепих речи о врху прозне сцене, публика је имала част да слуша ауторе како читају своја, махом необјављена дела, и тиме буду сведоци дела у настајању. Замишљен као упознавање писача, фестивал је понудио Сомборцима став аутора о тренутном стању у књижевности, као и мало ближем раду наших аутора, током разговора који је са њима водила Тамара Крстић.

Друге вечери бину су делили песници Ана Ристовић, Ален Бешић и Јасмина Топић. Критичар Бранислав Живановић је публици приближио песнички језик аутора и њима препустио да се након уводне речи публици обрете како најбоље умеју – својим стиховима. Расположени аутори су читали и створили публици одличан угођај и уживање у пријатној атмосфери. Ни друге вечери нису изостали пријатан разговор и расположени аутори, те је Тамара Крстић као модератор водила разговор са песницима, дајући публици увид у њихове пројекте ван песничког света.

Сомборски књижевни фестивал, чији је циљ промовисање савремене књижевне сцене Србије, избегао је сенку заборавља отварањем конкурса за другу књигу аутора млађих од 35 година. Друге фестивалске вечери жири је доделио награду Анђели Пендић, младој београдској песникињи, чији је рукопис Огањ изабран као најбољи. Награда, у виду уметничког експоната који симболизује другу књигу, била је леп додаток на тираж који је Пендићеву дочекао у Сомбору. Ова специфичност даје решење тзв. проблему друге књиге младих аутора. Критичар Бранислав Живановић је прочитао део из поговора ове збирке и тиме присутнима приближио одлуку за одабир овог рукописа. Млада песникиња се обратила публици речима захвале организаторима и представила се публици читањем својих песама из победничке збирке.

Организатори су задовољни одазивом публике која је схватила важност одржавања овакве манифестације и планирају наредно издање Фестивала, као и припрему за штампу новог рукописа на конкурс који све више показује свој значај и потребу.

оде све

Остало ми је још само да се убијем. Лакши начин ту и одмах или овај други. Одабрао сам тежи саосећајући са правом изненадне смрти да расте и развија се у природном окружењу, тако, до њене сопствене полне зрелости, рецимо. Путовао сам на запад до југа Бачке а онда на север. Једном сам био у том граду иза којег нема више ничега. Тамо птице урлају и јутром сам се будио у леденом зноју од страха да ће поглед кроз прозор потврдити моје стрепње. Људи једва да има у том месту. Дрвећа је неподношљиво пуно. Одвратни птичији род држи људе заточене испод крошњи. Паре се, гнезде и легу над људском патњом. Негде сам прочитао да ми је мајка рођена баш ту али то сад није имало никакав значај. Иза града је кривудала река, вечни детаљ у комплексу административне границе, жива слика последње тачке на мапи. Хор је немушто гргољио у мени све док се по античком рецепту није издвојио један из масе и кренуо да подбада. У средишта мапа треба бежати, никако на ободу јер цариници су поткупљиви а невидљиве луке пуне су доушника у масним прњама. У шаци ми глава, о, зар морам рећи „и у њој мисао“, то ми се гади откад сам открио да их има свуда и да су најмање унутра. Кад умре човек с њим умире и један мали антички хор, осим једног из њега. Тај трчи босоног све до Делфа и кад тамо стигне већ није већи од стидне вашке. Жбун Пророчице пун је тога јада са сврхом да гризу и терају је на визије кад већ неко наиђе и рад је да за жртву што је приноси сазна нешто о пословима умрлога. У ранцу су чарапе и дезодоранс, сапун за ручно прање, депилациона крема и малени флеш. Возач аутобуса покреће дискурс о Шниткеу, као, једном је само пустио његов реквијем и пожелео је истог трена да заустави возило. Стао је нагло, отворио врата и

истрчао на росно поље крај пута. Није се сећао детаља али руке којима су га уплашени путници коначно дохватили и његово голо тело подигли у ваздух никад неће престати да осећа. Имао сам ерекцију, рекао је тихо, не скидајући поглед са пута који је у даљини нестајао у дрвореду. Ја знам само то да тамо негде мора бити некога ко ће бити спреман да ме саслуша. И неразумевање је боље од заборава. Приближавали смо се последњој станици. На ливадама које претходе граду расле су огромне беле печурке. То су раднице из оближње фабрике, рече возач, оне које нису стигле да замене пелене па их је ветар одвукао на чистину, мени су лепе иако смрде кад им приђете и вриште ако покушате да их додирнете. Ја то хигијенски не могу. Оне су, узгред, нечије мајке и супруге, сестре, љубавнице. На ђубришту, да. Видео сам ја да сте ви гад. Сва та бела кожа којом сте прекривени. Ко још улази у празан аутобус. Говнари као ти. Они вас као зову а ви се као одазивате. Не би ме чудило да си јebene професор који жури на предавање. Шта мене боли курац како ти доживљаваш јebene призоре. За тебе је ово аутобус за мене диносаурус у трку и то свакако са душом. Ничим изазвана несрећа има проблем да се устали као појам. Шта је сад, хоћеш да изађеш. Да. Не заборави ме, обећај то. Свакако, помогли сте ми а да нисте ни свесни колико. Лети, лети, голубићу и не преждеравај се младог грашка. Изашао сам полужив. На глежњевима осетих тек благи ветрић. Био је то дах из ноздрва диносауруса. Док сам се окренуо он је већ одмакао у трку. Сличан брдашцету у облику очерупане патке. Испод првих дрвореда узео опет обличје аутобуса. Град је лежао преда мном, слаб и на издисају. О, коме поглед упути. Сакри свој стид глисто. До првог угла па без погледа у страну и опет тако. Штедећи на вољи да памтим, крајичком сам ока меркао натписе и облике док гледам на сат или тражим шибицу по џеповима. Примећен, једном за свагда, човек се од детињства будалеса у покушају да то стање измени. Ох, како сам мали, невидљив, прозиран, етеричан, напуштен у зачетку, недовршен, аморфан, прозрчан, танан спреда, дебео са стране, безбојан, нечујан, нит смрада нит мириса, одраза јок, одблеска ич, а одјекујем ли одјекујем ко добош на тргу ћелавом. Осетиш кад си окружен толиким смештајима који би само да те се дочепају и сместе се у тебе. Узалуд нада

да би могао умрети непримећен, ето га глумац, иде оданде, не претерано одушевљен што ме види али ипак дрзак, ти глумци, ах, неподношљиви су и, пишеш ли шта, ја идем да играм сад, на сцену, а ти, да, ти си своје рекао, сад предајеш негде, ти си професор, па, удебљао си се и ниси више семенка па да те ветар носи, пао си, проклијао, ако се не дохватиш неког зида пузаћеш водоравно. Усмртио сам га ћутке, у себи. Помози ми, рекох, да пренесемо твој леш. Свидело му се па смо леш вукли од дворишта до дворишта све док нисам угледао фијакер и платио дебело да га овај одвезе и баци у канал на путу за Апатин. И увек тако, имао план или не, троше те пустињаџи, јуродиви, непознати с натприродним моћима а ти, кад ћеш ти своје потрошити. Да идем и да јој купим поклон, нешто скупо јер јефтино се лако заборавља и с временом не добија на цени научи то већ једном. „Крај еволуције је близу а наступиће у часу кад се сва бића ослободе потребе за пажњом“, рекла би Она и додала „а што је сувишно нестаје у трену и једнаком брзином без обзира на својства попут велико или мало“. Али, зар би после свега пристала на поклон. Господе, па то сте ви. Стигли сте, добро је. Слушао сам вас кад сте читали једном, у Новом Саду. Не плашите се, ја сам писао приказ ваше књиге, позитиван углавном јер знао сам да ћемо се срести. Једном смо и телефоном причали, Бабински, забога, доктор Бабински. Сад кад је леш на сигурном, дајте да учиним све што могу. Ту се, докторе, више ништа не може учинити. Може, може, ми ћемо вам помоћи. Бабински, па да, лепо је писао о књизи, тако млад а већ доктор. Желим да вас загрлим, докторе. Немојте, молим вас, моја вереница је иза оног прозора и снима овај чин. Зашто снимате. Ово је историјска посета, ми ништа не препуштамо случају. Одвуче ме човек све до старог здања где смо се вијугавим степеницама попели на трећи спрат и ту застали. Врата је отворила љупка девојка са камером у руци. Ово је Та'ара, моја вереница, професоре. Ми вас никада нећемо издати, рече она љупким гласом. Бабински је познавао моје слабости, очас је принео флашу домаће ракије и гајбу хладног пива. Опростите, морам да погледам, сви ти портрети, зар је могуће, и сви одавде, велики људи, ох, не могу, не могу. Немојмо бити значајни. Нека наши портрети никада не красе ништа. Та'ара и доктор су ме сад мазили по глави као да сам

потпуно изгубљено чедо. Без бриге, па сад сте са пријатељима. Да ли ви знате шта смо ми у стању да урадимо. Ми ћемо поново објавити ваше списе о којима се мало зна. Немојте, ја жалим и за то мало. Никако, рече Та'арица коју сам у мислима већ венчавао са доктором, ох били су тако љубак пар. Дајте да вам кумујем, у тајности, наравно, јер ја се стидим што постојим, то ће имати смисла, а списе, оставите се тога. Знала сам да сте слабић. Заплакала је и Бабински ју је одвучао у страну. Сигурно сам претерао, то је једино што умам, ево и ова чаша од два деци, забога, зар сам морао да је напуним ракијом пред очима ове деце. Ти си њихов идол рече ми зборана савест а ја њој 'оћеш ли више умрети а она мени би ал' не могу. Што не умреш старице моја. Шчепала пиво, одмакла се и ућутала. Извините, професоре, Та'ара је под јаким утиском, можда смо претерали, то с камером и... Снимаћемо кад ви дозволите. Снимајте, ионако се ништа неће видети. Онима који верују да је све у личном доживљају можда се нешто и укаже. Дођавола, волите ли ви документарце о назови једноћелијским организмима. Ништа ту није једноћелијско, хоћу да кажем, под плаштом једне ћелије лежи лавиринт неразјашњених система. Опростите, постоји један човек у Кљајићеву, његово конспиративно име је Студент, тај контакт би могао да буде од пресудног значаја. Професоре, рече доктор Бабински након кратке размене погледа с Та'аром, вама је потребан одмор. Постоји скровито место, тихо а у самом срцу града. Тамо ћете бити на сигурном. Гуркали су се испред мене као пар заљубљених медуза, то ми се учинило океј као метафора, ипак, оне немају централни нервни систем и сад су руке овог пара подсећале на рубове провидног плашта који је у ствари сав прожет ситним наддражајним тачкама. Херкула ми, сетих се нас док смо шетали тако, увек и на сваком месту, осим на пловећим објектима, јер, Њој би то изазивало мучнину. Видим је како виче, да ли си ти нормалан, шта си то урадио. Док је галеб у лаганом лету одмицао од трајекта за Лименас са десет евра у кљуну ја сам раздрагано стрепео да ли ће их сачувати до обале. Зашто, могао си му дати крекер као што и други раде. Не дам му „Пападопуло“ крекер јер он је само мој и твој. Тих десет евра недостајаће нам у повратку, расипаш се, то је безмало пет гироса. Па, зато сам му и дао новац, нека купи себи

шта воли да једе, уосталом, досадно је махати им двопецима испред кљунова, то сви раде. Слажем се, али, зар нисам, јеси, нек иде дођавола, ма да, то ће га учинити посебним, биће један једини у јату а новчаница од десет евра је свуда, и уопште, заслужио је јер уме да лети, лепо је летео, видела си, да, прво сам приметила његов лет, можда је ипак женка, ако си тако желео онда добро, није глупи галеб, није, слажем се, волим те више него ту птицу, иако не летим лепо, ма, не, она је сад део нас и нема тих десет евра који би то могли да плате, апсолутно, ако се врати, мислиш, да врати кусур, или да ти сложи неку галебију жваку да му треба још јер је јато гладно, даћу му кредитну, ти би то урадио и онда замишљао како слеће на банкомат и кљуном боцка по тастерима, волим те, дај мало тог „Пападопула“. Кроз влагу сутона стигосмо до старе куће. Ругло вишеспратног друштвеног хотела чинило је природни бедем лаком продору у сокаче. Једном сам, једном смо, али, није био тренутак да то гласно кажем. Професоре, овуда, у дворишту је шупа, видите, а горе преуређен таван, имате струју и туш, решо, мрачно је, али, зар нису сва скривена места мрачна. Кључ је ту, узмите, одморите се и ујутро само пошаљите поруку а ми ћемо доћи и, бурек, пециво, јогурт, ово је број, можда да се за сада никоме не јављате, конспиративно име Студент, свакако, али, немојте пре доручка. Та'ара је прозрела докторову намеру да ми дотури флашу са остатком ракије и на њен оборен поглед само сам је пружио назад. Она је чинила да осећам присуство Ње и ма колико слутио да ово неће изаћи на добро погнуо сам врат и покајнички зевнуо. Десило ми се што и свакоме барем једанпут у животу, наиме, Та'ару видех као отелотворење Асклепијеве кћери, додуше без змије у шаци. С рукама у млечној белој води замишљао сам како се Бабински мази са Хигијом. За киклопчића какав сам ја нема боље пећинице од овог собичка, помислих са све опраним чарапама у рукама. Да је правде на овом свету био бих сад потиштен али не, мене мами прозорче на крову. То јесте тај хотел. О, с каквим сам самопоуздањем упао тамо у сред ноћи водећи је за руку. Ми смо дошли, која је то соба, молићу. Оријашки рецепционар свега се нагледао и није се дао преварити. Зграбили смо кључеве и дуго путовали спорим лифтом. Заједно у тушу, таман још толико трезни да нас додири голицају и мноштво

воде, устројство хотелског водопада који не слаби, не млачи се, и без амбиса магла се ствара а ми голи ко Стоунхенџ, прозни, знани само једно другом, две заборављене пагоде пуне примата који се крију од монсуна, слап на усни, никад некад увек сад. У ланцу исхране метафоре су чистачи и да њих нема бактерије сећања би се размножиле толико да би даље кретање постало немогуће. Срање је кад се самих метафора множи толико да немају више чиме да се хране и онда се вуку унаоколо, цркавају, али, и то је ваљда део еволуције. Превентивно лечење метафорама нанело је ненадокнадиву штету овом друштву. Од здравих јединки праве зависнике, нема студента који ми се барем једном није успротивио метафором истичући да је то не само његово право већ и обавеза јер колико сутра он ће морати да се за-посли, оснује породицу, пронађе своје место у друштву. Мирне луке, породична гнезда, птице, врране, мечке, вукови, до монотеизма још нисмо стигли а већ је све заузето, пресипа се, преноси с колена на колено. Олако сам се одрекао оне ракије. Брже би заспао. Осећај кривице праћен гласовима сова и шишмиша. Да сам човек, ко што нисам, секао би делић по делић себе и бацао га на кров кроз прозорче. Десет пута сам покушао и ниједном нисам успео да је оставим. Обожавам је, готово. Чед Колински је покушавао да прода коалу, не сећам се више у којој држави. Притом, није знао да се ради о женки која је скотна. Илегалан посао, дабоме, њему треба лова, креће с неком огромном цифром чиме непотребно придобија пажњу неких сумњивих типова, уцењују га, види да не иде, параноја се лепи на муку, мука на очајање и он посеже за најгорим, хвата коалу за гушу. Симпатични торбар, љупко клупко снених очију, артефакт раја, мекушан, топао и мио створ али у Чедовим очима, у том тренутку, само длакава звер која стоји на путу његовом сну о лови. Дохватили су се зверски и Чед је убрзо схватио да то неће ићи лако. Коначно је успео да шакама обујми њен врат али тада се из торбе измигољио младунац и Чед је изгубио опрез. Коала га је запарла гадно, рана се загадила и Чед је умро од гангрене. Мајка и младунац су преживели иако га је она одбацила и сад живе у два одвојена прихватилишта за дивље животиње. О том младунцу је снимљен документарца а Чед Колински је сахрањен као шугаво живинче. Још увек има оних који се

сећају његове среће у тренутку кад је набавио ту коалу. „Ова беба ће променити мој живот“, тако је говорио. Пробудили се нисмо, али, свеједно смо устали и обукли на себе све оно од синоћ. Сишли смо храбро, реко, да узмем ја моју личну карту, свакако, и рачун је ту. Платим, сигуран да ће трошкове покрити ови из позоришта. Данима смо се трезнили па сам се тек недељу дана касније јавио. Не знам где сте спавали, у хотелу нам је речено да се нисте појавили. Аха, то је био неки други хотел. Вредело је свих пара. Ишчезнути са мапе. Преварити контролоре летова и падова. Мами осмех призор оријашког рецепционера који не скидајући поглед са странице локалног недељника добацује собарици „ево га онај с оном женском што је био, пијани, писац некакав“. Ипак сам га нашао у именику. Послао сам поруку. Студент је одмах одговорио: „Били смо у истом аутобусу. Нисам хтео да вам сметам.“ Где сте ви? Ја сам у близини, хоћу рећи, пратио сам вас и знам где сте. Херкула ми, онда је изводљиво! Дограбите неки празан балон од пет литара и наточите га пивом, ја плаћам. Зграбио сам новчаник и бос се спустио из поткровља на улицу. Зверао сам кратко а онда угледао његову силуету. Ево лове, ево лове, не треба, а, не, узмите, не допуштам да студенти плаћају пиће, дајте, ту имамо једну zgodну пећиницу, пењите се, а чини ми се да и чаша има, професоре, не иде то, ви знате да ја никад нећу завршити факултет, нећу да помислите да је то злоупотреба вашег принципа, ма, дајте, какви принципи, не морате ви да завршавате, све је подешено, темпирано, завршиће се све само од себе, једном, видећете. Добри мој студент, човек од поверења, сенка која лута, он је био мој учитељ колико и ја његов но ћутах о томе да не пропаднем у његовим очима. Па, како је, колега? Суморно, професоре, најрадије бих продао душу нечастивом али и да ми да нешто за њу не знам у шта да уложим. Пишете? Слабо, тешко, споро, мисли се роје и онда само зујање чујем. Подметните им неко дебло са рупом или ходајте са плетеном кошницом у рукама па нек се населе. Не вреди, професоре, не наседају на саће, не насељавају се, то је дивљи рој. Али, ви морате, то зујање, не вреди, професоре, сећате да смо сличан дијалог водили у Бања Луци, после оних лименки код споменика Бранку Ћопићу, а онда и код споменика Језу бескућнику, да, свакако, а сутрадан опет ућевабџиници

изнад Врбаса, док сте гледали у зелену воду и предлагали да се ту отиснемо у некаквом пловилу па онда код Модриче ил' где већ улијемо у Саву и све то под британском заставом, свакако, па под којом другом, забога, ако су нам већ мора тенденције, али, ја сам све то зајебао, добри мој дечаче, давећи те педагошком омчом „о чему Твоја муза пева“, уместо да сам ти рекао да је ухватиш за дупе, јер, неке без тога никад неће пропевати. Нисмо о томе, али, ја сам схватио да ми ви желите добро и док сте мрмљали о Калипсо, Кирки, Наусикаји и Пенелопи ја сам прозрео систем, ето, вратио сам се, додуше, без воље да на пању маслине дубим ложницу али никако без воље, о, зар бих ја био овде да није воље. Све је горе и горе, дечаче мој, никога више не занима Наусикајин дрхтај пред голим странцем, ни жени из Бата више нико не верује а о Бокачовим дечацима и девојчицама да и не причам, трула је моја тезга, бајати су моји колачићи. Хвала вам, професоре, за много тога а највише за тајну малених уста, какву тајну, ма, сећате се, рекли сте да су жене са маленим устима похотније од других, да, али, то је јапанско веровање из давних времена, па, нема везе, то је остало у мом сећању и ја сам проверавао, са успехом наравно, тако и треба, али, без похоте на похоту не би ли допустили силини њене појаве да све надјача и узме нам меру у нашој слабости. Опет неки успех, професоре, не тајите, како то мислите, па, зашто сте ту, и доктор Бабински, видео сам, опет сте нешто писали, сигурно је величанствено, када ће бити читање, не, не, потпуна пропаст, доктор је сасвим случајно наишао, ја нисам имао храбрости да се убијем и дао сам се у бекство. Вама могу да признам. Нема потребе, професоре, ја сам на вашој страни. Знам да сте ви тог глумца убили у себи, тихо и брзо и сигурно је заслужио. Видео сам кад сте се одмакли од фијакера који се одмах дао у покрет и тада одлучио да га пратим, наравно, нисам могао пешице па сам украо бицикл. Украли сте бицикл, колега? Још горе, професоре, дечији бицикл. Кад сам стигао до канала готово се сав распао али на срећу и фијакер се зауставио. Видео сам како фијакериста преко ограде баца тело умотано у ћебе. Чим је одмакао, спустио сам се до обале канала. На води није било ничега. Одахнуо сам а затим занемео. У одразу на површини видех сенке. Два пандура стајала су на огради мостића. Примећен сам.

Шта сте им рекли? „Стајао сам на обали Дунава и гледао у гњуџе“, то сам им рекао не чекајући да ме ишта питају, онда је један рекао да ли је овај нормалан па ово није Дунав, други је ћутао, ја рекох, нема то везе са вама, то је слободан стих којег сам ја творац, како може да се гледа у гњуџе, питао је коначно, ако су у води како их видиш, ма, не, сигурно су још били изван, рече први, што ти ниси у Кљајићеву кад ти је то адреса на личној карти, трајало је то, а онда су питали да ли сам видео некога на дечијем бициклу, рекох им да сам чуо звук трескања бициклом али да нисам видео ко је то и онда им показао у правцу зове испод које сам сакрио бицикл, беху срећни, узеше ствар и несташе. Све си то прошао, због мене? Ја сам још у аутобусу наслутио да се нећете снаћи а кад је возач стао и показао вам руком да изађете пожелео сам да му приђем и задавим га, али, ви сте искочили а он је додао гас и ја сам само стигао да се осврнем и ухватим тренутак кад сте коначно заборавили, рекох себи, добро је, он иде ка граду. Али, добри мој дечаче, нико не зна тајну... „Скривену у срцу песниковом“, наравно да не, професоре, шта ћемо сад, пива више нема? Ако је тако, нек онда и разлози мог скривања измиле из свог змијског легла, слушајте ме, пијан сам, не могу да се макнем, дајте тај ранчић, проспите што је у њему, видите, шта видите? Пар чарапа, професоре, некакву крему, депилацијска је у питању, и, ово је флеш. Видите, драги колега, тај флеш. Ваши списи, професоре? Не, јеби га, чекај мало, чекајте сви, какви списи, докле списи, јебеш списе, узми то, овде немаш где да га уденеш и отвориш, али, носи га кући, убаци у компјутер, отвори и гледај! А, шта ће вам депилацијска крема? О томе ћемо други пут, ајде, сад, помози ми да се довучем до кревета и иди, свиће. Не, стани, узми овај новац, купи ми мачвански нарезак у цреву, месни, хоћете одмах да вам донесем, не, не, само га купи, какав је то баланс говедине и свињског, држи га код себе па ћеш ми дати кад се видимо, како ћу га препознати, забога, пише СМКР и име месаре на цреву?! Оде мој гуру и ја се склупчах. Кроз желудачна испарења допро је мирис бурека. Затворених капака слушао сам шапат доктора Бабинског и Та'аре. Овај балон му стоји поред кревета да не би морао да устаје ноћу, види, ма, не, то није мокраћа, пиво је, али, одакле му балон пива, прво, не продаје се у балонима, друго,

зашто би неко претакао пиво из флаша у балон, а, по положају ове столице, рекло би се, још неко је био ту, Студент, наравно, рекао си му да не зове до јутра, па, добро, није свињац, нема никакве штете, мајку му, Та'арице, мораш признати да је све што о овом човеку знамо плод наше маште зачет читањем његових списа, о његовом приватном животу ми не знамо готово ништа, он је пијанац, али и веома одговоран човек, јер, да је ноторњак то бих знао, сви би прво о томе причали, уосталом, он не жели да се зна ни где је ни шта ради, како ли је тој жени и тој деци, има ли их, не знам, ето га, лежи ту, одваљен од алкохола, немој тако, Та'арице, сети се „постоји место изван епоха и векова, нетакнуто сеобама, необележено траговима оних који ће се вратити, неокаљано надом освајача да ће ту једном бити утврђен град, мост, лука, логор живота или смрти, нема места више него за једног а није гроб“, добро де, немој сад, што плачеш, није умро човек, али, али, то су његове речи... Искрен да будем, немам појма где сам то написао. Беше ми жао што опет плаче. Стрепња да ћу повратити ако се усправим и нада у бурек и јогурт плесале су свој урођенички плес. Пст, он се буди! Голубићи, не тугујте, ево, обећавам да ћу се после овога сасвим предати раду на повести о утицају несрећних случајева на срећне исходе, одличан бурек, сасвим без сувоће. Професоре, ми смо решени да ви вечерас наступите у библиотеци, све се уклопило, знате, долази нам још писаца, две изузетне песникиње, хонорар и путни трошак исплатиће вам на руке, управник је дао да вам се израде почасне чланске карте, чак је и штампање програма стопирао док се не исправи и док не унесу и ваше име. Не, забога, тако ће сви знати да сам ту! Децо, вама прети моја смрт, ви нисте свесни. „Он је неподношљив“ дошапнула је Та'арица Бабинском сада већ сасвим без илузија, окренула се и отишла у малени тоалет где се закључала. А, онда се Бабински претворио у Хефеста, удахнуо дубоко, замлатио рукама и ударајући у невидљиви наковањ чинио да одскачем од кревета тако да ми се сав бурек распао под прстима. Ви сте на сигурном и још увек живи само зато што нас двоје желимо да тако буде, незахвални човече, дречао је Бабински на којем се могао разазнати црвени одраз пламена, ви сте терет своје делу, ви сте свако зло које сте описали, ви сте она баба из ваше приче

„Једно место“, она која пресољеном гибаницом убија путнике намернике који у незнању после пију из затрованог бунара, дајте, па ми вас толико знамо и толико волимо да ће нам најмањи проблем бити да вас закључамо овде и не пуштамо вас до смрти, или, што је још боље, да вас одвучемо на салаш и тамо затворимо. Учините то, рекох у трену спознаје да је то влажно што на носу осећам флека од јогурта, две ће се велике ствари десити у том часу, пасторала којој одувек тежим саставиће се са блаженим осећајем да сам успео да повратим неповерење оних који ми једном већ нису веровали. И, бићу вам кум, разуме се. Врата тоалета нагло се отворише, Та'ара истрча попут паунице и баца се на Бабинског. Зграбио сам руксакчић и дохватио се кваке улазних врата. Бабински је већ био на кревету с Та'арицом свуд по себи. Без бриге, јавићу се, добацио сам, имам број, без бриге, волите се, ту и сада, бићу тамо, сигурно, нећу вас издати, докторе. Потрчао сам доле, сударио се са свежим ваздухом и саплео се у дворишту. Хоризонталан и тих, ослушнуо сам иду ли за мном. Ништа. Чучећи сам се довукао до магнолије коју синоћ нисам ни приметио и загрио стабло. Спуштених панталона, обавио сам све нужде које се могу замислити а онда пољубио кору дрвета. И схватио сам да је то то, да сам сад дефинитивно сазрео јер бојим се и бринем више него пре, да у мени преовладава говнарска нарав, да сам овладао оним што сам одувек мрзео, да сам срезан опрезом, успорен љуштуром, кентауризован, јер, коњ којег јашем, јеби га, па то сам ја, и ако је то срање да је важно сачувати дете у себи истинито, онда је оно које је у мени зло, незасито, крволочно, треба ми забранити одмор, укинути оброке, награде сваке врсте, треба увести јединицу мере која би носила моје име и њоме изражавати количину подмукле самодовољности, треба ме одати, одрати, излицитирати највишу литицу, гурнути, саплести, пустити да лутам у повратку ономе чега више нема, звонити, рикати, лупати, махати, бацати се каменом на помаљање моје сенке, окружити ме огледалима, озвучити ме прдежима, хркањем, говором „који је отмен и посебан“, цртати с гримасом, турити у псовку, или, просто, предати ме свима које сам издао. Дупе ми је зебло. Устао сам и поправио се. На капицику угледах сенку. Професоре, ево га, самостална месарско кобасичарска радња „Мачванка“! Студент је

стајао на улици, бесмртно спреман да умре ако треба. Хвала вам, колега. Знам одлично место, професоре, бомбардовано поље, грбаво, сво изровано а обрасло, допашће вам се. Како ћемо тамо. Украо сам и вама један. Бициклове смо возили споро, Студент је знао како да споредним улицама изађемо из града, а онда низ пољски друм. Причао је о фронту који се ту формирао и како су тенкови и артиљерија запосели равн терен а онда се укопавали, правили вештачка брда, грудобране, магацине за муницију и гориво у земљи, рат је прошао али трагови се свуда виде и моћан је осећај лежати на тим брдашцима, кратерима, ожилъцима које земља носи на себи. Био је пун доживљаја, истински духовник, успешан у ономе што јесте и помирен са својим даровима, од тога што никад није успео да заврши факултет створио је нешто јединствено, неуништиво. Сели смо на узвишицу и разменили цигарете. Да ли си погледао тај флеш, јесам, празан је, не лажи, видео си фотографије, нема ничега, професоре, потпуно празно, онда није хтео да ти отвори, не, нема ничега, добро, свеједно, треба да знаш, тамо је било више хиљада фотографија, углавном жена, разголићених или не, али, све сам то ја сакупио, годинама сам прикупљао по интернету, и, схватио сам да је она дознала, дакле, могао сам да видим у историји отварања фајлова да их је прегледала док нисам био код куће, ваша супруга, дабоме, и онда сам одлучио да нестанем, нисмо причали, срамота ме је, синко, стид, бедно се осећам, професоре, проверите још једном, тако је, то је то, треба да знаш с ким имаш посла, а што се депилационе креме тиче, и то је истина, депилирам се јер не подносим длаци, схватио сам то још као дете и решио да не дозволим себи да обростем, мораш, толико си ми дужан, мада, мени нико ништа није дужан, ја сам гад, али, имај још мало стрпљења, нећу дуго, ја немам снаге да је позовем, а она ће звати јер брине, сигурно брине, професоре, ствари не могу дуго да се чине другачијима него што јесу, ја сам је упознао, опростиће вам, не, она ће се вама извињавати, видећете, јер је она једна једина, сећате се, сами сте то рекли, само треба имати мир, молим вас, па, глумац којег сте јуче убили синоћ је играо на сцени, не сјајно али сасвим у складу са остатком ансамбла а то је најважније, кад си ти тамо стигао, кад смо се разишли, стигао сам пред крај четвртог чина, бриљирао је у монологу

„Ордонанс Дезмонд тад донесе дезодоранс дезоријентисаног оријенталисте...“, ето, ви свакако морате остати вечерас, јутрос су на вестима најавили учеснике и прочитали су и ваше име, биће људи, овде се не дешава пуно тога, о, ја већ видим све, драги мој, досадна читања пред публиком, поред је дискотека, професоре, викенд је, дан кад и ово омлитављено место оживи на час, већ видим себе како стојим поред једне од оних песникиња у замраченој просторији пуној дип хауса, тинејџери се клате а ми изазивамо непотребан немир код сваког који нас угледа, ви морате, назовите, објасните, да, да, како вам је откад сте се вратили у родно место, колега, добро је професоре, само, сад нам затварају месну библиотеку, борите се, боримо се, свуда затварају, све гасе, гасе професоре, и, кажете, овде су падале бомбе, па, лепо је, лепо.

ana ristović

gradski otpad

GRADSKI OTPAD

(strah od prirode)

U šetnju ćeš odlaziti automobilom,
od drveća ljubiti ono
što ostane u retrovizoru.

Ugledaš li kravu, reći ćeš: Vidi, krava!
I mrlje na njenoj koži
postaće proćerdana nafta.

Ozepšćeš na jutarnjem suncu,
ogrejati se kod prve table
i saobraćajnog znaka.

Usred procvalog polja
razmišljaćeš čas o literaturi,
čas o kilometrima što te dele
od najbliže apoteke:

glava puca od bola
zajedno sa jasnim vidikom
na četiri strane neba.

Ugledaš li ježa, reći ćeš: Vidi, jež!
I bodlje njegove
postaće mali minobacači.

Osedećeš na prejakoj mesečini,
izgoreti od viška melanholije
u suton koji predugo traje.

22

DOMETI

Kraj šćućurenog rukavca reke
priželjkivačeš telefonske govornice,
u gustišu šimšira bar jedan
ozebli ljudski glas.

Nelagodnost tvoja rašće sa navalom vazduha.
Strah tvoj, sa viškom plavetnila.
Tvoj privatni pakao uskomešaće se
sa svakim novim sudarom
svetlosti i zenica.

Ugledaš li svoju senku
na pustom proplanku, reći ćeš: Vidi, senka!
I senka tvoja postaće mahovina
koja ni ovde ni onde
nema oko čega da obraste.

PODZEMNA LJUBAV

Kada smo se uselili
bili smo napola u zemlji
napola nad njom –
stan u suterenu sa pogledom na vrt
pun breskvi i višanja u cvatu.

Znali smo da natrula tela uplaši prejaka svetlost
i isuši vlagu koju mogu deliti samo udvoje.
I ležali smo nagi u hladnoj sobi
i klizili jedno po drugom
i razmenjivali male, hranjene smrti
kao džempere u koje su moljci
davno utkali legla.

Kada smo se uselili, rekao si:
„Nekim knjigama treba dati pravo na olakšanje”,
i na policu u WC-u, u vertikalni
do podzemnog sveta
postavio Džojsova pisma Nori.
„Neke snove treba zauzdati”, rekla sam
i kraj uzglavlja, poput koplja
porinula Kratki pregled raspadanja.

23

DOMETI

Kada smo se uselili, napola u zemlji,
napola nad njom,
povukla sam kao Arijadna pupčanu vrpču
koja ti je rođenjem bila tri puta
obmotana oko vrata.

I ti, mojih pola kilograma
koji me nekad deliše od inkubatora
pretvorio u silu ljubljene mi teže
što nedostajale sirotij zemlji
da me pričvrsti za sebe.

Bili smo dva napukla čuna
iz kojih je neko godinama vadio vodu
i vraćao je u more.

Danas smo dve šupljine
u kojima rastu dva čuna
što znaju za rub,
a ipak podižu vesla u tišini.

Više se ne propinjemo na prste
da bismo videli nebo:
verujemo, ono čas beskraj, čas pustoš
pozajmljuje od nas.

Truljenje je, dušo, privilegija zrenja;
nad zemljom i u zemlji,
isti užitak, ista razmena.

sever

Sever: sugestija 2: Scorn/Gyral/1995/Scorn Recordings/

(Rekonstrukcija / pretpostavka / možda je mislio/ ili se to ja sećam): Ovo je moj dom: stiže zima i pokazuje se kako prozori posustaju pod vetrom. Manje od jednog procenta pošumljena ploča na kojoj leži grad. Potrebno je da dođe neko, zbog propadanja zapadne fasade na zgradi. Niko ne reaguje. Ko bi ga znao šta je sa svim tim službama. Imam dva papagaja i bicikl, dovoljno sam tereta natovario sebi na vrat. Čim jedan papagaj uginе, zamenim ga drugim. Nikada ne uginu istovremeno i nikada nisu istobojni. Papagaj se zove tigrica, a kako se zove tigrica? Kad sam bio dete, asfaltirali su stazu koja predstavlja produžetak centralne gradske ulice. Ulicama menjaju imena, jedno od imena mora da je u upotrebi. Staza se zakrivi iza zgrade i stupi u industrijsku zonu. Patim od neobjašnjive fascinacije tom zonom. Vidim je s kuhinjskih i trpezarijskih prozora. Ako ne dođu, biće problema s prozorima i vetrom. Bicikl se nalazi u prostoriji namenjenoj biciklima. U njoj su i jedan motocikl, nekolicina rashodovanih kućnih sprava, povrće koje je neko odložio i nije se vratio po njega. Staza je pešačko-biciklistička, takva od nastanka. Njome se slobodno kreću i psi, niko im to ne brani. Psi su imali vlastito igralište, doduše, nije potrajalo. Meštani ovde umeju da budu impulsivni. Ostao je jakom žicom ograđen plac; u njega uvedu pse, a oni se igraju. Trče po travi i laju. Što ih je više, razdraganiji su. Nekada se naokolo prostiralo gradilište. Roditelji su dovikivali decu kad se smrkne. Jednom prilikom, popeo sam se u valjak koji je, po okončanju radnog vremena zaposlenih na gradilištu, parkiran na nekom od prilaza zgradi. Bio sam impresioniran mašinom, pravio se da upravljam. Često zamene poštara. Nepraktična navika. Od šume nije preživelo mnogo. Zgrada, staza, pa šuma. U šumi sam pronalazio zadav-

ljene svrake i trupla pasa odsečenih nogu. Najlonske kese i gvožđe. Put kroz šumu vodi do kanala. Naiđe se na motel. Danas nema ničega. Osim prilaza. A bila je trim staza, bile su starogradske melodije i bile su sobe. Spavali su tamo. Živi ljudi. Kasnije se pojavila vojska. Otpadne vode ulivale su se u mali kanal, onda je sve zajedno oticalo u veliki kanal. Nema otpadnih voda. Fabrike ih ne izbacuju. Nema radnika u fabrikama. Bila je sirena u šumi. Oglašavala je razne vidove opasnosti. Poplave, napalm, zemljotrese. Ne znam za vulkane. Isprobavali su je svake prve srede u mesecu. Sigurno se i ovih dana nešto dešava svake prve srede u mesecu, ali ne znam šta. Ovde je moje mesto. Mesto za mene. U časovima nesanice, otvorim vrata terase i oslušujem gukanje ptica u tmuni. Ako budan dočekam svitanje, ne mogu da zaspim do nove noći. Zimi, uglavnom radnim danima, može da se čuje kako beton puca na hladnoći. Čuo sam pucanje staze, bila je to poruka upućena meni. Proredio se broj radnih dana. Imam taj neki osećaj, inače me se ne tiče. Sam ne radim ništa. Ne idem na posao. U šumi vreba skelet sirene. Utrobu su razneli. Pre nekog vremena, demontirali su benzinsku pumpu. Postupak sam pratio s trećeg sprata. Razumeo sam to kao kraj socijalizma. Tek tad. Papagaji su samovoljno kreštali. Ponekad krenem šumom od zgrade prema velikom kanalu u kom završava voda iz Dunava. Nema šume, drvo-dva, ništa drugo. Nemam gde da se zavučem, ako iznebuha udari. Pravim se da ima i koračam baš kao ranije. Svetlije je; to svakako. Leti me prate krpelji i komarci. Kako li su oni preživeli? A oni su sve preživeli. Deluju neuništivo na nivou vrste. Leto je bez senke, nema drveća. Prašina u plamenu. Voda je neispravna. Nije za piće. Mnogi to ignorišu. Obojena, masna i zaudara. Što su cevi u pojedinim delovima grada starije, s vodom je drastičnije. Nema rešenja. Nema spasa. Nema pacova oko zgrade. Nikada ih nije bilo. Pacovi su negde drugde. Miševi, žabe, smrdibube, oni da. Mile pod nefunkcionalnom rasvetom. Skakuću. Pare se. Nadvladali su. Bilo i ostalo. Takav je ovo svet. Zaključavamo vrata ulaza. Interfonska i ona do ulice. Sve zaključamo, pa smo mirni. Sa svim tim otpacima po travnjacima. Ne uključujem svetlo u ostavi za bicikle. Žao mi sijalice. Žalim za svakom sijalicom. Ako se vraćam noću. Mada, slabo izlazim noću. Zašto bih? Noć je tu i bez mene. Zabranjeno je parkiranje na zelenim površinama. Privileguju boju, ne slažem se s tim. Bude li požara, zaključana

vrata će nas usporiti. Ništa od evakuacije. Upozoravali su nas na to. Mrtve papagaje izbacujem s ostalim smećem. Poslednjeg sam uvio u stari novinski papir i poneo smotuljak do velikog kanala. Spustio sam ga u kanal, a sunce je zalazilo. Okrenuo sam se i otišao. Bilo mi je lakše. Stajao je pored telefona čvrsto omotan, dok se nisam setio da ga iznesem. Telefon ne koristim. Ustanovio sam sedam verzija doručka, po jednu za svaki dan u nedelji. Namučio sam se. Novine potiču iz vremena pre mog povratka. Putovao sam tad, kretao se, čitao novine. Krtice zloupotrebljavaju zabranu parkiranja na zelenim površinama. Neko mora da je nadležan za njih. Do sada nisam utvrdio ko. Postarali su se oko održavanja protivpožarnih aparata. Pametno izvedena akcija kućnog saveta. Nisam učestvovao. Računi za održavanje stižu i ja ih plaćam. Bicikl je stariji od trideset godina. Ispod crne farbe probija se njegova izvorna boja, roze. Ukrali su ga, ofarbali i prodali mom ocu. On ga je poklonio meni. Krivotvorili su serijski broj. Osmica, ne nula. Ili nula, ne osmica. Policija je imala običaj da me zaustavlja, devedesetih godina, sve su zaustavljali, sve su proveravali, serijske brojeve naročito. Nisu primetili krivotvorinu. Prija mi prisustvo vere u ideal pravih ritmova. Ona se transponuje u teoriju o usporavanju vremenskog sleda. Zadovoljan sam veštinom, radom i zahvatima majstora za bicikle. Čutimo i tavorimo u njegovoj radionici. Desi se i da ga pohvalim. Prenatrpano je, ali udobno. Uznemiravaju me ptice zimi. Ptice ne bi trebalo da postoje zimi. Neznatno sam unapredio svoje kulinarske veštine. Ljudi na klupama, stepeništima uvučenih ulaza u prenatrpane prodavnice; tako je ovde. Novonastali grafiti su oskudni, lišeni bitnog dela simboličke komponente. Ne mogu da ih pročitam kao znak nečeg drugog. Oni su tek toliko. Falična zidna znamenja. Nešto sakato. Poruka koja se zaustavila na površini. Na severnom obodu šume, duž neobeležene utabane poljane, odvija se trgovina. Ja to s terase vidim: žene koje podižu rite sa zemlje, žene koje ih prodaju. Budim se rano. Ubeđujem sebe da ću zbog toga brže zaspati. Netačno. Kad se oglasi telefon, znam da zovu promoteri ili istraživači javnog mnjenja. Pranje kade predstavlja ozbiljan poduhvat. Sve zbog vode koja je kao kiselina. Kućne poslove obavljam temeljno. Uz obavezu pridržavanja kućnog reda. U kadi blaženo ležim. U stanu sam ponajčešće go. Ide mi se na pecanju. Setim se kako o pecanju ne znam ništa. To me pokole-

ba. Tu, tik uz stazu, autobuska stanica za lokalne polaske. Nije-dan autobus nije tu stao. Kad odluče da poseku još koje drvo, kažu kako je bilo bolesno. Imalo je destruktivno korenje. Inva-zivno korenje. Industrijska zona u jesen: tu sam ja odrastao. Dan trne iza gasne zavese. Dimnjaci. Cisterne. Spavam go. Ben-zinska pumpa naspram fabričkog parkinga. Puteljkom iza nje stiže se do naselja u šumi. Šume više nema. Drveće, mestimič-no, zakržljalo rastinje koje istrajava. Naselje u šumi nalazi se na obali velikog kanala. Veliki kanal je zagušen trskom i travom. Pristanište, nedaleko. Retki brodovi. Ikona u trpezariji. Stvari koje su ostale. Prodaću je, izbaciti, tako ću uraditi. Nedostaje kompletna strana ulice u šumskom naselju, nije planirana. Zbog toga uzastopni brojevi kuća: jedan, dva, tri. Krug koji pravim biciklom, svakodnevno. Oko dvadeset hiljada metara po gradskim granicama. Sneg može da me spreči, nanosi praćeni udarima silovitog vetra. Ništa drugo. Bude mučno ako ne vo-zim. Užasavam se takvih dana. Na istočnoj strani je groblje. Na zapadnoj strani je groblje. Deca i raznobojna kreda u uličicama oko fabrike crepa. Tu usporim. Imam jeftine naočare za sunce, zbog mušica u brišućem letu. Pregažene životinje na putevima. Niko ih ne uklanja. Parnjača pred zgradom železničke stanice. Kao ukras. Spomenik. Groblje na severu. Silos. Kineska prodav-nica u kojoj kupujem svetla za bicikl. Kinesko srce na njenim vratima. Vreva na otvorenim bazenima, tela u kotlu. A bili su i očešljani konjići, pre. Solarni paneli u dvorištu bolnice. Nepromenjivi miris u hodnicima bolnice. Kotlarnica, mrtvačnica. Sun-čeva energija u zidovima bolnice, u podrumima. Prepoznajem svaku kuću u kojoj se nalazio video-klub. Trebalo bi da je to jod. Na istočnom groblju sahranjen je pesnik. Zaustavljam se na platou železničke stanice. Budem tu. Predahnem. Majka i otac su mi tu kupovali bombonice od dekstroze. Bila je trafika. Diznijeve stripove, sličice fudbalera. Prve zime po povratku do-živeo sam napad stomaćnog gripa. Januar tek što je bio počeo. Na podu toaleta, s trbuhom punim grčeva. Povraćao sam i sa-znavao. Preznojavao se. Nekim danima ne podižem roletnu. Ovo je moja soba: preostale prostorije ne upotrebljavam. Želim da budu tu, takve, ali ne ulazim u njih bezrazložno. Fotografije izazivaju strepnju i teskobu. Anksioznost. Ravnomerno i uho-dano dođu budne noći. Ustalile su se i kapitulirao sam. One su kao dodatak, nenadani dobitak. Snovi koje sanjam nemaju logi-

ku sna. U njima se nastanila sveopšta kontradikcija, tenzija prema prirodi mišljenja. Sposoban sam da sanjam isključivo glasove; ženske glasove ili dečje glasove. Sposoban sam i da ne sanjam. Kada sam izrađivao liniju kretanja, prioritet su imale ulice s pravom prvenstva prolaza. Med, čaj, muzika, knjige; napravio sam listu. Klima-uređaje ne podnosim. Toksične emisije iz industrijske zone nisu uravnotežene. Zависи od meteorologije. Budućnost zависи od toga koliko može da se podnese. Pretrpeo sam najezdu miševa. Sedeo sam za stolom, kad sam ga čuo. Prvog. Čuo sam komešanje, video odraz sićušnog stvora kako mi protrčava ispod nogu. Buba. Nije bila buba. Zapetljao se u računarske kablove. Izmakao mi. Hitro sam zatvorio vrata sobe. Ostali smo on i ja. Dao je sve od sebe. Uzeo sam staklenu čašu koja je svojevremeno bila pepeljara. Svuda ga je bilo. Oko stola, ormana, akvarijuma, neupotrebljivog dušeka s kojim nisam znao šta bih. Borio se, koliko je mogao. Skok na dušek bio je fatalan. Podmetnuo sam mu čašu. Bezglavo je uleteo u nju. Poklopio sam je knjigom Kafkinih dnevnika. Odneo sam ga do dnevne sobe i otvorio vrata terase. Oslobodio sam ga, leteo je. Živim na trećem spratu. Šta li je mislio o meni? Da li je, padajući, mislio o meni? Kakve su mu bile šanse, u procentima? Iskidao sam se od želje da prepričam događaj. Nisam imao kome. Nedugo zatim, ukazao se novi miš. Isti scenario, dokazane metode. Kupio sam lepak i otišao u kupatilo. Poklopac jednog od ventilacionih otvora bio je polomljen. Okončao sam invaziju. Maj je jedini mesec kom se i danas radujem. Droge i alkohol predstavljaju obaveze koje ne mogu sebi da priuštım. Obaveze me umaraju. Ne mogu. Pišem: pismene zadatke, maturske radove, seminarske radove, diplomatske radove, master radove, doktorske radove. Ološ me izdržava. Nadrealan obrt koji nisam očekivao. Moje ekspertske sposobnosti široko su obuhvatne. Prirodne nauke izostaju. S prirodom ne želim išta da imam. Na otvorenim bazenima bile su mašine za sladoled. Nekih stvari ima, pa ih posle nema. Kod lekara ne idem. Bilo bi detinjasto. U crkvu ne idem. Grobarima plaćam godišnje uređenje pesnikove humke. Doveka sam zahvalan tvorcima emulatora. Reinkarnirali su decenijama stare video-igre. Vratili su mi ih. Na biciklu razvijam brzinu i do četrdeset kilometara na sat. Kad dođe maj, spavam go, uz širom otvorena vrata terase; ne spustım roletne u toku noći. Ako sunce izađe, probudiće me. Sapsešće se o

30

DUMETI

mene. Ako izade. Imam herojsko očekivanje od sebe: da se budim sa suncem. Kao da sunce ikada spava. Kolosalni bageri kopali su glinu. Sada su na tim mestima krateri ispunjeni kišnicom. Strmoglave jame. Vožnje biciklom svedoče da je sve na svom mestu. Ja sam na svom mestu. Nemam kišobran. Mislim da je neophodno prihvatiti kišu. Davno je bilo, sanjao sam sebe na biciklu, vozio sam po magli. Magla je crnela u snu. Nastojao sam da se domognem kuće, provlačio se kroz narastajuću koprenu. U susret su mi dolazili utišani automobili, zatrpavali mi oči svojim svetlima u času mimoilaženja. Nisam stigao, jer nije bilo sna kojim bih prošao, koji bi me doveo. Probudio sam se, a nije svanulo. Nije bilo sunca. Ovde nema nafte, nema zlata, lekovitih izvora. Opet, čovek se zaustavio baš ovde i ostao. Zašto? Vazduh kao da je bio konzerviran, vekovima, i sad su ga pustili. Na nas. Vazduh iz Nojeve konzerve. Vojska je napustila kasarnu i otišla. Neznano kud. Stigli su šakali, okupirali lokaciju. Ljudi ne prilaze. Zaziru od zveri. Jednostavna je ulična geometrija. Majka je umrla. Kad hoću da se razveselim, kupim gradske novine. Morao sam da učim: kako se pegla, kako funkcioniše mašina za veš, kako odabрати pravo sredstvo za čišćenje toaletne šolje. Sad sve znam. Napokon. Mortalitet ekstatično divlja. Šta ako svi prodaju kuće i odu? Banke prodaju kuće bez saglasnosti vlasnika, a na osnovu deponovanih ugovora. Bude i nameštaj u kućama, bude sve. Licitira se. More se povuklo i za sobom ostavilo močvaru. Slaba zemlja, iskvarena peskom. To bi bili pra-praistorijski povodi. Na severozapadnoj tački moje standardne vožnje nalazi se znak za blizinu susedne države. Naša situacija je granična. Igre reči su bela zastava duha. Cirkusi su podizali šatore na blatnjavoj ledini uz bazene. Ovo je grad bez zatvora, bez ludnice. Na pesnikovoj kući stoji tabla. Ulica Nikole Tesle zaražena je tamnozelenom vlagom. Trgovalo se tu; na drugoj strani je pruga. Kad rade, fabrike udišu i izdišu, hropću; može da se čuje. Sove, visoko u krošnjama. Prašak, bajati keks, audio-kasete narodne muzike; svega je bilo na benzinskim pumpama. Sakupljali smo limenke koje su iz užurbanih kola izbacivali vozači u tranzitu. Baja Patak i gazirani sok od pomorandže, sviđalo mi se to. Jednoobrazni kiosci od hrapavog metala, krcati. Okupljali smo se pred njima da čeznemo. Socijalizam se zasnivao na maniji strateškog planiranja. Poljoprivredna apoteka tamo, stovarište onamo, prodavnica vunice za hekla-

nje, papirnica, trbušaste globuse banka poklanja vernim klijentima za novogodišnje praznike. Albancima pekare na periferiji, dozvoljeno pušenje u neosvetljenoj čekaonici autobuske stanice. Ljuljaške od kamionskih guma u vrtićima. Oštre, nepraktične, opasne drvene kocke za igranje u vrtićima. Fontana na trgu – majka i otac s podignutim detetom u rukama, svi goli, mladi; strelice vodenog mlaza u životnom bleštavilu, nasuprot bronzanoj senovitosti večno uspostavljenih kontura tela. Ta slika je nekada, negde, prvo odsanjana, mora da jeste. Negovani golubovi na izložbi. Buđenja bez pravog učinka, jer ne mogu, ne mogu i ne mogu da ustanem iz kreveta; nešto stoji između dana i mene. Špilovi ofucanih mađarskih karata, školske torbe na kojima mačka poučava miša. S bicikla se ne vidi kako vreme prolazi na ljudima, njihovim stvarima i domovima. Poznao sam ljude porodične; sve je to nekad bilo. Fotografiska radnja; u njoj masivne sovjetske igračke – dečak otvorenih usta drži kamionet. Dečak-riba i trenutak koji neće proći. Miševi su u zidovima, mogli bi da nahrupe odande. Nevidljivi donosioci pune poštanske sandučiće lecima. Na jednom od letaka pisalo je da ispravno obeleženi sandučići i pravilno adresovanje garantuju bezbedan i brz put pošiljaka do primaoca. Dali su i grafičke primere kako izgleda pravilno obeležavanje sandučića. Čitko ispisano ime i prezime. Moje ime i prezime garantuju sigurne i brze puteve. Zovem se Adam. U prodavnici nabavljam namirnice za tri naredna dana. Nemamo krematorijum ovde. Taj podatak me obeshrabruje. Zakon propisuje polaganje urne u rozarijum ili raku. Zakon je direktno suprotstavljen mojim posthumnim stremljenjima. Zakon je izrazito represivan. Sačinio sam testament i u njemu piše kako ne želim da budem pokopan do drugih. Želim da gorim i želim da nehotice ispuste moj pepeo. To je smešna poza. Moje je pravo da budem smešan. Reč je o mojoj večnosti. Ako ima večnosti. Ako je ima, tada ništa nije smešno. Razumni rokovi su prihvatljivi rokovi. Kad prođe pola devet uveče, nema vozova niti autobusa koji voze k drugim gradovima. Svake sledeće godine sve sam uredniji. Rđavo se hranim, trošim suviše ulja. Nemam odabranog lekara. Rešio sam da ne biram. Redovno se odazivam pozivu na fluorografisanje. U potrazi za profitom drugog tipa, iskopali su kostur mamuta. Svih ovih godina zarađuju na njemu. Legenda kaže da je mamut prolazio ovim prostorima, u okviru krda. Stabilno je koračao, kad se

E

DOMETI

neoprezno obreo u živom blatu. Ostatak krda je čekao, pozdravio se s njim, pa krenuo dalje. Šta da se radi. Po ružnom vremenu obilazim prodavnicu igračaka. Tradicionalno postavljaju mehaničkog Deda Mraza koji peva *Jingle Bell Rock* i klati glavom levo-desno. To ne mogu da izdržim, pa izbegavam trg tokom praznika. Generalno izbegavam trg. Menjačnice, apoteke: prosečno dvadeset mrtvih nedeljno, dvoje rođenih, to je odnos. Šahovskih klubova odavno nema, bioskopa nema, lutkarskog pozorišta nema. Nestaje struja u mom stanu, i to je nedeljno, oko ponoći. Nisam siguran šta se desilo s javnom kućom, obradovala bi me potvrda o njenom uobičajenom radu. Smršao jesam, ali se pažljivo brijem. Drevni doseljenici su u današnjem gradskom centru podigli mermerom obloženi krst u ime stvaranja naseobine. Veliko hrišćanstvo zahteva velike krstove. Gledam prastare filmove strave i užasa. Ljudi s maskama, ljudi s maskama. Njihove žrtve. Dođem do fabričkog parkinga, zastanem i iznad je nebo. Koliko je sve to pretenciozno. Čovek, prikolice i metali u vazduhu. S priglupom se razneženošću prisećam novogodišnjih prskalica. Bilo je, kad prva beba zaplače, izazove sve ostale. Primali smo peniciline, tetanuse, pili smo slatkaste sirupe za kašalj u šarenoj ambalaži. Da ih deca ne bi odbijala. Ne znam otkud ovo, nema opravdanja za pojedinosti koje mi se vrzmaju po glavi. Ne bi trebalo izlagati, razlagati, obrazlagati, trebalo bi sklupčati se, kao ježevi što rade. Odigram obaveznu partiju šaha, ritualno. Protivnici iz Eritreje, Indije, s Filipina. Njihova lica odsustvuju, tamo su, u Pakistanu, Mozambiku, verujem da jesu. Nema tikova, nevešto skrivane nervoze, nikakvih fizioloških reakcija. Figure na ekranu, maestralni potezi i greške koje su umor, koje su neznanje, koje su previd, koje su dekoncentracija, koje su pijanstvo, koje su ludilo, i o svemu tome ni traga. Ljudi koji su žene koje su starci koji su početnici – o tome se ništa ne zna. Figure povezuju, pokret. Udaljenost presahne; začas su tu, potraju, odu. Pobede. Izgube. Odu. Izgube. Odu. Zovem se Korovjev, uzeo sam to ime za sebe. Zovem se Adam, to su mi ime dali. Oni koji izgube, izgubili su od Korovjeva. Preostalo je brdo gramofonskih ploča u stanu. Odvojio sam one na kojima su snimljeni glasovi glumaca dok čitaju bajke. Ne mogu to da obrazložim. Gramofon je u funkciji. Konstatovao sam to i uklonio ga. Južno od grada je bio smešten poljoprivredni aerodrom. Brektavi aviončić obrušavao se na in-

sekte u paničnom bekstvu. Leteo je, a njihova smrt letela je s njim. Kako je to kad prvi put izađeš na ulicu i pružiš ruku da bi ti udeliti? Na trgu je spomenik trećerazrednom pesniku. Niko više ne zna, nikom više nije stalo do svega toga. Izlazi iz grada na jedan način izgledaju kao izlazi, sasvim različno kao ulazi. Postojan paradoks stoji iza svega toga. Grad pišti kao nevoljena žena, ume da govori iz stomaka. Iznurio sam sebe biciklom i mislima. Primetio sam da rečenicu: „Još deset minuta, meseci, godina“ doživljavam kao značenjski neispravnu i lišenu verodostojnosti. Sporo jedem, svaki obrok traje: doručak, ručak. Ne večeram. Prelazim prstima preko hrane, toliko toga čovek unese u sebe, toliko toga, toliko iznese. To mora da je sreća – ume ti da formulišeš, izneseš. Sreća je osloboditi se. Pasti za zube sam posvećen kao ničemu. Malo ko ume da prepozna pravu pastu za sebe. More je usahlo, marširamo po njegovom dnu. Jedan se drugom ne radujemo. Stomačni grip me iznenadio. Ležao sam na pločicama, iščekivao. Bila je to noć za nestajanje struje. Znoj se hladio, kontrakcije i slamanje. U smrknutoj komori od pločica, smeđih na podu, belih na zidovima. Možda je bio Božić, Badnje večer, nekakvo porodično vreme. A tek što sam stigao, jedna je jesen prošla. Virus mi je ispijao mišićne sveze, rešio sam da ne ustajem, bolje bi bilo da se umirim, pri-tajim, učinim to ne bih li prevazišao, nadvladao. Da je neko tu, bar neko. Pločice su me hladile, priljubio sam obraz. Otekao sam, bubrilo je u meni, nadimalo me. Poželeo sam lekove, a njih nije bilo. Da nam je bar vrač, žalio sam, da nam je bar druid. *Medicine man*. Da stane, raširi ruke nad sprženom zemljom i obrati se, prizove za nas. Ovde je more prezrelo, ugašeno, ugušeno, ovde je ispošćeno. Da nam olakša. Da mi olakša, bilo ko. Vrač, da me poljubi. Ovde smo, severna kolonija. Grob na severu, pesnik je rekao. Emitujemo signal i očekujemo. Ne nadamo se, emitujemo signal. Javljam se, dokazujemo da smo tu. Povraćao sam. Navikavaj se, došao si tu i tako je tu, sebi sam govorio. Ovo su uslovi. Svedi sve. Uprosti. Uspori. Stopalima sam se oslanjao o zatvorena vrata toaleta. Da sam vampir, naprećac je došlo. Biti vampir, šta znamo o tome? Biti čudovište. U svom mraku motriti. Svojoj izmaglici. Biti vampir, jedno s vremenom. Nastavljati, nastavljati, trajati. Istrajati, i kad sve unutra istruli. Prvomajski praznici; tad postave luna-park. Roditelji, njihova deca, i ja iz potaje. Ušecerene boje i novčanice kojima se plaća

33

DOMETI

let. Prođem nenametljivo, ne smetam. Kratko se zadržim. Tek, tek. Neprimetno. Nisam ja, nije to moje. Nešto drugo je to. Moje je nešto drugo. Razgranati čelični nosači opisuju široke krugove po vazduhu nad šumom koje nema, drvećem koje je bilo tu, bilo je. Krici oglašavaju čoveka u letu, radost njegovu. Čovek je i dete svoje poveo. Odlutao sam, nije tako trebalo. Odlutao sam. Grad nije lavirint. On je sušta geometrija. Potrebno je prikloniti se, povinovati, usaglasiti, opredeliti, anulirati, resetovati, svakog sekunda resetovati. Obnavljati, kako ne bi bilo sećanja. Regeneracija elementarnog statusa svesti, zastoja koji je pre svesti, table na kojoj nema zapisa, iznenaditi se onim što postoji zato što postoji, čuditi se. Otkud, zapitati se, ne razaznavati, stajati pred svojim mislima svojim embrionima misli, nagoveštajima. Osloboditi se, jer je to sreća. Otpaci u crnim kesama, brižljivo se odnosim prema njima. Svi koji su živeli u stanu još su tu, sve fiksirano gde je bilo, odloženo, deponovano, trudim se i ne narušavam, kako bi se javili, uputili mi kakav znak. Dragi ljudi krstare ovuda, izdaju sobe, prodaju svinje, zasnivaju zajednice, porodice, leže, imaju pametne telefone, imaju decu, prodaju kuće, sele se i odlaze, dovršavaju poslove, zaboravljaju svoje mrtve, razmišljaju, zanima ih kako je moglo da se desi, baš njima, prestanu da razmišljaju. Vidim čoveka, ženu, voljan sam da platim ako će mi pričati, ako će mi sve ispričati. Manje od toga izaziva gnušanje. Kombajn kada prolazi ostali moraju da ustuknu i sklone se s puta. Nisam naučio lekcije o zemlji i kako da postupam s njom, što će mi se kad-tad osvetiti. Dođu noći kada se zavalim u fotelju, podignem noge na stočić, umirem od smeha. Nesanica je poklon, vreća vremena bezočno dodeljenog meni. Neko drugi bi znao šta i kako, iskoristio bi. Atrofija, to je odrednica. Hibernacija je tek neka od faza u razvoju, nije stanje. Ona je privid, bliska simulaciji. Jedan deo svega poželjno je odglumiti, ne bi se trebalo u sve upuštati, pitanje je ko bi mogao, ko bi mogao da trpi, sva buđenja i sebe u njima. Kod hibernacije odgovornost bude hrišćanski podeljena na čoveka i njegov san, bratski, čovek uoči odluku koja ide k njemu, slobodan je i neće da se suoči, odskoči u stranu, u trans, meditaciju, hibernaciju, koleba se i kaže: gle, pa ovo je neodoljivo legitimno. A jedan od papagaja, plavi, razboleo se. Bio je čovek, dijagnostifikovao i otišao. Smrt stiže, rekao je. Ništa ja tu ne mogu da uradim. Ali, nisam hteo da dopustim, učinilo mi se odviše

drsko, ne dirajte moje ptice. Sve ja pronalazim; meleme, bajalice, mantre, recepte, alternativne pristupe, lekovite masti, izvorišta toplih voda. I nisam hteo da dam. Volja i njena drama. Nema flipera u gradu, nema džuboksa. Mirisi iz kuhinja drugih ljudi; kad ih ne bi bilo! Cigarete kupujem kad mi je do cigareta. Kiša po trotoarima, fleke od automobilskog ulja pod ponoćnim oreolima. Preuzeo sam sve na sebe: ne može tako da se govori. Isus je to rekao. Ne brinite, sad je na meni. U dobrim ste rukama. Isus je bio medicinski brat. U crkve ne zalazim, one su sedište lažnog predstavljanja. Jastuk mi je na severnoj strani. Blago zaboravljenima. Gospode, bio bih na tvom putu da mogu. Zaposlili su čuvare koji patroliraju po Starom jezeru. Uđem u gradski park pre no što ga zaključaju. Budem tamo, odlučim se za klupu koja je najbliža zvezdama. Zamislim se, sedim. Preskočim kapiju parka kad mi dosadi. Zaputim se natrag. Ne bi bilo zgoreg otresti se sve te nesnosne teatralnosti. Usvojiti. Dva papagaja i bicikl. Više nego ništa. Eto. Ja sam Adam. Ko si ti?

(Odlomak iz romana u nestajanju)

35

DOMETI

ален бешић

голо срце

ИЗ ТМИНЕ ДЈЕТИЊСТВА

На прстима се прикрада свакодневно ништа. Пјешчаник на столу је аритмично срце, у уском грлу закривљује се вријеме. Ужасава те идеја о двојнику, огледала која памте одразе, расипање ријечи. Меким лудилом, светом болешћу прилика неких ломних, у тешким јесењим капућима, утопљених у плаве сутоне, ниси био благосиљан; можда понекад тек мутним ројењем звука испод коже: тромим таласањем хексаметра (још ти једино ту мрешкање растопљеног сребра Медитерана има неког смисла), или шупљим ехом псалма, тих амбиса таштине и стрепње, што попут мртвих птица падају на земљу. У врту, око посудница са млијеком скупљају се задихани јежеви. Из тмине дјетињства непогрјешиво израњају опилци пјесме: ...ван стазе, пута... поваздан лута... и сврдлају месо са упорношћу тупог харпуна. Сан о кући, повратку, постељи под пањем или на пању. На мјесечини, кртице излазе из хумки, трепћу звјезданим очима.

БЕЗ ТЕБЕ

Пламичак кандила не обасјава ништа, тек цврчи борећи се за дах. Ова соба је резонантна кутија у којој се кроз црнило дозивају ствари. Ропач старог фрижидера и шкрипање реуматичних зглобова кревета тужнији су од било које елесије. Увијено у покров несанице, твоје тијело је луковица на мразу и одвећ тупо да мисли. Застанак живота,

проста мудрост крпеља на грани, тог принца
таворења. Нечињење те, љуспицу по љуспицу,
ослобађа свих накалемљених ја, чежње за
прошлошћу, језе пред будућим. Успорено колање
крви, густа шећерна меласа у воском заптивеној
кошници, срце тромо као рој што зимује. Смањујеш
запремину наде и жеља, рашчијаваш успомене. Без
тебе, коначно, нема ни бола, јер кад се смјерно
измакнеш из свијета, свијет више нема на кога да
се сурва. Прозирно јутро. Поље под снијегом.
Вјетар са чкаља скида бијело паперје. И гавран.

ОКНО

Понор у који зуриш без вртоглавице и страха
грубо тесаним каменом је омеђен – квадрат
модрине што нетремице на јужноме зиду зјапи
попут дјетињства. Ту си, лежиш наузнак на
ободу годишњег доба, у петљи календара,
и једна преспора мисао, кушајући уобличење,
дуго пребира по рјечнику. Недовршиву је,
помирен, слог по слог, шапатам сричеш:
Описивање облака је вештина којом нисам
овладао. И ето признања у ком сустичу се
густина поднева и јаз у бићу. Овдје само
треба бити. Голог срца. Умножавајући почетке.
Укотвљен у сваки тренутак. А свијет ће да траје
док траје екстаза. Кроз окно мотри те плавет.
Смоква, у огњишту изникла, штедро пупа.
Међу кровним гредама, задихан и устрептао,
као покисло птиче шћућурио се Каирос.
Данима неисписане странице дневника.

С ОНУ СТРАНУ ДОБРА И ЗЛА

Данима неисписане странице дневника.
Над лимбовима исповијести и прећуткивања
језа те подилази. Овог јуродивог априла
давнашње заносе провјераваш: може ли се,
попут хаикуа, бити ништаван, сведен, обичан?

37

ДОМЕТИ

И не продирати увијек до треперавих беоцуга
смисла, већ чисто, без предумишљаја, трајати
коан с ону страну добра и зла: поезија је
када нема ничега да се каже, и када се то
каже. Тек тако. Чајник у углу усрдно ври.
Дланове ти грије глинена шољица. Клобуци
младих вргања разгрћу стељу сувих иглица.
У капљицама росе заточене честице сунца.
Дишеш. Мрешка се златна површина чаја. Кљун
невидљивог дјетлића сврдла у ритму твог
раскољеног срца. Страх борових поткорњака
шири се жилицама стабла брже од примисли.
Превазилази те истина о теби.

ARS POETICA

ЗВ

ДОМЕТТИ

Поезија се испили
из јајета кукавице
и разјапи гладни
кљун. Има
прозорљиве
очи, сагледава
у једном трену
пут наниже
колико и
кружна небеса.
Склапа нагодбу
с временом.
У њој се
ствари не
ломе, већ
природном
смрћу
скончавају.

(из збирке *Голо срце*, 2012)

teslino nasilje

U šestom razredu, drugovi iz odeljenja odveli su me na Breg da mi Dule krsti ruku. Neće boleti, rekli su. Dule mi je zavrnuo rukav brižno poput doktora i potapkao prstom mišicu kao da je sprema za injekciju – dozu hrabrosti, lojalnosti i pripadnosti koje nisam osećao. Mama je uvek govorila da nije strašno reći ne i da nije sramota pobeći kad se vodi uzaludna bitka. Nisam uradio nijedno od toga.

[petak]

Zbog zauški sam proveo deset dana u kućnom karantinu. Ulica se za to vreme promenila. Mora da sam nešto predosetio, jer sam nerado napustio kuću kad su me u dispanzeru proglasili zdravim. Plašio sam se šta ću zateći napolju, ali više nisam mogao da istrpim tatino vikanje i mamino ćutanje.

Kada sam u predvečerje izašao iz bezbednosti dvorišta, zaskočili su me kao da su samo mene čekali. Nisu ličili na moje stare drugare iako to jesu bili oni. Oči su im sijale u mraku poput mačjih, videle su više i bolje od mojih. Svaki je za pojas zadenuo dugu blistavu cev koja je služila kao duvaljka. Pošao sam nazad pod izgovorom da sam zaboravio svoju, ali mi nisu dali. Ovog puta ću preživeti bez oružja, rekli su. Moram da pođem s njima, žele da me upoznaju s nekim. Osećao sam se kao go, večita voljna meta, izložen rafalu gelegunja, zelenih bobica koje su služile kao municija.

Pitao sam ih kuda me vode. Odgovorili su sa: „Ništa ti ne brini“, „Na tebe je red“, „Svi smo to prošli.“ Uпитno sam pogledao Vladana, nižeg od mene ali jačeg, u crveno-belom dresu, sa mangupskim mladežom na obrazu. Vladan je bio jedini dribler koji je dodavao loptu i jedini od svih mojih drugova koji je imao

strpljenja kada sam im prepričavao stripove. Stisnuo je usne kao strogi učitelj škole borilačkih veština. Istrpi, kao da je govorio. Nije strašno.

Odveli su me na Breg. Neko pametan je na ostrvo između tri isprepletene zmijske puta kamionima dovlačio zemlju dok u ravnici nije podigao planinu. U međuvremenu se zemlja slegla, dobila oblik. Nikle su padine i uvale.

Nije to bilo tako malo čudo na našim ulicama. Leti bi Breg zarastao u gustu vegetaciju, zimi su se sa njega deca spuštala sankama. Protezao se uz saobraćajni poligon za polaganje ispita iz vožnje biciklom, prirodna granica između Kertvaroša i Teslinog naselja. Sa naše strane nalazile su se kuće s dvorištima, sa njihove stambene zgrade. Nama je pripadao bunar, njima pijaca. Naša škola bila je odvojena od njihove žičanom ogradom. Preko granice se nije prelazilo, naročito ako si dete ili ako ideš sam. Zato su moji drugovi ritual izveli tu, pred nosom rivala, da bi im prkosili.

„Sigurni ste u ovoga?“, pitao je Dule umesto pozdrava.

Uveravali su ga da jesu. Ja nisam bio siguran u sebe. U svakom slučaju, nisam znao šta se od mene očekuje, niti sam želeo da znam. Dule je, dugokos, tamnoput, u crnom džinsu, bio srednjoškolac, jedina kategorija nepredvidljivija od odraslih. Nije, doduše, izgledao kao neko ko redovno ide na časove.

Iz vojničke torbe izvukao je čudnu voćku, zeleni zakrivljeni štap kom nikada nisam saznao pravo ime. Zvali su je banana. Ostali su me držali dok mi je bananom šibao golu nadlakticu. Posle prvih nekoliko udaraca pomislio sam da nije strašno. Dule je, mrdajući usnama, brojao u sebi. Ritam šibanja se ustali, a ruka mi je blago utrnula.

Glasno izgovorivši: „Dvadeset pet!“, naglasio je poslednji udarac po osetljivoj koži. Taj sam osetio. Pogledao sam mišicu koja se upalila.

„Šta se buniš?“, rekao je Dule. „Meni je Todor udarao nožem.“

„Nožem?“, pitao sam, videvši da su i ostali zatečeni. Nije bilo lako zamisliti tog Todora kom Dule polaže račune.

„Ne oštricom, ali 'oćeš da probaš?“ Iz torbe je isukao nož za hleb kao mačetu.

„Ne, hvala“, prošaptao sam.

Dule se okrenuo ostalima. „Nije mi ubedljiv ovaj.“

„Loptu šuta levom“, rekao je Vladan. „Ali je dobar drug.“

„Moraš da dođeš kad god te zovemo.“ Dule mi je stavio ruku na rame, preblizu bolnog mesta. „Misliš li, gospodine, da ćeš moći?“

Klimao sam glavom razmišljajući samo o tome kako što pre da pobegnem.

U pomrčini s druge strane brda nazreli smo siluete na biciklima. Deca s druge strane Brega, iz Teslinog naselja, koje smo zvali Teslino nasilje. Čuo sam da oko ruku vezuju pionirske marame. Pričalo se da krađu bicikle, pljuju na prolaznike sa zgrada, pale repove mačkama. Strpljivo su nas motrili iz daljine, postrojeni u mraku. Gledajući ih, Dule je između kažiprsta i srednjeg prsta čupao pramenove svoje kose.

Dečaci s one strane obišli su pun krug po poligonu, ise-kavši noć svetlima bicikala. Po žbicama njihovih točkova klepe-tale su isečene tračice od čaša za jogurt. Pazeći da ne pređu na našu stranu, odšteketalu su među četvorospratnice, ostavivši nas da se pitamo koliko ih je bilo, šta su hteli, jesmo li ih stvarno videli.

[subota]

Drugovi su dvaput dolazili po mene. Od mojih sam tražio da im kažu da nisam kod kuće. U školi nisu svi bili inicirani, ali mene nisu ostavljali na miru jer sam bio dečak sa loptom. Vladan je tati rekao da mi prenese pozdrave od Duleta. Otac se naljutio što mora da čisti poštansko sanduče od banana koje su nabili u njega.

[nedelja]

„Moram da se zaposlim“, rekla je mama. „Ne mogu više ovako.“

Tata nije hteo ni da čuje. Svako jutro se brijao, vezivao kravatu i prelistavao dnevne novine. Kada jednog dana budem radio sve te tri stvari, znao sam, i ja ću odrasti. U dva je dolazio sa posla, gde je radio kao inženjer. Posle ručka se ćutke povlačio u garažu.

Mama je vezivala kosu u rep, uvek mi je bilo smešno što ga zove konjski. Slušala je šlagere na radiju, pušila gledajući kroz kuhinjski prozor rodino gnezdo na komšijskom odžaku. Peglala je košulje, tresla tepihe, prala zavese. Zadržavala bi se iza kuće, odakle se vraćala natečenih očiju.

Objasnili su mi da ću narednih nekoliko dana prespavati kod bake. Nisam se bunio. Dobro mi je došao svaki izgovor da ne idem na sastanak bande. Odvezli su me kolima, spakovavši mi odeću za više od nekoliko dana. Zadržao sam dah kada smo kod Brega prešli granicu.

Baka je stanovala duboko na neprijateljskoj teritoriji, na kraju Teslinog nasilja, u zgradi najbližoj Prvoj kasarni. Otkako sam pošao u školu, nisam ostao kod mamine majke duže od jednog popodneva. Brinuo sam kako ćemo se slagati, ali nije trebalo. Od jutra je kuvala nešto na tri ringle, a posle podne stavljala obloge na ruke i dizala noge uza zid da ih odmori. Tražila je da ujutro perem zube, jedem triput dnevno i u deset idem na spavanje. Ostatok vremena mogao sam da radim šta hoću.

Stripovi su imali moć da me zadrže u stanu, ali ne zauvek. Pročitavši ih sve dvaput, pitao sam je smem li napolje. Dozvolila je pod uslovom da se vratim do crtanog filma.

U bašti pred zgradom igrao sam se sa klikerima, sâm sa sobom, kada se odnekud dokotrljao porculanac. Hitnuo ga je dečak koji je na glavi imao somotski kačket nalik golmanskom sa crno-belih snimaka utakmica.

„U koju školu ideš?“, pitao je.

Rekao sam mu ime komšijske. Plašio sam se da bih ga oterao da sam rekao istinu. Naciljao sam njegov kliker i promašio, namerno.

„I ja“, rekao je. „Kako te nisam viđao ranije?“

„Sad smo se doselili.“

Uključio se u igru. Na početku nismo rekli da li igramo u fule, zbog čega je na kraju svako ostao sa svojom kolekcijom klikera. Bio sam par, on nepar: pobedio bi onaj ko ugleda više registarskih tablica sa svojim brojem na kraju niza, na fićama, stojadinima i bubama koji bi prošli ulicom. Vodio me je sa sobom po kraju, uzanim prolazima iza garaža, kroz memljive podrumne i prašnjavo žbunje, kao da se odavno znamo.

Dok smo oko sedam uveče trebali čičak iz nogavica, naišli su dečaci na biciklima sa crvenim maramama vezanim oko ruku. Izdvojio se jedan, najviši, ali nisam bio siguran da je i najstariji.

„Pikili“, obratio se mom novom drugu. „Ko je ovaj i šta hoće?“

„Doselio se u železničku zgradu.“ Novi drug me je gledao kao da me moli za pomoć. „Kaži Bugeru odakle si.“

Najstrašnije kod visokog dečaka nije bila njegova ogromna glava ili šake. Jedno oko bilo mu je smeđe, drugo zeleno. Zavrtelo mi se u glavi od tih očiju kao od najšarenijeg klikera petoperca.

„Iz Nemačke“, rekao sam. Setio sam se novog učenika u svojoj školi koji je sa porodicom doputovao iz Minhena.

Buger mi je prišao toliko blizu da sam mu u dahu namirisao cigarete. Ustuknuo sam pred tim mirisom, nespojivim sa vršnjacima, a on je to protumačio kao da ga se plašim. Zadovoljno je zajahao bicikl.

„Dovedi ga sutra iza pijace“, dobacio je Pikiliju.

Kad su otperjali, želja da se popnem u bakin stan i više nikad ne izađem bila je tolika da sam se jedva suzdržao da ne potrčim bez pozdrava. Ali imao sam bezbroj pitanja, jedno pre svih. „To ti je nadimak?“

Pokrio je lice kačketom. Kosa mu se digla u antene.

„Ima i gorih“, rekao sam. Sam nisam imao nadimak jer mi je ime bilo prekratko. „Gde to treba da me odvedeš?“

„Spremamo se za rat“, promrmljao je kroz tkaninu. „Sakupljamo vojsku.“

Osetio sam žiganje na ruci tamo gde ju je Dule išibao bananom. „Šta ćete da mi radite?“, jedva sam prevalio preko usana.

Pikili je slegao ramenima. „Ništa. Da bi postao član, moraš da zarobiš nekog iz Kertvaroša.“

[ponedeljak]

Kasnio sam u školu jer sam išao obilaznim putem, pored međudržavnog puta koji je u jednom smeru vodio do Segedina, u drugom do Novog Sada. Nisam želeo da me vide ni iz jednog

tabora. Kada sam bio siguran da niko ne gleda, presekao sam preko parka i kroz dvorište crkvice ušao u srce poznatog kvarta. Do škole mi je trebalo nekoliko minuta. Prošao sam pored dvorišta svoje kuće, ali je izgledalo kao da tamo nema nikog. Planirao sam da se posle časova vratim istim putem do bake.

Na velikom odmoru je kod žičane ograde nastala pometnja. Prišao sam koliko sam mogao, dovoljno da vidim kako Vladan nasrće na nekog preko. Sa druge strane, sasvim blizu žice, prkosio mu je dečak sa jednim zelenim okom.

Buger je, konjanik bez konja, i na nogama bio upadljiv. Imao je dobru zaledinu: i sa njihove strane se skupila čitava škola. U prvom redu za oko mi je zapao poznati kačket. Dok je prebirajući po džepu zveckao klikerima, Pikili je pogledom prelazio preko svih nas. Sklonio sam se u zadnje redove, ali su me videli ostali drugovi iz odeljenja. Po njihovom izrazu lica shvatio sam da su moje povlačenje doživeli kao strah.

U trenutku kad je zazvonilo za čas, neko je s druge strane bacio kamen. Obe ekipe su se raspršile. Držeći se za obraz, Vladan je vikao za njima dok nije izgubio glas. Kada je odustao i pridružio nam se, video sam bordo fleke na njegovom dresu.

U dugom redu za ulazak u školsku zgradu, pred zbunjenim dežurnim nastavnikom, neko se među nama glasno nasmejao. Zvučalo je toliko neprirodno da su se čak i devojke uzmuvale. Smejao se novi dečak koji je stigao iz Nemačke. Svi su ga već zvali Švaba.

„Kakve budale“, rekao je. „I jedni i drugi.“

Neko ga je sapleo, a on je po uglačanom kamenom podu proklizao u odbojkaški upijač. Bio sam blizu, video sam koliko ga je zbolelo, samo ne ko je pružio nogu. Kada je Švaba ustao, sklonio je šiške iz očiju i zavrteo glavom.

Nisam bio svestan da Vladan sve vreme besno korača kraj mene.

„Večeras posle škole“, poručio je svima. Stiskajući obraz prstima, nagnuo se ka meni. „Nemoj da ti na pamet padne da se ne pojaviš. Dule kaže da će se žaliti Todoru na tebe.“

Do poslednjeg časa su na mene motrili kao da ću im šmugnuti kroz prozor. Ni posle škole me nisu ispuštali iz vida: kada se ekipa podelila u grupe da lakše pronađe dečake iz Teslinog

nasilja, mene su ostavili u najbrojnijoj. Patrolirali smo granicom uz Breg, poligonom i okolnim ulicama, ali ih nismo našli.

Znao sam zbog čega. Znao sam gde su.

Od duge, sveže ogrebotine kakvu je Vladan imao ispod mladeža ostajali su ožiljci. Poželeo sam da mu pružim priliku da im se oduži.

„A da probate iza pijace?“, rekao sam.

Sve sam ih zatekao. Dečak sa loptom nikad se nije prvi oglašavao.

„Misliš, da probamo?“, pitao je Vladan. „A što?“

„Moji nekad tamo kupuju voće. Dobro mesto za skrivanje.“

Vladan je želeo da odbaci moj predlog, ali ga je kopkao. Nije mogao da se smiri, iako bi najviše voleo kad bi se ispostavilo da se kriju od nas. Nije bilo logično i nije imao bolju ideju. Naredio je pokret.

Spremili smo duvaljke. Imao sam osećaj da će nas ocinkariti čak i odrasli kad nas vide. Primetio sam da ni Vladanu nije svejedno, ali kad god bi se zaboravio i počeošao po obrazu, rana bi ga podsetila zašto sve to radimo.

Probili smo se do pijace krivudajući sporednim ulicama. Potrajalo je duže nego da smo išli glavnim putem ispred zgrada. Usput smo sreli kuštravog psa, neobrijane muškarce u plavim kombinezonima kako piju pivo ispred prodavnice i majku sa detetom i bebom, ali nikom od njih nismo bili zanimljivi. Bili smo pomalo razočarani zbog toga.

Pijaca i okolina su opusteli. Vladanu je više bilo krivo što ih nismo našli nego što se ljutio na mene zbog glupavog predloga. Zamalo smo pošli nazad i propustili Pikilija koji je prozujao pored nas na biciklu. Nije nas video od limene trafike preko puta pijace. Ostali ga nisu znali, ali zbog crvene marame oko ruke nije bilo dileme čiji je. Zavio je u susednu ulicu, obišao mrežastu ogradu pijace sa druge strane i nestao iza brda.

Teslino nasilje imalo je svoj breg, samo manji. Vladan je odlučio da ga ne obilazimo nego da se popnemo na njega. Na vrhu smo svi zalegli.

Još su bili tu. Odbačenih bicikala, izvaljeni na poljančetu, izgledalo je kao da se dosađuju. Ili čekaju Pikilija. Čim se ovaj pojavio, Buger je skočio na noge, a Pikili mu je predao nešto

umotano u masnu, prljavu krpu. Buger je zažarenih očiju podigao zamotuljak. Ostali su zviždali, skandirali, smejali se. Odozgo smo imali dobar pogled, ali nismo videli čemu se raduju.

„To je nešto protiv nas“, rekao je Dule pored mene.

Nismo videli kad nam se srednjoškolac pridružio. Nije mi bilo jasno ko mu je javio da smo tu i kada.

Ispod nas, grupa je skočila na bicikle. Spustili smo glave i sačekali da odu.

„Kako si znao gde su?“, pitao me je Dule kad smo ostali sami.

„Pretpostavio sam.“

Uhvatio se za vojničku torbu. „Nemoj mene da farbaš. Kako?“

Uzdahnuo sam. „Čuo sam.“

„Od koga?“

„Od dece ispred bakine zgrade.“

Vladan mu je pokazao železničku četvorospratnicu koja se lepo videla sa brda.

„A što si išao tamo?“

Slegao sam ramenima. „Moji se razvode.“

Nisam znao je li istina, ali tako je izgledalo. Odgovor na to pitanje bio je najlakši i najteži od svih.

„O, pa šmrc“, rekao je Dule.

Bilo mi je žao što me je naterao da im se poverim. Jedino nisam žalio što je čuo Vladan, ali on je samo oborio glavu.

Dule nas je raspustio zakazavši sastanak na Bregu sutra posle škole. Objasnio je da Todor želi da ih napadnemo pre nego što oni zaskoče nas. Pitao sam se da li Todor uopšte postoji.

Akcija je potrajala. Kada sam se vratio, nisam još video baku tako ljutu. Prvo je vikala, zatim me propitivala, da bi na kraju coktala i vrtela glavom.

„Ništa nisam uradio“, branio sam se. „Samo smo se igrali.“

[utorak]

Tata me je pokupio posle časova i odvezao pravo kod bake. Svi su videli i znali da ne mogu da računaju na mene.

Pitao sam ga kada ću kući. Rekao je uskoro. Pitao me je koliko časova imam sutra. Rekao sam mu šest. Kada me je isto-

vario, odvezao se bez pozdrava. Iako se više nije stalno smeškala kao pre, baka je bila zadovoljna što sam stigao na vreme i neozleđen. Dvapat je zaključala vrata stana.

Drugovi su se za to vreme spremali da napadnu moje druge drugove – makar samo jednog – a ja nisam mogao da budem s njima. Nisam ni želeo. Žao mi je bilo samo što sedim u bakinoj sobi, gledam u sat više nego u televizor na kom pričaju ljudi u kravatama i ne znam šta se dešava na ulici.

Mama je zvala da mi kaže pamet u glavu i da ni slučajno ne duvam lepak ako mi neko ponudi. Pitala je da li je tata još kod nas.

Dok je baka zveckala po kuhinji spremajući večeru, o prozorsko staklo je kvrcnuo kamenčić. Nisu mi dopuštali da propustim veliko veče. Kada sam se nagnuo napolje, zatekao sam samo Pikilija sa kačketom u ruci.

„Nije te bilo sinoć“, rekao je.

„Neće me biti ni večeras. Imam strogu baku.“

„I ja. Došao sam samo da vidim jesi li dobro.“ Ako je istina, bio je jedan od retkih koga je zanimalo.

„Šta se dešava?“, pitao sam.

„Imamo akciju.“

„Kod pijace?“

Pogledao me je sumnjičavo. „Spremili smo iznenađenje. Duguješ mi partiju klikera.“

Odjezdio je u noć pre nego što sam stigao bilo šta da ga pitam.

Te noći dugo nisam zaspao. Čemu su se toliko radovali? Ekserima koje će podmetnuti pod točkove naših bicikala ili čak kola nastavnika? Umnjacima koji donose sreću? Posebno jakoj petardi?

Uspavao sam se vrteći u glavi mogućnosti, znajući da nisam ni blizu prave.

[sreda]

U školskom dvorištu me je većina drugova gledala popreko ili izbegavala moj pogled.

Najveća gužva stvorila se oko Vladana. Ne samo da je imao flaster preko obraza, već je i navukao zimsku pletenu kapu pre-

ko ušiju. Dok smo ulazili na čas, Švaba mu ju je strgnuo s glave; jedino je on smeo da uradi tako nešto. Vladan ju mu je preteo, ali ne pre nego što smo videli šta krije. Bio je ošišan do glave.

„Ha! Znamo ko ćeš biti kad se budemo igrali partizana i Nemaca”, rekao je Švaba. „Tifusaru.”

„Znamo i ko ćeš biti ti”, rekao je Vladan i utrčao u zgradu. Ne znam kuda je otišao, jer ga posle nije bilo na časovima.

Na svakom odmoru ostao sam jedini dečak u učionici. Dok je jedna od dve odlikašice u našem odeljenju čeprkala po torbi tražeći sendvič, zamolio sam je da mi ispriča šta se desilo.

„Pa ti bi trebalo da znaš! Svi kažu da se družiš s njima. Sačekali su sinoć Vladana samog. Držali su ga dok ga je onaj veliki šišao mašinicom. Imali su mašinicu! Ti bi trebalo da znaš.” Zvučala je kao da će zaplakati.

Mašinicu za šišanje. Jedna tako jednostavna sprava koja nanosi toliko štete. Niko od nas nije mogao ni da zamisli šta bi radio da očelavi ili da ga ošišaju na nulu. A Vladanu se desilo i zbog nečega su za to svi krivili mene. Ubeđivao sam se da iz sinoćnog razgovora Pikili nije mogao da zaključi ni da sam u kertvaroškoj grupi, a kamoli da ona zna za njihovo mesto okupljanja, ali nisam bio siguran. Možda je mogao da pretpostavi.

Vladan se pojavio posle četvrtog časa i tražio da pođem s njim.

„Da ponesem torbu?”, pitao sam. „Izostaću sa časa?”

Nije imao strpljenja za mene kao pre. Sakupio je ostale, iz mog odeljenja i drugih, i poveo nas iza škole, gde nas je čekao Dule. Razgovarao je sa odraslim čovekom u košulji kratkih rukava koji je ostao da sedi u plavoj škodi. Isprva je izgledalo kao da je ovaj zastao u prolazu da pita Duleta za pravac, ali sam shvatio da se poznaju. Čovek je pričao, a Dule slušao. Bilo je neobično videti ga u tom položaju.

Kada se čovek odvezao, Dule nam je prišao. „Večeras uzvraćamo”, rekao je. „Todor kaže da ih ne štedimo.”

„To je bio Todor?”, pitao je Vladan.

Iako su svi ozbiljno shvatali članstvo u bandi – čak i ja – nikome se nije dopalo što je vođa odrastao čovek i razumeo sam zašto. Tako su mi izgledale dedice koje se igraju sa vozovima. Ljudi sa kravatama upleli su se i u ovaj deo naših života.

„Ali pre nego što dogovorimo taktiku...“ Dule je uperio prst u mene. „Njega ne vodim. Vladane, zatvori ga u 'Zlaticu.“

„Što?“, pitao je Vladan. „Što ja?“

„Radi šta ti se kaže, ćelavi.“

Vladan me je ljutito poveo ulicom. Trebalo je da budem njegov zarobljenik, ali mi je jedva uspevalo da održim korak s njim. Kroz tuđe bašte stigli smo do jedne neosvetljene, na čijem središtu se nalazila kućica bez prozora sa niskim vratima. Toliko su bila iskrivljena da je Vladan jedva uspeo ih odškrine. Unutra se video jedan stepenik i ništa više. Rupa u zemlji pre nego podrum.

„Zlatica?“, pitao sam.

„Od krompirove zlatice. Tu ujak drži krompir.“

„I šta sad?“

„Uđi, ja ću te zaključati. Ostaćeš tu dok se ne opametiš. Već smo to radili.“

„Je li uspelo? Jesu li se posle opametili?“

„A šta misliš?“

Rupa je zjapila poput nečijih otvorenih usta. Nisam znao kako sam smogao snage, možda od one Duletove injekcije, ali pošao sam napred sa namerom da se spustim niz taj jedan stepenik i zakoračim u mrak. Možda je tamo bilo bolje, možda ću stvarno biti pametniji.

Vladan me je ščepao za ruku. Lice mu se opustilo. Iako ćelav i ranjen, podsećao me je na sebe iz dana kada je jedini pažljivo slušao kako prepričavam stripove.

„Ionako mislim da je Švaba taster, a ne ti. Ajde, briši.“

Stigao sam kod bake na vreme da javim ocu kako su nas pustili ranije i da ne kreće po mene.

[čtvrtek]

Dežurni je na prvom času prijavio da nema Švabe.

Drugi čas je prekinula razredna da nas pita zna li neko gde je novi učenik. Na odmoru za užinu smo u hodniku sreli visokog bradonju i nisku uplakanu plavušu za koje je odlikašica rekla da su Švabini roditelji. Na velikom odmoru smo videli kako se pred kapijom parkira plavo-beli stojadin.

Uvek je bilo strašno videti miliciju u školi, jer ako si nešto zgrešio nije te vodila u zatvor nego u popravni dom. Viđali smo je i ranije, kad bi neko razbio prozor, ukrao sportsku opremu iz fiskulturne sale ili prepravljao ocene u dnevniku. U svim tim slučajevima nisu se zadržavali dugo, jer bi brzo pronašli onog kog traže, neko bi ga već otkucao. Ovog puta ostali su čitav dan.

Nestao je dečak, a ja sam znao gde je. Mislio sam da znam.

Banda se razišla posle časova kao da se nismo poznavali. Čim sam seo u kola, tata je znao da nešto nije u redu, on koji nikad ništa ne primećuje.

„Kako da ti pomognem?“, pitao me je.

„Ali ne možeš, tata!“

U mom glasu čuo je nešto zbog čega je odmah stao kraj puta i sačekao da dođem sebi. Već je pao mrak.

U mojoj glavi, rupa u zemlji u kojoj se držao krompir zjapila je poput čeljusti vešto osenčenog čudovišta, napravljenog od gline, napuštenog od tvorca. Patilo je u mraku čekajući priliku za osvetu, vareći nevine dečake u zemljanom stomaku. Nisam mogao da se zamislim u toj rupi, ni sebe niti bilo koga drugog. Švaba pogotovo nije smeo biti u njoj, ni kriv ni dužan. Ako nešto uradim, mislio sam, zameni ćemo mesto.

Kad me je tata vratio do škole, policija i Švabini roditelji još su bili tamo. Ispričao sam im sve, čak i ono što ih nije zanimalo. Tatu i mene smestili su na zadnje sedište stojadina, a u međuvremenu nam se pridružilo još milicijskih kola. Plavo-beli konvoj proveo se Kertvarošem.

Odveo sam ih do šupe za krompir, ali tamo nije bilo nikog. Zakasnili smo. Glineno čudovište mora da je već obavilo svoje.

Milicija nije lako odustajala. Išli smo od dečaka do dečaka, ostavivši Vladana za kraj. Nisam ni pokušavao da skliznem niz sedište kako bih se sakrio kada su mog druga sa roditeljima izveli iz kuće.

50

DOMETI

Vladan je znao gde stanuje Dule, Dule je otkucao Todora. Prošavši pored Brega, ušli smo u Teslino nasilje, a ja fizički više nisam osećao razliku kada se pređe preko granice. Tu su pokupili ostale, od Pikilija do Bugera; od njih me je pogledom potražio samo Pikili.

Svi smo proveli veče u stanici i svi su na kraju propevali. Inspektor je uveravao mog tatu da sam ispravno postupio. Po njegovoj proceni, nagrabišće samo Dule, Todor i Buger, svako na svoj način. Neko je morao da okonča tu priču, nasilja u Teslinom naselju više nije smelo biti. Samo jedan par roditelja u čitavoj stanici nije bio ljut, nego i dalje uplašen. Vreme je prolazilo, a Švabe nije bilo.

Patrola ga je našla dok je izlazio iz fliperane s one strane državnog puta, tamo gde niko nije zalazio, ni iz Kertvaroša, ni iz Teslinog nasilja. Pričalo se da se, dok su ga smeštali u službeno vozilo, samo smejaio, glasno i dugo, kao da je tačno znao šta je uradio.

Mama mi je ugađala spremajući mi omiljene poslastice. Terali su me da spavam. Već tada sam znao da, ma koliko se trudio, nikad neću zaboraviti poglede Vladana i Pikilija.

„Ne znam za bolji lek od spavanja”, rekla je mama. „Naspavala sam se u ovih nedelju dana za čitav život. Tvoj tata i ja smo se pomirili, znaš? Ne moraš više kod bake. Od sada će sve biti u redu. Ali... ako slučajno ne bude, ako budeš video nešto, da tvoj tata radi nešto što inače ne radi... Reći ćeš mi, je li?”

Kada je izašla iz sobe, ostao sam da ležim i zurim u tavanicu. Tata se ušunjao da mi poželi laku noć.

„Moraš da pomogneš majci”, rekao je. „U osetljivom je periodu. Nađi joj se ako treba. Pozovi me ako primetiš da nešto nije u redu s njom.”

Kada je izašao, ostao sam da ležim i zurim u tavanicu. Bila je glatka, bez pukotina, ispupčenja ili bilo kakvih drugih neravnina.

jasmina topić

mali ciklus

tirana '13.

BEZ BEŽIČNE VEZE

Dan je išao sporo
Nisam se pomerala
Usitnjeni pokreti
Samo na trenutak su preskakali
unutrašnje strane prepreka
Odnekud je došao vetar
doneo miris cveća i mora
prvi put na ovoj terasi
Blizina vode gurala je pod rukav
daljinu
mesta boravka

Ista muzička lista vrtela se
Rane od otvarača za vino za jednog
izjednačile su boju kože i vina
Takmičila sam se sa sobom danima
Koliko dugo ću moći da ne pričam
ni sa jednim ljudskim bićem u ovom gradu
koliko će zauzvrat jezika izmiletati iz mene

Bez bežične veze
S praznim mestom na krevetu
čekajući dolazak dvojine
Koncentrične talase
Tvoja gola fotografija u nekom hotelu
pre tri godine, iskočila preko muzičke liste

52

DOMETTI

Mozak nalik isprekidanoj liniji
obližnjih planinskih venaca
Početak izmišljanja jezika
Unutrašnjeg monologa
Restartovanja modema

U nepoznatom hotelu prošlosti je nova šifra
i tačno deset sekundi do sporog odlaska
pesme

Bežveze

Daljina sasvim dovoljna
da ništa ne pomaže.

PRINUDNI ZEN

Ipak postoji na terasi
dok gledam
nekoliko puta dnevno
iste planinske vrhove
U istim putanjama
opisujem život danima
po gradu
Igram nevidljive školice
u tačno poredanim štraftama trotoara
Čak i onda kada
izbegavam rupe
prebrojavam u čudu
broj džamija i katedrala

Ipak postoji u malim čašama
piva tirana
Ovde bolje ide
uz inspiraciju
malu inspiraciju
teško vidljivu
presečenu poznatom markom vinjaka
i mnogo vremena
što treba da protekne

53

DOMETI

Dan zameni noć
u isprobavanju zena
skupljanju vode
curi iz bojlera
majstor je pokazivao mozaik-razglednicu
majkla džeksona
ali nije pronalazio ventil
kao da je i poplava deo mentalnog treninga

Potrošila sam kredit
na privremenoj kartici telefona
privremenog života
Tražim nn lice za nn rešenje
ko zna kog problema
da i mene odnese dalje

Mantram
Isti vrhovi planina

Višak postaje
metafizička težnost
Trebalo se jednostavno vratiti
pogledu –

Zen ipak postoji u preostalim danima
Presahnuloj inspiraciji
još neopisanim odlascima

Svaka misao po jedan
budući spomenik nigdine.

NA VELIKI PETAK

Osećam se kao mrvica hleba
Trenutak je da budu utvrđena
nesigurna mesta
predstave o sebi
Danas treba potražiti
obližnja božanstva
Pomoliti se jednom takvom
u struku mladog luka
libanskim sarmicama
krompiru što se žuti
Punim kesama današnje kupovine:
neizgovorene ispovesti
Hristovim ranama od cegera

Doživeti
jednodnevni smak sveta

Nije mnogo strašno
biti tužan
na Veliki petak
on je ovde podjednako mali
kao i svaki drugi dan
neprimetno svečan
kao ja
Skupljam uporno mrvice hleba
odraz skrušenosti

Na današnjoj fotografiji biću tek
davnašnji pejzaž
mala laž
Biću nepoznat ukus u ustima
pojedena ručak i s njim
progutana praznina

Dok ispržim mlade krompiriće
Pa potražim reč više
I dva jaja u lukovini
čuknem po svečanoj glavi
za jednogodišnje uskrснуće

55

DOMETI

U tišini praznika
čekajući
bilo kakvo iskupljenje –

A
Samo tiho neko lebdenje
Tako blisko nepostojanju
tako blisko
strašnom sudu
budnog sna.

JEZIK JE GUST

Jezik je gust
Mediteran ipak i ovdje
u vazduhu
Zgusnut
ponekad grub
odbija se o mene
Zato uglavnom ćutim

Ljudi žive
veoma lako
Grad
oduzima sjaj
nije im potreban
Parkovi su čisti
zelene se
italijanski se lako rimuje
engleski nerazumljiv je

Uglavnom ćutim

Gustiš jezika
kao kolaž slika
duž moguće granice
Mediterana
Ne osećam više blizinu mora
Isprale su ga višednevne kiše
Sabile u veliki talog
neprepoznavanja

Ima predela
koji se ne lepe za misao
Ima mesta
koja ne bude radoznalost
I odredišta
na kojima se čovek može
osećati samo kao strano telo

Ćutim

Jezik je gust
udaljava se
Težak kao ulica
Trebalo proći
izdržati poglede
Poznata marka patika
stvarno nerazumno
Sve je na prodaju
iz druge ruke
Jesmo li i ovdje neprijatelji
smešno pitanje

Ne postoji
sebe
se

U nedelju centar prestonice
postane buvljak
Čekam
U prošlim pogledima
ispričanim pričama
cipelama
što su otputovale od vlasnika
da pronađem
novčić
Kojim ću kupiti
magičnu reč
za konačni povratak
u prepoznatljiv gustiš
jezika.

57

DOMETI

PONOĆ JE

Komšije
konačno više
ne pomeraju stvari
Danas sam uspela da sastavim
prvi sa šezdesetim minutom
u otkrivanju grada
Zabavila mišiče vežbanjem
zdravog razuma
popila
čaj od nane
pa onda sipala pivo
Tišina je
i odakle sad želja
da se još nešto kaže
dodirne još jedna
oštrica
unutrašnjih
pejzaža
odsutnosti
koje uporno sabijam
u 4,8 posto tirana
a nije dovoljno
ni za šta.

Hoće li me sutra
probuditi dodir
poznate ruke
saopštavajući
da je već kasno
da je kafa skuvana
i da me čeka.
Neće.

Ponoć je konačno
komšije.

огањ

ПОМПЕЈА ПОСЛЕ

Разумевам прво пепео
затим име пожара,
прво овај тренутак у ком се скупљамо у себе
од болне познатости,
тек затим схватам сећање – мој одлазак забележен
као недостатак
у савршеној сенци на поду терасе:
решетки кованог гвожђа.
Млади смо, још увек изненадни поглед
на „камен и бршљан“
у нама буди блиске предмете,
у свакој новој раздаљини
простиру се мараме, топлина,
њихова нова значења.
Накнадни покрети
откривају шта је било пре њих
цела јесен тако зависи од првог покрета зиме
а моје време од начина
како ћу коначно напустити тамну висину
нашег загонетног споразума,
нечујно као светлост
кроз решетку, кроз ћутање.

ПРЕ ЛЕТА

Сабрани, као грешке одсуства,
као што смо сабрали
преостале речи, изговорићемо најпотпунији
позив – какав имају тек пробуђени –
промуклим гласом:
јер смо се кроз сан
и последице ватре пробијали
са превише гласа и премало речи

ГРАДИНА

Птице – данас ниједна није летела
сама над крововима
иза њих ено боје будућих слика
које се крзају по ивицама, несместиве,
то нада ствара своје једине призоре
како да јој верујем док говори мојим језиком
да си прошао овим просторствима
и како њиме да присвојим: „... име твоје,
да дође...”
кад у свакој раселини
уместо мириса никне по једна
нова жеља као коров.
Знам јер се данас
у њима другачије слаже ехо,
прошао си поред ових зидова
које припремам,
за које се припремам
као да су ти одувек познати,
ако чекаш, заустави се
поред урушених стубова
дима,
као светлост, њихов смисао је истовремено
у мени и изван мене –
твоје буђење и моја жеђ
биће сувишни међу
жедним и будним стабљикама

БД

ДОМЕТИ

ОЧИ:

Увек Моја Жеља наспрам Твоје
и свет између који ми се отвара
на зиду и пузавици као зид и пузавица
све сложеније и непосредније,
отвара се: пролеће је и нема нетакнутог
нити ткива које није боловало.
У другом погледу тежина капака/оностраног
указује се истоветно
као догађај на зиду: однос бршљана и боја
и њихово јединствено заједничко сећање,
и једино у њему могу да се препознајем
док ми се отвара својом противречном природом,
увек као детету.

РУЖА ИЗВАН МЕНЕ

Не могу да је гледам како расте
изломљена ка ослонцу
пробијајући се кроз
све(таму)тло
(да је макар непрестано ноћ,
без овог мешања у ком се обоје губе)
дуж руке, дуж линија плиме
нема спокоја
одласком затворићу круг
њене самониклости

ОСЛИКАВАЊЕ ХРАМА

Не као дуг према белини зида
него одговор обрисима нашег лица
пре него што проговоримо сликама,
сличношћу, позивамо макар будност кутова,
њихову – коначност – нашу
Да бисмо унели песму другог простора
постављамо стубове према обновљеном
значању висине
нем(оћн)и, ипак,
ос(л)овљени

Брод-лука
подиже се
мимо нас пролазе знаци
Време немоћи, време потребно
да се издвоји глас
мења се према повратку
према тишини у „учествујем“

Не плашим се
„сутра“ и песма из истог су извора
као спремно уздарје певаће,
најречитије,
моје сенке птица

БДЕЊЕ

Целокупна ноћ огледа се у рукама одломцима
расутим по земљи од бунара до прага.
Непроменљива тишина јуна прешла је у
увек другачију тишину смрти, најлакши заборав.
Светло се повукло,
њена глава наслања се на сенку груди
која допире из одшкринутих врата.
Девојка лежи пред новим миром
након крика зачетог у додиру посуде и одраза.
Тамо су завесе и светиљке
гледа их поново удаљене
кроз прах који јој не скрива лице
и течност која га не успоставља.
Лежи непомично са косом
у промењеној глини,
чује како долази тихо
коначно као што уморни од одсуства ступају у лето

(из збирке Огањ, 2016)

брaнислав живaнoвић

лoмaчa eвoлyциje

Moј глac je oднeлo нaслeђe вaтрe
Анђeлa Пeндић

*Објeктивнoст je тa кoјa прeплaвљуje јa; вyлкaн из кoјeг
сe ширe рeкa тeкyћe лaвe ниje вишe пeсникoв дyх, нeгo je тo
узaврeли крaтeр свeтa пo сeби y кoји сe пeсник бaцa.*

Итaлo Кaлвинo

Пeсничкo писмo Анђeлe Пeндић пoзнaјe спрeзaњe тpaдицијe симбoлизмa и нaдрeaлизмa, пoeтикy слaгaњa сликa пo aсoцијaтивнoм принципy пoвeзивaњa и yлaнчaвaњa, интyитивнo сaзнaвaњe, eсxaтoлoшкe спoзнaјe, имaгинирaњe мистикe, митa и лeгeндe, кaо и мeтaфизичкo пoимaњe свeтa. У пoглeдy фoрмaлних кaрaктеристикa, чeтрдeсeт сeдaм пeсaмa, рaзврстaних y пeт тeмaтских циклyсa, сa прoлoшкoм пeсмoм, нoсилaц сy прeтeжнo изјeднaчeнoг јeзичкoстилскoг изрaзa и тoнa, a тeк пoјeдинe сaсвим рeдyкoвaнoг, eлиптичнoг и eпигрaмскoг пeсничкoг сaопштaвaњa. Пeндићeвa je, yслoвнo рeчeнo, пoкyшaлa дa Хeрaклитoвим дeфиницијaмa вaтрe и Eмпeдoклoвим кoрeнимa свeтa дa лирски oблик – чeтири прaeлeмeнтa (вaтpa, вoдa, зeмљa, вaздyх) кoји кoрeспoндирaјy сa чeтири циклyсa („Boјa кoнaчних птицa“, „Eгeј“, „Рyжa“, „Пoслe свeтлoсти“), oднoснo пeтим, eпилoшким („Бдeњe“), y кoјeм сy, тaкoрeћи, чeтвoрoвaлeнтнo aмaлгaмисaни. У питaњу сy искyствa вишe интимнa нeгo oбјeктивнa, aли кoјимa, oглaшaвaњeм крoз свa тpи гpaмaтичкa лицa, жeли дa сe пoдaри yнивeрзaлни знaчaј. Тaкo рaзyмeвaнo, пoeзијa Анђeлe Пeндић пoкaзyјe нaпoр дa сe дoчaрa пpвoбитнoст, цикличнoст и oбнaвљaњe, пpевaзиђe oсeћaњe гy-

битка, разлика, свест о раздвојености и жудња за сусретом и сачува наду у обнову друге егзистенције и осећајности. Оно се најефектније огледа у приступу стварања атмосфере посредством онога што је Елиот назвао „објективним корелативом“, рађањем превасходно меланхоличне емоције путем песничке слике, предмета, појма или референце.

уместо ране отворена стоји реч
(„***“, циклус „Ружа“)

дуж руке, дуж линија плиме
нема спокоја
одласком затворићу круг
њене самониклости
(„Ружа изван мене“)

Песме Анђеле Пендић одликује снажна имагинативност која спреже призоре реалног живота и митског са говором сновидне и далековидне вероватноће. Овај спој, чини се, више је израз резултиран инсценацијом уметности комбиновања него аналитичности, која пулсира језиком ејдетских слика и својом пиктуралношћу открива анатомију губитака, драму и таму пораза и очајање молитве и чекања. Дуг и густом метафором насељен стих Пендићеве надахњује варљивом лакоћом стварања лирских призора и сонорних мелодиозности помоћу којих се промишља могућност света у функцији откровења. Од Антикe поезија Анђеле Пендић баштини пантеистички поглед на свет. Лирски предео који исцртава одисејски је имагинаран, док хетерогени и дисперзивни лирски глас призива хомеровску парадигму чекања путника (не)повратника („једну једину душу која лута“, „Троја II“), архитектe свеколике књижевности и једном од стожерних тачака и семантичких упоришта рукописа Огањ (пролошка песма „Изба“, и нарочито песме циклуса „Егеј“: „Троја I“, „Троја II“, „***“,

„Одисејев поглед“, „Потпалубље“, „Архипелаг“).

[...]

Дихотомија коју у својој структури поседују песме, пропитује време као категорију која подразумева непрестане промене, почетке и крајеве ствари, односно, светворца као

дијалогског конституента и именитеља. Тако се с једне стране налази време са својим особеним динамизмом и конкретностима, док с друге избија лирски, често апстрактан израз, затворен у простор приватности и интима, који образује један хипостазички, херметички песнички свет, али не без семантичке пунине. Свет о којем је реч, услед лишености чулно-историјског перципирања испражњен је од историјско-темпоралне фиксираности и испуњен је смислом и надом, слутњама и страхом, гласом усмереним према сутрашњици и, преваходно, према имагинарном Другом. Кретање се одвија кроз Ја и преко Ја, јер, како каже Пол де Ман, „права модерна поезија је она која је постала свесна непрекидног конфликта који супротставља извесно ја, још ангажовано у свету дневне реалности, репрезентације и живота“ (Проблеми модерне критике, Нолит, Београд, 1975, стр. 318).

[...]

Прикази ватре, пламена, огња често дозивају или бар илуструју апокалиптичне слике последњих дана: спуштање огња на земљу, са библијским, односно историјским и митским предзнаком (Содома и Гомора, Откровење, Помпеја). Естетскопоетска окупираност последњим стварима или последњим временом, неизоставно означава егзистенцијалну празнину и с правом указује на њен талог, као и унутарњу повезаност кроз огледање есхатолошке равни у трагичним историјским збивањима као продуктима људског Зла („није смрт у питању – / заљубљен сам у последњу стварност / као и сви осуђени да се с њом сусретну“, „Бела кула“). Историјски трагизам и умножавање Зла најављује откровење серијом апокалиптичних наговештаја страшног (у)суда, због чега песме, поред филозофског поимања, могу бити схваћене или имати есхатолошку перспективу и значај. Рукопис *Огањ*, тако, функционише као облик демиијуршке перцепције која указује на постојање (пост)катаклизмичког контекста, амбијент неспокоја и емоцију турбности одређену позицијом песничког субјекта. Оно се у песмама детектује увођењем темпоралних категорија дана и ноћи. Дан и ноћ у рукопису *Огањ*, међутим, осим означитеља темпоралности, могу се разумети као гашење и паљење, карактер ватре/огња и врста судбине, стање духа, актуална воља

66

ДОМЕТИ

која покреће свет. Ово не треба да нарочито изненађује, будући да ватра у својој амбивалентности испољава способност скупљања и ширења, што сугерише један други принцип – принцип расипања и повезивања. Хераклитовска мисаоност, према томе, показује се као битна референца, водила значењско-тематског оквира песама и индикатор амбивалентног односа овог дихотомског пара – дан и ноћ једно су исто, лице и наличје, носиоци двојности, дуализма: ноћ је носилац светла и светло је носилац ноћи, а читав свет „вечно живи огањ који се с мером пали и с мером гаси“ (Хераклит, 20. фрагмент). Узгред речено, у ноћи света мисли се на ноћ човековог бића, ноћ космичких размера, супстанца која доводи биће до екстатичних стања. Тим путем Пендићева остварује дијалог са читавим каноном песника, пре свих, европског романтизма, до у новије време, са тематизацијом ноћи која заузима значајно место у њиховом стваралаштву. Почев од Јангових *Ноћних мисли*, преко Новалисових *Химни ноћи*, Хелдерлинове *светске ноћи*, таме у прозном и поетском делу Едгара Алана Поа, Ничеовог *Заратустре* и *Дионисових дитирамба*, где нема негативни предзнак, већ позитивне конотације (Новалис, Хелдерлин), ноћ се јавља као контемплативни проводник, медиј језика и песничког говора, реагенс за растварање сопства и сабеседник лирског субјекта.

*Пре јутра треба сабрати све
немоћи, свако не... У тами
сабрати снаге, неречи.
(„Ноћу у себи“)*

Према Хераклитовом схватању, свет и није ништа друго до живот који непрестано умире не би ли се изнова и непрестано обнављао. Да живот живи од смрти и смрт живи од живота сведочи мноштво његових фрагмената. Уједно, у овом дијалектичком превирању препознаје се основни ритам света. Јединство свих супротности представља једну врсту бога, другим речима, апсолутно биће, свепрожимајући импулс. Он је и дан и ноћ, и рат и мир, и живот и смрт. Улогу Апсолута, квинтесенцију и прасупстанцију настајања и нестајања свега, Хераклит је видео у етерској ватри. Њена динамика и снага активирају мноштво промена у природним и техничко-тех-

нолошким процесима. Такође, ватра представља непрекидни преображај материјалног праузрока. Непрекидно мењање препознато је преласцима из једног стања у друго, из пасивног у активно итд., јер ватра је онај најподеснији праелемент и симбол материје која има способност изгарања. Међутим, супротности нису истоветне једна са другом, већ су комплементарне са другим антиномичним паром на којима је заснован појавни свет (дан–ноћ : рат–мир). Водећи се Хераклитовом антитетичком мисли, Анђела Пендић у свом песничком промишљању и преосмишљавању пропитује увиде да све у свету, читава природа, израста из дихотомије састављања и растављања – састављањем растављеног и растављањем састављеног – „складом расклада и раскладом склада“, из чије се разлике и линије раздвајања, као процепца или копче, оглашава лирско Ја. Жуђене хармоније, према томе, нема без елемента укрштаја или премошћавања разлика, односно, прекорачења граница. То је однос лука и лире, светлости и сенке, аполонијског и дионизијског принципа. Најзад, у светлу тумачења Теорије Херменеутичког круга (Хајдегер, Гадамер), делови и целина образују исто, делови текста контекст, и обратно.

Када је реч о метафорама у поезији Анђеле Пендић, треба напоменути да оне нису представљене или узете као идеализација, нити јој теже. Напротив. Оне призивају једна другу и настоје да се усагласе, насупрот чулним опажајима која се често показују као нешто немушто, безреко, неразрешиво, и од чије потчињености ова поезија жели да се ослободи. Поступак Анђеле Пендић поседује сензибилитет који чулни доживљај света претвара у метафизичко ослушкивање. Стога и напети лирски глас у многим песмама рукописа испољава синтаксу метафоре: нехотични израз појединих песама и стихова готово тражи психоаналитичко анализирање како би се разгрнуо густ, некад загушљив, тешко проходан и прозиран метафорични сплет и на тај начин дошло до главне метафоре. Ово се дешава када песникиња не успева да читкије испољи густу симболику и сликовитост ејдетских учинака, а стихови изгубе меру херметичности, те остају затворени и недоступни и за пуко емоционално, елементарно разумевање. Разлоге, наравно, треба тражити управо у песникињином поступку – тежњи за обликом

ослобођене имагинације коју карактерише пиктуралност надреалних сензација, због чега сама имагинација рукописа *Огањ* делује попут ватре – у области метафора метафоре, надреалистичком уланчавању слика, језичком експерименту који буја – показује преображавање претходно преобразених облика или напор да извесну трансформацију опева. Према становишту Гастона Башлара, ватра која борави међу свим покретним сликама је „најдијалектизованија“, само она може да буде субјект и објект, како то жели да покаже и рукопис Анђеле Пендић. Запалити ватру или предати се ватри, уништити или се уништити, следи *Прометејев*, односно *Емпедоклов комплекс*, заокрет који преобраћа све вредности и показује њихову неслогу (в. *Психоанализа ватре*, „Градац“, Чачак, 1996). Јер, вредност ватре, доследно хераклитовској мисаоности, почива на противречностима.

[...]

С обзиром да је противречност нешто што уз комплекс као скривену амблематику или обележје треба да поседује уметничко дело у својој базичности, поезија рукописа *Огањ* креће се, како смо могли да видимо, у распону између два комплекса: *Прометејевог* и *Емпедокловог*, док је сам лирски субјект детерминисан елементима и четворовалентним сањаријама (ватра–вода–земља–ваздух). Ватра као почело и симбол разграђивања и обнове појављује се у различитим видовима. Она је онај унутрашњи жар бића који рађа све (реч, слику, емоцију, сећање, имагинацију, мисао). Дејство огња у рукопису Анђеле Пендић имају речи и песма. Стихови стога настоје да прустовски реконструишу време и да се овај феномен релативизује. Активирањем архетипске симболике огња путем ватре и њене апологије, имплицира се настанак новог света и присуства, када ствари предметне стварности дотакнуте пламеном песничког језика пролазе процес ускрснућа и реафирмације, (пр)очишћења своје затечене немуште егзистенције и позиције важности и изван граница ока и песничког текста. Стога пепео, препознат у – како на више места бележи песникиња – „белој крви“ и „белим речима“, представља прочишћен израз, чист језик којим се тежи, премда за поредак напуштеног/изгубљеног јединства супротности се подвргавају агону. Према речи-

ма једног другог песника ватре и следбеника Хераклитове филозофије, Бранка Миљковића, пепео представља „скривену трајну ватру“. Као такав, пепео поседује снагу симбола ускрснућа и указује се као латентна, потенцијална, могућа ватра. Песма тако опстојава као замена за живот, отисак неке пређашње ватре, да би се кроз песму биће продужило, изнова васкрсавало као жар-птица. Космички круг отелотворен у огњу манифестација је еволутивне ломаче лирског универзума. Филозофска мисаоност преведена у лирску уверљивост Анђеле Пендић образовала је поетичку целовитост рукописа који подразумева имплицитног читаоца, који ће моћи у њему да партиципира једино уколико поседује сензибилитет да саучествује.

(одломци из поговора збирке *Огањ*)

barbi marković

beograd

PEJ

1.
Letim za Berlin. Tamo ću i ostati.
Muškarci iz Graca su me samo maltretirali.
2.
Bože, pošalji mi anđela.
„Neću! Poslaću slinavo dete.“
3.
Prijatelji, ne zajebavajte me,
pustite me na miru
ako vam ne trebam.
4.
Odlaziš, šta da radim;
Samo me ti ložiš.
To nije dobro. To nije dobro.
Ne. To je smrt.
5.
Ujutru rano, oko pola četiri,
sjebao si sve.
6.
Moja prijateljica
ima super auto.
Odakle joj pare?
Sigurno ne od časova klavira.
7.
Neki ljudi žele puno novca,
neki vino i pesmu,
ja hoću samo dijagnozu,
plačem zbog toga celu noć.

72

DOMETTI

8.

Imala sam posao,
ali sam radila loše.
Danas sam slobodna za tugu.

9.

Išao sam peške od zoo-vrta,
pao mi je šećer,
mrzelo me da hodam.
Mmhmhm

10.

Kad pijem, postajem prosta i zadrta.
Tražim svađu i fajt.

11.

Otputovala je žena koju volim.
Jutros me je ostavila,
lice sivo.
U torbi nož,
s tim sivim licem.

12.

Jadni Ingomar,
ćerka mu je govno.

13.

Pa dobro gde si bila, dušo?
Kancelarija je izgorela.

14.

Ali jednog dana, jednog dana, ljudi,
predomisliću se.
Tja, prestaću da pijem.

15.

I doći će vreme,
kažem vam.
Niko ne može da zaustavi zimu.
Doći će vreme,
samo ću to reći.
Videćete mi leđa.

16.

Ostani kod kuće, draga,
prava si pička,
najbolje se osećam, devojko,
kad mi se sklanjaš s puta.

17.

Probudi se, ljubavi. Ne budi tako tih.

18.

Stari Jens se oseća loše.
Gospođa s tamnim podočnjacima!
Šta da radi?

19.

Idem, neću dugo ostati.
Znam da će ti nedostajati moja kuknjava.

20.

Otišla sam na železničku stanicu.
Bacila pogled na red vožnje.
Voz je bio tu.
Karta preskupa.

21.

Toliko sam tužan,
da me bole noge kad hodam.
To nije sve,
jezik me boli, kad pričam.

22.

Jutros je bilo tako mračno,
bila sam depresivna,
nisam mogla da podignem glavu,
nisam mogla da mrdnem.

23.

Ako si ikad bio depresivan,
onda znaš kako se osećam.
Ako si ikada bio depresivan,
prijatelju,
onda znaš kako se oseća
nezaposlen čovek.

73

DOME TI

24.

Hodao sam i hodao.
sve dok mi se čarape nisu natopile vodom.
Sasvim sam se posvetio hodu,
sve dok mi stopala nisu bila mokra.

25.

Ne drhti i ne brini
i ne plači zbog mene.
Ne plači i ne brini
i ne drhti zbog mene.

26.

Ali jednog dana, jednog kišnog dana.
Ali jednog dana, jednog sunčanog dana.
Probudiću se,
pospremiću stan.

27.

Mhmhm, votka u mojim mislima,
kada me uhvatiš u piću.
Pijem.
Mračno je i hladno.

28.

Oh, nemam devojkju,
dolazi ekonomska kriza.
Devojka mi ionako ne treba.

29.

Ah, probudi se ljubavi,
probudi se i ne spavaj tako čvrsto.
Daj mi to što si obećala,
hoću seks pre spavanja.

30.

Eh da sam slušao majku,
sad bih bio kod kuće.

31.

Otpevaću još ovu strofu
i onda više neću pevati.
Tužna sam, dragi bože,
čini mi se da moram da idem.

32.

Sad imam ženu
i hoću da budem dobar prema njoj.
Ona želi da se opija, ooo,
da se svađa i lumpuje cele noći.

33.

Išao sam u crkvu,
hteli su da se pomolim.
Klečao sam,
sestro,
ništa mi nije palo na pamet.

34.

Tu sam, prijatelju,
opet na vetrometini.
Čovek s kojim spavam
je glup kao noć.

35.

Žene i deca su zavrištali:
Kuda da idemo?
Kuće su im uništene
i nigde nisu sigurni.

37.

Doručak ovde, večera u Frankfurtu.
Najavila sam se,
zašto me nisi pokupio?

38.

Protiv davljenja nemam ništa,
ali voda je tako hladna.
Ako moram da odem,
onda radije tablete.

39.

Mogu da sedim ovde
i gledam reality emisiju.
mogu da pratim
šta mi radi devojkja.

40.

Počeo sam da jecam,
rasplakao sam se.

75

DOME TI

Potrošio sam novac,
ali ne znam na šta.

41.

Ranije sam bila empatična,
nisam mogla da gledam kako patiš.
Sad me baš briga,
da l' si živ ili mrtav.

42.

Moja prijateljica iz ekološke četvrti
hekla po ceo dan.
Sestro,
ako ne prestaneš s heklanjem,
izgubićeš razum.

43.

Sigurno kao što vrabac
balansira u letu,
postoji radno mesto
za mene na svetu.

44.

Da li si se ikad probudila
s krastačom u glavi?

45.

Bolovi su nestali.
Kineski doktor me je izlečio.
Ustajem, vrti mi se u glavi.
Ali predvideo je to.

46.

Nekad se osećam dobro,
najčešće ne.
Najčešće mi se živi,
nekad ne.

47.

Pijan sam i neadekvatan,
šta me briga.
Ako ti smeta,
idi spavaj na sofi.

48.

Jutros sam se probudio
i pokupio svoje cipele.
Volim ženu
kojoj nisam dovoljan.

49.

Budilnik je jutros zazvonio,
ali sam ga isključila.

50.

Pakujem se
i pljujem ti na najljepšu suknju.
Ostavljam te, baba-devojko
i neću se vratiti.

51.

Idem u Mainz,
ne vraćam se do jeseni.
Ako me pobedi ova depresija,
nikad se neću vratiti.

52.

Teško je voleti te
u tom novom telu.
Veruj mi kad kažem,
umirem od samosažaljenja.

53.

„Sad!”,
govorio sam ti nekada,
„Sad!”,
Više ne govorim niša.

54.

Jutros sam se probudio
sa tri različite depresije.
Jutros sam se probudio
i odmah ponovo zaspao.

55.

Neću da se udajem.
S tobom hoću seks.

77

DOME TI

56.

Cent je cent.

Evro je evro.

57.

On je beskućnik
i nikad mu nije dobro.

58.

Nisam depresivan, ljudi,
samo nezadovoljan.

59.

Više nemam šta da obučem,
mislim da sam strašno ružan.

60.

Ili ćeš me odvesti do ludila,
ili ću poludeti.

61.

Pečalbariću po ovom auto-putu
dok ne padnem mrtav.
Molim te, draga, kad umrem,
zakopaj me duboko.

(...)

Sećam se da je Beograd, kad sam ga napuštala, ličio na sivu napuklu balegu iz koje su se podizali para i dim. U pukotinama se odvijala borba sitnih duša sposobnih na beskonačan prezir. Galama je neutralisala savest. Iz autobusa koji me je tada, pre mnogo godina, prvi put vozio u Beč gledala sam oronule zgrade i stešnjene žene u preuskoj odeći. Jači su tukli slabije bejzbol palicama. Ljudi su se poput zmija merili po kožici koju su navukli na sebe i po otrovu koji su nosili u zubima. Tog dana sam napustila pakao, ali pakao nikad nije napustio mene. Na vratu iznad grkljana ispod kože ću do kraja života morati da nosim beogradski organ, kesicu zelenog otrova i neprekidno ću je napipavati jer od njene veličine zavise mnoge stvari. Kada se kesa naduje, golubija aktivnost počinje da izmiče kontroli. Ukoliko bi se otrovna kesa raspukla i izlila, opet bi nastala klanica, ali čisto sumnjam da će se izliti. Smatram da su prošla vremena kada su masovno pucale vratne kese. Okolnosti su se promeni-

78

DOLBETI

le. Uostalom uverila sam se u to kada sam pre nekoliko godina otišla u Beograd da pokupim stvari iz stana koji je moja porodica izgubila u desetogodišnjoj parnici sa državom. Išla sam da vidim da li u tom ružnom oboru za ljude u kom sam provela detinjstvo postoji ijedan predmet koji bi trebalo sačuvati i odmah po ulasku prepoznala miris detinjstva koji je nastajao divljim mešanjem Domestosa sa ustajalom prašinom, i od tog mirisa su u meni živnule stare, zaboravljene alergije. Oči su mi suzile, iz nosa mi je curila providna tekućina. Izgledalo je kao da plačem. Prošla sam kroz dnevnu sobu, kupatilo i ostale prostorije, i pošto nisam našla ništa što mi je bilo važno, rešila sam da zapalim cigaretu na terasi pre nego što konačno odem. Na terasi sam slučajno nogom odgurnula lak predmet. Pogledala sam prema dole i videla staru metalnu činiju prekrivenu sasušanim zacementiranim ptičijim izmetom. Činiju naravno nisam htela da ponesem. I dalje je važno sve što sam prethodno rekla, naime da u stanu nije bilo ničega vrednog i činija je bila kužna. Međutim dovoljan je bio jedan pogled na to leglo zaraze na terasi iz detinjstva oko koje su nekada kružila jata golubova, jedan udah isparenja skorelog ptičijeg izmeta, da se u meni kao velika vojska u epskom filmu, sa svih strana, sa zastavama i uz odgovarajuću muziku, podignu sećanja na Mariju. Sasušeni ptičiji izmet u nosu me je naglo povukao u neko drugo vreme, u kom je govno još plutalo sveže u vodi pored natopljenog hleba, u Marijinoj činiji, na Marijinoj terasi. Videla sam i samu Mariju sa metlicom u ruci kako razgovara sa crnim očerupanim jednonogim golubom i šalje ga da uništi komšinicu. „Gru, gru. Izbriši nju. Miletičku“, i ne sećam se cele formule, ali ne sećam se ni Miletičke pa na osnovu toga pretpostavljam da je brisanje uspelo. Kada sam napunila jedanaest godina, Marija mi je poklonila zlatni lančić i pozvala me u svoju sobu. I ranije sam često sedela u njenoj sobi i igrala se šarenim koncima. Tog dana, na moj jedanaesti rođendan, Marija mi je servirala parče torte i počela da me podučava svemu što je jedna devojčica/devojka/žena/baba trebalo da zna. Od tada nadalje, svakog dana posle ručka bi me pozvala u svoju sobu da vežbamo šivenje i paranje. Blic i brisanje. Na njenu žalost već tokom prvih dana učenja se ispostavilo da nisam imala strpljenja za pipave poslove, da mi nije ležao rad sa iglom i da su mi se golubovi gadili. Zadala mi je abažur ali ga nisam završila. Zadala mi je da prizovem голу-

bove, ali oni me nisu slušali. Svaki dan sam sedela na Marijinoj fotelji i preko volje ubadala iglu u platno i ponavljala formule za prizivanje ptica. Ona je u početku bila strpljiva u okviru svojih mogućnosti, trudila se da mi objasni pravila i prenese iskustvo, ali moj podsmešljivo-ravnodušni izraz lica ju je izluđivao. Ošamarila me je kad sam zaboravila da zatvorim prozor, pa su golubovi pohrlili u stan. Tada smo prekinule saradnju. Ipak osnovni principi brisanja su mi se zahvaljujući Marijinim lekcijama u detinjstvu bili urezali duboko u podsvest, pa sam negde oko osamnaeste godine, nakon više nedelja strpljivog eksperimentisanja u izolaciji svoje sobe, donekle nehotice triggerovala magiju, i tada je sve počelo.

Dok je cigareta gorela na terasi, razmišljala sam o Mariji i njenim moćima i u mislima naletela na podudarnosti s Rabijom. Nisu li se i Marijine moći pojavile kao jedan od pratećih simptoma ludila? Za razliku od Rabije, koja je imala vizije i volela da razgovara sama sa sobom, Marija je bila zla i opaka, senilna, gubila je koncentraciju i orijentaciju. Otkad sam je poznavala – doduše bila mi je baba, što znači da je kad smo se upoznale već bila stara – razgovarala je s golubovima radije nego s ljudima. Njena moć je iz nekog razloga mnogo bolje radila na povređenim pticama, pticama bez oka ili jednog od četiri prsta na nozi, ili cele noge. Zvala ih je svojim malim invalidima. Prema njima je bila nežna, prema ljudima surova. I danas se dogodi da osetim kako me njene odvratne, zlobne oči prže u potiljak. Između ostalog zato mrzim golubove. Stalno se plašim da su neki od njih još u Marijinoj službi i da me prate kako bi izvršili staru kletvu. Jer iako nemam dokaza da ju je bacila, sigurna sam da jeste. Ona je sa svoje strane jednog dana podlegla zabuni, zaboravila da je čovek, pa se bacila s dvanaestog sprata.

Beograd#

Na beogradskim ulicama je bilo leto. Beograđani su pili Aqua vivu i koračali u budućnost. Министарство културе, информисања и информационог друштва је водило рачуна да се на том путу не изгубе ћирилица и патријархат. Многи су оболевали од ишијаса, лумбага и спондилозе и одлазили код ко-столомаца и физиотерапеута који су им nameštali kičme i zglobove, lečili probleme s krvnim pritiskom, hronični umor i iscrpljenost. Samouki ljudi talentovani za lečenje otklanjali su sve

Ostoja je prevezio klavire. Mnogi su priželjkivali društvo bez policije. Nezaposlenima i siromašnima je prećutno bio zabranjen pristup javnim mestima. Кандидат Николић није хтео да председава партијом него грађанима. Николић се кандидовао за председника Србије и многи су се надали да неће победити. Београђани су издавали станове у центру града. Понекад се чинило да су сви исти. Ипак није се свима свиђао анахронизам Двери. Србија је још увек донекле била благодарна Кнезу Михаилу М. Обреновићу III. Ана није била ту. Perwerzija. Rastao је тумор на мозгу. Maligni или benigni? Neca је volela Ljubu. Sve су београдске пицке биле исте. Ти знаш ја знам, у ствари нико не зна! Београђани су се залагали за разне идеје. Нацисту главу скини фашисти кичму вади! Zorana је <З Milicu. Александар Вулин је захтевао ревизију и веровао да радник није роб нити сељак, слуга. Предводио је храбре и поштене. Социјалисти су имали покрет. Београд су уништавале штеточине. Београд је био чист. www.iluzija.org. Ljudi су пили пиво и слушали гласове из канализације који су звали: Срби, мобилизација! Срби су путовали у прошлост у годину 1389. Пред Србијом је сто posto стајала некаква будућност, али то није био разлог за оптимизам. На светски дан заштите животне средине одржан је општенародни протест за Србију без ГМО. Грађани су највише voleli слadoled од лешника и кокоса, са cimetом, орахом, badемом, од vanile и од чоколадe. Zgrade су postajale palate и obrnuto. Четници су били ултра, Комерцијална банка се прикрдала муштеријама што је ближе могла. Попусту су бежали из града. Забране лепљења пропагандног материјала и исписивања графита звучале су службеније на ћирилици. Ljudi су откупљивали старе удзбенике како би их поново продавали. У фирмама су били запослени запослени у фирмама. Brain damage firm. Hvala ti што postojiš. Ljudi су имали неznatne шансе да освоје male nagrade. Позови пријатеља у тим и освоји nagrade с њим. 444 Београђана је те године имало среће. На Trgu republike су још постојале телефонеке govornice. Ljudi су подизали слушалце и звали полицију 92. Звали су vatrogasce 93, звали су hitnu pomoć 94 Звали су помоћ на путу 987 Пријављивали су smetnje на телефонским уређајима 977 raspitivali се о туђим телефонским бројевима 988. Savremenoj жени су nokti, depilacija, masaža и trajni frenč били све на једном месту. Те године се у Београду појавио sladoled који се лјуштио као banana.

– „Књаз Милош а.д.“ Аранђеловац 13. децембар 2003. године. Gromovi su udarali u gromobrane. Udruženje Sloboda za životinje pozivalo je na tribinu pod nazivom „Meso = Alchajmerova bolest i demencija“. Mnogi su se Beograđani pitali kako je uopšte moguće održati mozak u dobroj kondiciji. Београд је поскакивао од удара. Грађани су одбијали НАТО-скуп. Пљачкало се, отимало, рушили су се стубови, крало се, кршила се обећања. Ultras pure style with local flavour. За стан на Канаревом брду је хитно била потребна цимерка 110 € плус трошкови. Под бројем 6 је наступала Јадранка Шешељ за председника Србије, за часну и снажну Србију и за Српску Радикалну Странку. Studenti su iznajmljivali bubice за 10 evra и polagali ispite. Studentkinjama су се издавале одвојене собе, купатила са заједничком употребом. Hvala ti što postojiš. Припадници Двери су имали оригиналне токове мисли. Svi су исти ако размишљаш другачије! за двери www.dverisrpske.com. Jelena Karleuša се гнушала криминала. Beograđani су били здрави и срећни. Brzo су савладавали нова правила завођења. Чак су и у љубавним греškама имали стила. Njihova strast су биле кремасте тортe и бутер-колачи. Trg Staklenac је био под надзором. Open. Ubacivali су платне картice у читаче у правцима који су били приказани на bankomatima. Ukoliko је kartica била без чипа, грађани су пратили даље инструкције. Bирали су jezik, unosили pin. Pritiskали су одговарајућу dugmad, бирали tip трансакције. На пример „podizanje gotovine“. Затим су бирали износ, jer им ниједан од понуђених износа није одговарао. Suvereno су користили numeričku tastaturu. Али novac се није појављивао. Борчари су били верно одани Звезди. Lice изборано од одговорности је donело sledeće upozorenje на основу члана 25. и 26. одлуке о радном времену: OD 22 до 6 је била забрањена prodaja alkoholnih pića. Uprava је била dužna да упозори раднике. За то је знао и Sunder Bob Kockalone, најбољи радник на свету. Те године је у Beogradу 7 од 10 љубитеља чоколадe затворених оџију бирали Vambi. Пушење је изазивало рак плућа, рак усне, рак језика, рак гласних жица. Неке су се ствари неким људима чиниле важним. Купас је куповином златног nakita златаре Majdanpek добијао трајан врhunски производ али то није било све. Куповином је чувао novac и realно увећавао вредност. Чинjenice су биле neosporne. Vредност злата је већ годинама у назад била у porastу у целом свету, а тај trend се очекивао и у

narednom periodu. Beograđani su kupovali sa ukusom, kupovali su pametno i sigurno, Zlatara Majdanpek im je bila prijatelj. Umorni Beograđani su se u Piraeus banci 6 meseci odmarali od kamate. Били су срећни што коначно гласају за Двери. Радничка класа је таласала, за буржује није гласала. Цена jedne stvari se nije ogledala u njenoj monetarnoj vrednosti već u količini života koju su građani bili spremni da daju u zamenu za tu stvar. Учествуй и ти буди део наше борбе, Градска чистоћа Београд. Маћке богатих Beograđana su govorile: „Miumiu miumiu miumiu miumiu prada.“ Neki objekti su bili zaštićeni sigurnosnom folijom. Tog leta u Beogradu je odlučeno da se do daljnjeg produži neobavljanje delatnosti i bilo kakvih radnih aktivnosti. Из подземних контејнера се нису ширили непријатни мириси и није летело смеће. Контејери су чували животну средину и улепшавали изглед града. Грађани су чували подземне контејнере. Вода није била за пиће. Beograđanima koji bi ostali bez plate, kredit je vraćao rate.

(odlomak iz romana *Superherojke* objavljenog u bečkoj izdavačkoj kući *Residenz*, čije se srpsko izdanje očekuje tokom 2017. godine)

85

DOMETI

poslednja želja

Vrata crkve bila su zaključana. Zagledana u grimizni vitraž uokviren okrnjenim arhivoltom, Milena je pevušila šansonu. Bogdan je planirao da usliši babinu poslednju želju. Opor miris mokre zemlje i sasušene trave podsetio ga je na jutarnje svađe roditelja u zlatiborskom odmaralištu. Nakon obilnih porcija vojničkog pasulja i salate od ribanca začinjene sirćetom, otac bi mu šutirao penale *bubamarom*, uza zid neke kuće, streljajući sinovljev nos, „isti njegov“, uveravala je majka. Predveče, dok je žena gutala suze, lica obojenog purpurnim zalascima sunca, pijani suprug je spavao na klupi, glave prekrivene naslovnom *Politike* stare dva dana.

Trag kozjih brabonjaka vodio je muškarca i devojkicu prema ostacima škole napuštene osamdesetih godina prošlog veka. Malo poviše crnela se borova šuma, seljaci su je krčili; u pauzi bi silazili da vrše veliku nuždu, izbegavali su radno mesto zbog straha od lokalne legende po kojoj će svakog ko čučne uz drvo, ujesti jednooki jazavac. Krov zgrade se urušio, šut je imao oblik piramide, zidovi su bili ogaravljeni. Milena je ubrala malo deteline što raste uz mrke zidove bogomolje. Nakon maturiranja u srednjoj mašinskoj, dobila je poklon od majke, crnu maramu od svile, da prekrije glavu dok se moli pred ikonom Svetog Andreja koja stoji na veš mašini u kupatilu. Teta Jelica, zvana Cuca, poznata i kao Franci, ili samo Jelka, jedina je u selu imala ključeve stare crkve. Držala ih je oko vrata, protiv uroka – dlakavog Stjelje koji trči go po mesečini i jede usnule kokoške. Kao omladinka, nosila je štafetu, to su potvrđivale dve crno-bele fotografije, njima je, mnogo kasnije, za dvehiljadepeti Božić, založila pucketavu vatru porodičnog „smederevca“. Išla je očevim biciklom na mitinge u Beograd, ogrnuta trobojkom s petokrakom, čuturicom vode, tetkinim kolačima od oraha i

šljiva, i pismom Ninković Pavla, studenta medicine, budućeg ginekologa, oca sedmoro vanbračne dece, među njima i Milene. Jedne večeri, u vreme Dnevnika, dok su kamere beležile lica nesrećnika izbeglih na traktorima, Jelku je udarila struja iz osamdesetolitarskog bojlera snage dve hiljade vati. U bolnici joj se priviđao pokojni deda, vojni penzioner; svake nedelje, obučen u oficirsku uniformu JNA, zavlacio je ruku unuki pod suknjicu, tražeći raspevanog zeca i zečicu. Razapet na krstu od hrastovine premazane brodskim lakom, oslonjen o popucali zid bolničke sobe, preko puta kreveta, dugačkih, snežnih brkova i mlečnih zenica, uporno je ponavljao: *nima avokev evokev u i kevu i adas avals i alis i ovtstrac ejovt ej rej...* Zapamtila je redosled reči koje će, godinu dana posle, srca ispunjenim verom u vaskrsenje i dolazak Hristov, izrecitovati u cvetnom dvorištu vrdničkog manastira, tražeći mišljenje starog monaha Jevrosima čuvenog po strogim postovima i izradi brojanica od kose monahinja. Uputio ju je kod revnitelja, vikendicu su pretvorili u hram, na ulazu visi mračna zastava. Poručili su joj da enigme razrešavaju đavolji poslanici rođeni iz igrarija zombija koji slobodno marširaju ulicama naših gradova. Vremenom ih je prezrela, pogrešno tumače čin krštenja, uobičajaju pogružavanje umesto obliivanja. Vratila je poklon – svileni nadbedrenik s prikazom sina božjeg, i okačila ga na zid dnevne sobe, iznad televizora. Danonoćno je čitala ćerki haliografije. Insistirala je na skrivenoj pouci fantastične priče o monahu Tihonu i njegovom susretu s čudotvornim mungosom u sinajskoj pustinji. Prijavila ih je na sajt *bogougodno.com*, tu su učestvovala u otvorenoj polemici o inicijativi Evropskog parlamenta da Grčka ukine propis po kom je ženama zabranjen pristup Hilandar, dobivši od administratora poklon knjigu *Reči o svečoveku*, zbog najbolje ocenjenog pasusa¹ od strane korisnika sajta. Vremenom je sve to kod Milene probudilo nemir, neobičan drhtaj koji se povećavao noću. Uspavljivala se maštanjem o najvećem vodopadu na svetu, huk vodene mase neizdrživ je ljudskom uvetu, zlatokose device labudovih krila kupaju se po čitav dan u tirkiznoplavom jezeru, udišu mirise majčine dušice koja živi uz zelenu obalu odakle ih posmatraju tamnopusi mladići, izvajanih, nagih tela, prekrivenih ribljim krljuštima sjajnim od eteričnih ulja kantari-ona i hajdučice.

1 Pasmus je glasio: „To predstavlja deo frontalnog napada novog svetskog poretka, pod devizom ukidanja starovremenih tradicionalnih zajednica.“

BB

DOLBY DIGITAL

U šipražju, pokraj izmeta ukrašenog listom recikliranog papira, ležali su zardali, gvozdeni anker i tamni kamen nalik meteoritu. Bogdan nije oklevao, naciljao je bravu, navaljujući se čitavom snagom tela na crkvena vrata, pa se uznemirenoj devojci, čiju je kožu vrata prekrilo zvezdasti osip a lojne žlezde su pojačano lučile fermon s mirisom kore crnog luka, činilo da praskavi zvuk udaraca dopire do majčinih ušiju naviknutih na tiho pojanje učenika Škole Svetog Jovana Damaskina. Brava je bila slomljena, Milena se prekrstila. Zakoračili su u predvorje. Unutrašnjost crkve mirisala je slično starom kredencu u babinjoj šupi i to je kod unuka iznenada probudilo reminiscenciju na francuski crno-beli film koji počinje scenom (kadar gornjeg rakursa): čela oblika potkovice, rutava leđa u zagrljaju obnaženih nogu, stenjanje, potom vrisak. Radnja se dešava u malom rudarskom mestu, pred početak Drugog svetskog rata. Osmuđenih lica, s kacigama na glavama, rudari pogrešno postavljaju dinamit, eksplozija survava hiljade tona stenja na njih. Preživljavaju dvojica. Održava ih razgovor. Prvi rudar govori o čednosti supruge, planirali su petoro dece, odlazak kod njegovih roditelja u Marselj i sunčanje uz rivijeru. Drugi je onaj ćelavi s početka. Nema hrabrosti da prizna istinu drugaru. Počinje priču o ostacima napuštene škole pokraj crkve, kao dečak često je dolazio tu da se igra. Krišom je slušao starije, govorili su o nastavnici, zanosnoj Emanuely, najlepšoj ženi koju je selo videlo. Doputovala je iz Pariza. Sveštenik se zaljubio u nju. Pokušali su da sakriju vezu. Kad je zatrudnela, svi su znali da je dete sveštenikovo. Seljaci proteruju Emanuela. Da bi uništio sećanje na ljubav, sveštenik podmeće požar u školi, napušta selo i zamošta se negde u Kataloniji. Prošlo je dvadeset godina. Monah kreće u potragu za porodicom. U vozu sreće devojkicu s tamnom maramom na glavi, sedeli su u zagušljivom kupeu. Uporno ga je posmatrala i pevušila *Les Feuilles Mortes* (Mrtvo lišće). Izašao je na sledećoj stanici. Vratio se u mesto gde je nekada službovao, na temeljima spaljene zgrade podigao je novu školu... Napokon, u rudarsko mesto stiže Sedamnaesta motorizovana brigada okupacionih snaga, scena traje čitavu večnost. Ispred gusenica tenka istrčava jednooki jazavac i gubi se u desnom uglu ekrana. Neverna udovica se udaje za brkatog oficira u maslinastoj uniformi. Poslednja dva minuta filma urađeni su traljavo, izuzev samog kraja: streljanje trojica partizana, poređanih

uz zid neke kuće; društvo im prave dvojica drvoseča (u oči pada neuverljiva gluma), stablo bora, koje su sekli prethodnog jutra, srušilo se na neprijateljskog vojnika dok je sedeći na panju maštao o zlatokosim devicama s labudovim krilima. Umesto puščanog plotuna, film se završava zvukom crkvenog zvona u donjoj oktavi – babinoj poslednjoj želji.

DELFIN

Slika, uramljena srebrnim okvirom, B6 formata, kontrast prisnom dahu trule starine, od vlage popucalim, mrkim zidovima berbernice, muzgavim ogledalima, umirućoj sanseveriji ranjenih listova pričvršćenih slomljenom neonkom; većim delom skrivena drvenim čivilukom s kog su, poput obešenih ljudi, visili teški, vonjavi kaputi.

Milica mi je često prepričavala snove. Laganim pokretima dlanova masirala je nepoznato, kvrgavo teme. Mogla je da oseti miris odrane kože natopljene „Brionom“, razvučene poput čaršava na žici u uglu berbernice. Oštre dlake nalik ježevim bodljama, boje nafte, zarivale su joj se ispod noktiju, jedna po jedna, cepkajući sitne komade mesa. Bauljajući po prostoriji zamućenoj spoljašnjom svetlošću, raskrvavljenih ruku, molila je za pomoć ljude koji su, glava skrivenih zatamnjenim staklenim abažurima, mlitavih udova kao da je život isisan iz njih, sedeli čekajući na red.

S petnaest godina prvi put je ošišala oca. Upamtila je zelenu maramu umrljanu majčinom farbom za kosu, svezanu oko očevog debelog vrata, krajeva podvučenih pod kariranu košulju kako dlake ne bi upadale iza leđa; groteskno velike, modre uši obrasle sitnim, belim dlačicama nalik lisnim vašima; krojačke makaze, zatupljene brojnim prepravkama, kojima je čupkala tamne vlasi izazivajući očevu mrštenje i ljutito siktanje, iščekujući njegovo konačno odustajanje uz gomilu pogrdnih reči. Činilo joj se kako je još tada mogla da nasluti onu dobro poznatu mučninu koju je svakodnevno osećala poslednjeg meseca provedenog na poslu. Izmrčvarena, gotovo ukočenih ruku, čistila je pod od dlaka, prebrojavala novac, gasila svetla i napokon zaključavala teška, škripuća vrata. Po običaju bi mi javljala telefonom da je čekam na stanici kod pekare, preko puta stare trafo

89

DOME TI

stanice, strepeći od neosvetljenih ulica, mračnih, pomokrenih prolaza. Prestala je da insistira, možda priželjkujući iznenadno zlo. Pošla bi mi u susret poput uhode, kapuljačom prekrivene glave, nekako iskrivljena, neprirodna. Po glavi su mi se vrtele televizijske slike nesrećnika, afričkih migranata, osujećenih zlom sudbinom u olujnoj noći, dok su ih izvlačili iz spasilačkih čamaca, umotavajući ćebadima njihova mokra, prozebla tela; unezvereni pogledi, dečje suze, nema zapomaganja majki. Jednom sam sve to skicirao i potom pocepao.

Svratio bih iz ateljea, gde sam provodio sate u vežbanjima sa studentima. Milica se sama borila s gužvom odurnih staraca omamljenih penzionerskim popustom. Nagluvi, razroki, vonjali su, povremeno hroptajući, ispljuvavajući šljajm u maramice. Ostavio bih vrata širom otvorena. Možda ih promaja sve pou-bija, poskida kao metla otrovnu paučinu, umišljao sam. Pričala mi je o nekom čoveku u braon odelu svetlih pruga, s grbom na leđima. Zaplakao bi pred ogledalom, širio je krezuba usta kao da se bori za vazduh. Umirivala ga je češkanjem potiljka, smirujućim spuštanjem ruke na rame prekriveno opalom peruti. Vrteo bi istu priču o ćerki narkomanki i nevernoj ženi. Milica se sažalila, onako kako to čine krotke duše, naivno, srcem. Podlac se zahvalio zavukavši joj ruku ispod radne kecelje. Stiskajući mekano meso, procedio je: „Sine moj.”

Majka, stroga bogomoljka, kupala ju je do četrnaeste godine. Ribala bi joj tek ispupele dojke hrapavim prstima otvrdle kože što miriše na vlažnu zemlju; bez osmeha, stisnutih usana. Umotavši je u peškir snažno bi trljala. Upirući snagom čitavog tela, ostavljala je rumene otiske po mladoj koži. Prokuvavala je veš, kako bi bila sigurna da bakterije neće poremetiti ćerkin menstrualni ciklus. Pravila je tople obloge, umaćući gazu u čaj od hajdučke trave i kamilice. Brljala je rukama po ćerkinom međunožju, fokusiranog pogleda uokvirenog gustim veđama. Zaokruživala je crvenom hemijskom olovkom u crkvenom kalendaru okačenom iznad frižidera, datume mesečevih ciklusa, kada žena „grešna rođenjem i nedostojna pred bogom”, proživljava čišćenje svega otrovnog u sebi.

Milica nikada nije videla roditelje da se dodiruju, osmehuju jedno drugom. Trpeli su, prihativši osudu na zajednički život. Osećala se suvišnom, neželjenom, kao da je na svet došla greškom, lošom procenom. Bila je dobro dete, pametna,

radoznala. Pravila je kolaže, crtala, bojila, pričala brzalice, pevala pesmice. Tome ju je učila tetka – nerotkinja, sedamnaest godina mlađa od rođene sestre, Miličine majke. Umrkla je mlada, s trideset i četiri, od raka. Pokazivala mi je fotografije. Tetka i ona su imale mnoštvo fizičkih sličnosti. Majka joj je govorila: „Obe ste baksuzi!“ Ostale slike je preskakala, brzo prelistavajući lepljivi album. Jednom sam ga krišom pregledao. Mračna lica, nalik gorštacima devetnaestog veka; ljudi smešno poređani po visini, debljini, međusobno zbijeni, fotografisani na nekom seoskom venčanju ili slavi, kao neko svedočanstvo opšte dijagnoze čovečanstva.

Roditelji su sve češće pokazivali pakost, izvlačeći se lažnom demencijom. Tražili su da ih svakodnevno posećuje, čisti, sprema hranu. Majka joj se žalila na nepodnošljive bolove u rukama. Nije mogla u toalet bez pomoći. Rekao sam Milici da je starica zlobna. Ugledavši se na suprugu, otac je počeo da izmišlja. Tražio je Milici da ga masira rastvorom andola, eukaliptusovog ulja i komove rakije. Prestao je da jede kuvanu hranu, žalio se na nizak pritisak, malaksalost. Spremala mu je masne omlete, prženu slaninu i ušećerene uštipke. Pokvario je stomak, dobio jake grčeve i gasove. Vodila ga je u Dom zdravlja. Doktoru je ispričao da ga ćerka hrani kao svinju, trpa u njega holesterol, želeći mu skorbu smrt kako bismo ušli u njegov „krvavo zarađeni“ stan. Osećajući jako probadanje u grudima, Milića je poverovala u zlu kob – tetkino nasleđe. Dugo smo pričali o tome, zaspala bi na kauču. Ustajao sam da je pokrijem i skinem joj papuče. Budila se noću, preplašena, teško dišući. Molila me je da ne gasim lampu. Ostatak noći provodila je čitajući na internetu savete bivših, sadašnjih, doživotnih bolesnika, uporno kuckajući po sitnoj tastaturi mobilnog telefona. Neretko bi mi prekimala san, glasno je čitala recept: „Obariti glavicu crnog luka, potom dobro usitniti, pomešati s belim vinom, ruzmarinom i karanfilićem, piti na gladan želudac, isključivo danima kad je Mesec mlad.“

Bio je januar, kao otrovan maglom, uprljan blatnjavim snegom. Umrkla joj je majka. Miličin otac, smešten u domu starih, pravio se da nas ne prepoznaje. Platili smo sahranu, roditelji nisu imali nikakvu ušteđevinu. Dnevnu sobu su ispunili sumorni ljudi. Brat od ujaka nas je kritikovao jer ih niko nije dočekao na železničkoj stanici. Dve rođake imale su primedbe

na posluženje – malo svinjetine a previše žita i sitnih kolača. Nije bilo dovoljno mesta za spavanje, morali su u hotel. Većina se spakovala još ujutru, nisu sačekali sahranu. Milica se trudila svima da odobrovolji, primala je saučešće blagog, tetkinog osmeha. Veče nakon sahrane, javili su joj da je oca pregazio kamion za dostavu hrane domu, dok se uparkiravao u rikverc.

Punio sam kadu u kupatilu, Milica se polako skidala. Drhtala je, jadno smežurana, neprijatno bela. Ostavio sam vrata otvorenim, za svaki slučaj, nisam znao šta može da joj padne na pamet. Pratio me je neprijatan osećaj da sam joj ostao dužan zbog nečega. Posmatrao sam isečak lica, provirivao je iz vode uz odsustvo trzaja mišića lica.

Jednom je rekla: „Sanjala sam da smo slobodna bića, da nismo samo ljudi u pokušaju.“

Uradio sam sliku delfina, kako nesputano lebdi nad uznemirujuće tamnoj površini mora, jer drugo nisam znao.

ferije

Na elipsastom stolu serviran je novogodišnji gulaš od četiri vrste divljači. Ta stvar je odavno postavljena na pijedastal menija njihove porodice i služi se i služi naročito dobro u reklamne svrhe. Čak i kad nisu posebne prilike. Prijatelji, odnosno prija i njena sestra ne dolaze prvi put. Zoran zna koliko ovo jelo njegovoj supruzi više ne odgovara, ali mu je ona izričito naredila da im to ne otkrije.

Tekućina potekla s jugozapadnih peskovitih brda centrifugalno leluja u Zoranovoj čaši. Ima oči. Podseti ga na sličnu bistru zapenušanost čiji jaki miris nastoji da uguši ravnomernim pritiskanjem sterilnog poklopca. Pre nego se isповраća po kabini laboratorije u glavnom gradu. Od pomisli na igle koje ga očekuju. Njegovo impulsivno stresanje u znak odbrane pomaže zlatnoj viskoznosti da se, praćena usporavanjem kadra, punog žvakanja, prolije po finoj, uštirkanoj tkanini. Zatim Svet izranja nazad ka svojoj uobičajenoj brzini na koju se on, iskreno, nikad nije sasvim navikao. Iako u njoj, kao i svi, gotovo besprekorno funkcioniše. Osim jedne stvari koja bi ga mogla odati. Onih minut ili dva kad se uveče vrati s posla, pre nego izađe iz auta parkiranog između solitera.

– Gde si ti do sad, Micika? – njene ga upale, nenašmin-kane oči prate odozgo, motreći na svet kroz izglangano staklo. Od prošle godine joj ništa ne promiče. Njegova mama, poput volšebnika, frenetičnim cimom izvlači stolnjak ne pomerajući tanjire. – Izvinite – izgovara žena u njegovu ime, kao i uvek. – Nisi ti kriva, dušo – kroz dugi izdah odgovara Zoranova majka, nadvijajući se nad sve njih kao kamena golet, s orlušinama umesto esktremiteta. Nikad im nije pošlo za rukom da naprave od njega pažljivog, skoncentrisanog mladića.

Zoran Zoltan jakim pritiskom umiruje duplu drvenu ploču, vibracije nastavljaju isprekidani govor planine. Lakirana površ je hladna, a njegova oznojena šaka ostavlja tragove. Pre no dobije ukor i zbog toga on se divi kako smešno slični postaju prsti u tom odrazu koji se sakuplja. Kao da se i on smanjuje s njim, brzo, odjednom, tako se, siguran je, upravo i dešavaju neobični fenomeni, neočekivana zakrivljenja prostora i vremena kojima se nekada radovao, bekstva u druge dimenzije. Bam i on je Zak, dečak čiji pogled jedva doseže preko stola. Ako je tanjir dubok, poput ovog za stari hunski lonac u kom se, po poslednji put (ako ne računamo plivanje u vinu i stomačnim sokovima) jure odrani fazan, zec, srndać i divlji vepar, on zna kako bi trebalo podviti nožice, postati veći, u očima svih njih, smiriti ih, otpuhnuti, osloboditi prostor ne bi li pronašao svoje lice na belini plafona u ogledalu astala. Neće prihvatiti ni delić zrelosti svog Zaka, a nikad mu nisu oprostili dečaštvo. U to je siguran, kada, pri uzdizanju, nehotice, s potisnom silom jakog intenziteta, udari ramenom u ivicu stola. Očekuje kako će makar neko obratiti pažnju na neizmernu bol koja je pogodila parališuću tačku. Proširena porodica Zoltanovih, međutim, toliko prevrne očima, mislima, da se, naravno, bljup, prevrne i ogromna keramička posuda s uskim dnom. Žene – koliko ih ima, gospode – vrisnu, a parče integralnog trošnog hleba padne na pod. Ne, nemoj, nije Zak kriv, mama! Ona neće ni da čuje, dosta joj je svega, da, njoj, smesta se spusti dole, dole, sabijaju mu glavu, među teksas kolena i tamne čarape, i drhtavim prstićima kao štipaljkama pronađi i pokupi sve mrve. Njegova draga već ima sunder u ruci, drnda neprohodnu šumu tepiha napred-nazad i, iako ga ona ne može spaziti, on jasno vidi kako je samo tren deli od rondanja, od onog njenog...

– Hajde, hajde, uskoro će biti posluženo glavno jelo – najavi *pater familias*. Taština sestra pogleda u pravcu kuhinje. Sto je prazan. Tašta gleda u Zoltana. Zoran već nije bio tu. – Koje glavno jelo? – upita Zakova majka.

Daljina među njima se uvećavala. Svaki put kad bi doputovao kući, nalazio ih je sve dalje. Sad su, sad su otišli predaleko, on je otišao predaleko, jeste, priznaje, dođe mu da zaplače zbog toga, ali se ipak nikada ne bi vratio tu za stalno. Kad je tu, kada dođe sam, što je jako retko, još je gore nego kada dođe s njom. Prema njoj imaju mnogo više obzira. Sada na nju moraš

posebno da paziš Zorane – kažu mu, on pazi i šta, bam, ne вреди. Sve znaju oni, u svom staklenom zvonu. S tranzistorom koji ispušta narodnjake svako subotnje prepodne. A njen otac, on je, čini mu se, bio nešto drugo, diksilend. Nedostajao mu je, iako ga nikad nije ni upoznao, osim iz njenih priča. Možda bi drugačije podnela sve da joj je otac živ, prokleta zapetljanost. Bam!

Ko je Zoran Zoltan Micika Zak? Obrasci, blede kopije, njihove rubrike s nedovoljno mesta, njegov iskošen neujednačen rukopis, agenda s rasporedom aktivnosti, okrugli sat na stolu koji pokazuje tačno vreme za sastanak, drugi, treći, hiljade unezverenih pogleda koji čekaju na njega da ih stiša, milioni polustisnutih dugmića za auto-fokus, nepotrebni trilioni reči, žute linije parkinga koje seku mozak na kriške, prenaplašeni bas bez melodije. Sive kapi aluminijuma udaraju u teme. Bam! Jebite se tanjiri. Čisti uglačani savršeni okrugli meseci sirevi spokoja. Prekomerni svakovečernji seks, koji? Zak hoće napolje, hoće da bude furiozna melodija Antoana Dufora, ne početak, to je bilo odavno, ne ni kraj, ono pred kraj kompozicije bam bam bam to sam ja ha ha bam bim bam. Zorane! Bam! Micika otvori, ne glupiraj se! Bam bum bam Zoltan je sam, činele. Zak je na gitari, ogroman, sam, bam! Čist kao sunce, gledaj majko, šta koji andrak! Escajg, kontra činele. Postoji tačno određeno vreme, mesto za to. Bam! Tišina. Sada mirni *outro*, zemlja se razdvaja, tvrde bube udaraju u prozor i gotovo je. – Maestro otvori, ja sam – kaže otac nakon što je pamučnom šampanj salvetom obrisao brkove pa se ćuteći pridigao i dovukao nećujne papuče do tamnog praga pod barikadom. Ključ se okrene. Otac nestane, ne pogledavši ni u jednu od tri žene koje su, potpuno van sebe, slivene u jednu, kao kapi kad s potopljenog plafona završe u laboru, ostale i dalje s one strane.

– Ja ću da pokupim tanjire – rekao je Zak.

Zoran, polu-tata, falilo je tačno četiri meseca i osam dana, i njegov tata. Sami, u kutiji obloženoj suzanim, glatkim kvadrati-ma. Jedna opna na kuhinjskom fikusu puče i pade pred njihove noge okružene neobično belom srčom, proizvodom krtog loma. List se na visokoj biljci polako raširi.

95

DOME TI

gavra vlaškalin

divlje svinje

Grafitno sivi automobil ih sustiže. Sada se kreće paralelno sa njihovim. Mladić okrene glavu u tu stranu. Pogled mu se sretne sa pogledom sredovečne žene. Za volanom je sedeo krupan, od nje nešto stariji muškarac.

Sivi automobil uspori, onda ih obiđe u punoj brzini neposredno pred most. Samo što ih je obišla, mašina se zanese, nekontrolisano se krećući. Penjući se na nadvožnjak, izgubi pravac i prolete kroz zaštitnu ogradu. Leteći kroz vazduh sunovrati se u ponor.

Devojka duboko uzdahnu zatečena prizorom. Mladić rutinski pogleda u retrovizor i naglo stade tri, četiri metra od probijene ograde i žurno izađe.

Devojka i da je htela da izađe iz kola ne bi mogla bez njegove pomoći. Leva noga joj je bila u gipsu do butine.

Došao je do ruba razvaljene ograde i pogledao dole.

Odatle je delovalo kao da je automobil nemarno parkiran nedaleko od mosta, pored potoka u udolini.

Međutim bio je nabijen na dva, od nekoliko debelih čeličnih šipova, koji su virili iz betonskih temelja s točkovima na tlu.

Mladić je pohitao niz strminu ka havarisanom vozilu. Njegova zebnja, nada da su ono dvoje živi, gonila ga je da što pre siđe. Žurio je tumbajući se niz liticu.

Muškarac sedi kao sveća uspravan na sedištu, za volanom. Nikada se neće probuditi. Čelični šip mu je ušao kroz podbradak. Probivši sleme glave izronio je noseći na svom vrhu poplupljeni deo kašaste mase u koju je bio ulepljen pramen kose.

Mladić je pristigao u trenutku kada se telo u sve kraćim trzajima smirivalo. U celoj toj nesreći za sada krvi je bilo samo po grudima čoveka. Tečnost je curila iz ulazne rupe, natapajući mu odeću.

Druga čelična armatura na koju je bio nabijen automobil, virila je iz gepeka.

Hitrim korakom dođe do suvozačeve strane. Posmatra ženinino lice boje vazelina. Gleda kako iz duboke nesvesti izranja.

Posle prve ukočene uzdržanosti, izazvane slikom mrtvog čoveka, pažljivo je pogledom ispitao stanje žene.

Uši su mu se punile zvucima od varničenja instalacije ispod haube. Nije razmišljao o ugroženosti sopstvenog života (automobil bi mogao svakoga trena da eksplodira od udara; mogućeg razlivanja goriva).

Baš kada je trgnuo razjapljena suvozačeva vrata, da ih otvori, debeljuškasta žena, kose spakovane u punđu, ogłosi se okrenuvši se ka njemu.

– Ne prilazite nam, dobro smo (ni ne pogledavši sada, a ni kasnije čoveka pored sebe).

Punačkim, kratkim prstima, okovanim zlatnim prstenjem, bezuspešno se mučila da otkopča pojas koji ju je silovito pritegao za naslon sedišta, zarobivši joj telo. Pri svakom sporom izdahu, po usnama su joj se lepili pljuvačni važdustasti balončići puni krvi.

– Da li ste stvarno dobro? Pita da joj proveri svest.

– Kako ste dospeli ovde?

– Guma je pukla, i taj nadvožnjak... Idite, ne treba nam pomoć.

Zlo i bes su izbijali iz njenih očiju, terajući mladića od automobila. U krilima je stiskala, kao da neko hoće da joj oduzme, veliku žensku tašnu.

Da li se bojala za svoj nakit ili neku vrednost u tašni, kolicima? Pomislivši na to mladić se udalji metar dva od vozila.

Sedi na travi. Levo rame počinje da ga boli. Pipa ga, shvata da ga je pri tumbanju niz liticu iščao.

Pogled mu odluta do oboda obližnje hrastove šume. Smirenost ga ispuni u potpunosti. Nije se uplašio ni malog srebr-

nog pištolja kojeg je žena izvadila iz tašne, držeći ga dezorijentisano u ruci i dalje privezana za sedište.

– Odlazite već jednom! Šta čekate?!

Nije mogao da prepozna u njenom glasu stanje rastrojstva ili njena oholost to nije dozvoljavala.

Havarisano vozilo, leš muškarca, žena, sada sa punim ustima krvi i on bili su u nekom nevidljivom kavezu. Preko kaveza smrt je navlačila mrežu iz koje je jedini mogao da izađe, a nije.

Opet pogled usmeri ka šumi. Pokreti između stabala mu privukoše pažnju. Izoštri vid i ugleda čopor divljih svinja kako promiču u sporom kasu. Živahnost mrkim čekinjama u pokretu davale su izdužene pruge sa po kojeg praseta, koje je skakutalo za tromim, mrzovoljnim krmačama. Snažni vepar, vođa čopora stade. I sve svinje za njim.

Okrenuvši izdužene njuške, naćulivši špicaste uši, svinje su gledale u pravcu automobila.

Ovaj prizor je obradovao mladića.

Ravnodušno pogleda u ženu koja je obilno krvarila iz usta. Ustade i krenu ka njoj. U tom času ona odlučno ispruži ruku u kojoj je bio pištolj, s prstom na obaraču, nanišanivši ga. Mladić se nije zaustavio. Prišavši na korak do nje, ruka joj oslabi, onemoća. Gledala ga je i počela da plače. Onda joj se grudi trznuše i onda izdahnu klonuvši glavom. Bila je mrtva.

Čopor divljih svinja se približilo ovoj maloj skupini. Krujni vepar još bliže. Njegove sitne oči i oči mladića se susretoše. Kljove koje su izbijale iz usta blistale su. Čekinje po telu nakostrešiše mu se, dok je u vilicama preklapao donje sekače sa gornjim brusničama, tako oštreci očnjake.

Mladić desnom rukom poduhvati levu kako bi stišao bol u ramenu. Ni ne pogledavši pokojnike uputi se ka nadvožnjaku.

– Šta se desilo? Preplašenim glasom upita devojka, dok je ulazio u kola.

Mladić potegnu rukom ispod sedišta. Izvadi bocu i dva, tri puta snažno otpi iz nje. Osećao je kako tečnost klizi niz grlo, grejući utrobu.

Pogleda oštro devojku, učini mu se da je nešto rekla u vezi pića. Ćutala je i otvarala novu paklu cigareta.

– Zapali i meni – reče, pokrećući vozilo.

U dolini, mali čopor je opkolilo sivi automobil. Svinje su nervozno, nasilnički rovarile tlo svojim snažnim njuškama. Kroz jedna i druga vrata tri, četiri svinje rokćući zavuklo je svoje glave u unutrašnjost automobila. Pa još dve, tri su im se pridružile probivši svoje čeljusti između ovih, nasrćući na mesto vozača, suvozača.

Mladić se ubrzo vratio sam, pripit. Stajao je na nadvožnjaku i posmatrao prizor. S revolverom u ruci spusti se dole. Čuvši pucnjeve životinje se dadoše u divlji beg.

Stigao je do kola. Grozomoran prizor nije ga poremetio.

U priručnu tašnu potrpa sve vredno što je našao.

Skinuo je zlatni sat s čovekove ruke. Pokupio je srebrni pištolj sa zemlje. Otkopčao je minđuše sa njenih ušiju. Prstenje sa ženine ruke nije mogao da svuče. Izvadi nož iz džepa. Snažnim, kratkim potezima odseče joj prste. I njih stavi u tašnu.

Obrisa nož i ruke o pantalone i uputi se ka nadvožnjaku.

SREBRNA LJUBAV

Naporna radna nedelja završila se poslovnim ručkom u restoranu u užem centru grada. Puno priče, malo rečenog, još manje urađenog. Rukovanje, pozdravljanje, naše društvo napušta restoran.

Gledam veliki zidni sat. Tačno je 17 časova. Sedam u automobil, opuštam kravatu, palim motor i napuštam parking. Izlazim u malu bočnu ulicu, skrećem levo. Posle dvadesetak metara, na raskrsnici, izlazim na široki bulevar.

Postao sam deo saobraćajnog kolapsa, lanca nepregledne kolone automobila i trolejbusa koji sporo, u prekidima, prevalljuju deo po deo svog puta uz prigušenu buku motora, pokoji brektaj auspuha.

U srednjoj sam traci. Prolazim kraj vozila sa leve i desne strane, pa me onda ona sustižu. Već sam navikao sâm sebe da se zbog toga ne nerviram.

Suvo, prohladno novembarsko predvečerje prevuklo je sivilo preko svega. Osećam kako nervoza, ipak, počinje da me

99

DOMETI

grize. Radna nedelja nekako i prođe bez nje, ali petkom u ovo vreme ona se uvek javi. Kroz kristalno blistavu šoferšajbnu posmatram preko gornjeg dela volana, vrhova prstiju na njemu, zavučenih u crne, meke, kožne rukavice za vožnju, trudeći se da ne mislim ni na šta. Osećam zamor dana na sebi. Dana teškog od svih nas ovde koji se razvlačimo po asfaltu preleveni sablasno hladnom svetlošću gradske rasvete i njenih neona pomešanih sa lakom, mlečnoprozirnom izmaglicom u pokretu.

Kolona se zaustavlja. Pa polako kreće, opet staje.

Gledam u mali srebrni reno ispred sebe. Kroz njegovo zadnje staklo posmatram prizor: devojka plavičaste kose sedi na mestu suvozača i okreće glavu nalevo. Naginje se ka svom partneru i ljubi ga oslanjajući se malim dlanom o njegov obraz, milujući ga blago svojim tanušnim prstima. Posmatram joj profil, pravilno oblikovani nos sa nešto izraženijim nozdrvama. Krhko lice bele puti. Primećujem diskretan srebrnasti bljesak male minduše u njenoj levoj nozdri.

Vozila su ponovo u pokretu, pa zastoj.

Ona ne prekida svoje pokrete. Sada se i glava vozača malo pomerila ka njoj. Okreće se k njoj i prihvata nežno, meko, dodir njenih usana. Glavu vozača ne vidim od kapuljače oivičene crnim krznom tamnozeleno šušškave jakne. Samo nazirem krajeve crne kose koji se stapaju sa čupavim krznom kapuljače.

Usredsredio sam se.

Opet se ljube.

LAGANO pripijanje njihovih usana počinje da pokreće nežnost kakvu davno nisam osetio.

Stojimo na semaforu. Crveno je i još sam iza njih.

Gledam ih i počinjem dobro da se osećam. To nisu samo poljupci. To je spoj utroba preko toplog daha koji se meša na usnama. Mazna nežnost.

Dugo sam sam, a sada počinju da mi naviru sećanja na jednu davnu bliskost. Na bliskost koja me nikada nije napustila. Sandra. Da ne bih mislio na nju dozvolio sam poslu da me zajaše. Skot je on veliki. Zna sa mnom i ne pušta me.

Zeleno svetlo se pali i svi krećemo.

Osetio sam nagon da štitim ova dva bića ispred sebe. Ne dam da im bilo ko sa strane poremeti bliskost ušuškane u tom

skućenom prostoru. Širim karoseriju svoga vozila levo i desno. Do krajnjih granica bočnih belih traka na asfaltu, ne dozvoljavajući da me trolejbus, koji je sve nasilniji, potisne. Pružam ruke napred, skroz do bokova njihovog vozila. Grlim ih. Ne dam ih. Hoću još da gledam kako se vole, kako se uzimaju, predaju jedno drugom. Ne želim da ih pustim, da ih izgubim. Potrebna mi je ta ljubav. Duboko osećam njihove poljupce koji su bljesnuli i zaljuljali se u meni, izbavljajući me od čamotinje. Spokojan sam i zadovoljan.

Poželeo sam da vidim kako izgleda taj srećnik do nje. Iskoristio sam trenutak i prebacio se u levu traku. Ubrzao sam i sada vozim paralelno sa njima. Gledam u njihova kola, u njih: za volanom sedi devojka crne kose, nešto starija od devojke bele puti.

Posmatram ih obe. Tihe, skromne, neprimetne na prvi pogled. A tako bliske međusobno. U srebrnom vozilu ljubav je pričala svoju priču.-

Vozio sam jedno vreme paralelno sa njima, pa sam ih pustio da odmaknu.

Onda je crnka uključila žmigavac i skrenula desno.

Dodao sam gas i produžio.

адрјана јарош

порајмос

ПОРАЈМОС

тужна девојчице
у твојим црним зеницама
виде се јела зелене сукње
ево дрвеће носи гране
високо и високо подиже
карнере ромска музика
у варницама из огњишта
заклето сећање генерација
девојчице тамних очију
ваша дрвена кућа
није била шарена попут ливаде
где сте ноћивали
овога лета ни разнобојна
као лептир из расада у Лопушној
но ипак је била најлепша
обожавала си да гледаш свог оца
док је запрезао коње
после сте корачали дуж
горчанских падина
кола за колима
точак за точком
траг табора
стајали сте на пропланку
када су дошли ОНИ
лепи згодни гласни
мислила си да ће вас поново прогнати
рећи ће да се губите а они су пријавили
за заједничко ходочашће

отац није хтео – нису наваљивали
остао је на трави са главом
уроњеном у букет крви
пси нису били благи
отишли сте а кола се опраштала с вама
с црвеним петлом
мала девојчице
волела си малог братића Баро
није му помогла црвена
кокардица на малој ножици
кад је плакао разбили су
главу једним ударцем
иако је лето било благо
и бобица у шуми галоре
неки од вас су умрли од глади
последњег су стрељали
порајмос
кад те срећу у планинама
девојчице тамних очију
племенитим људима стављаш
у руке добру судбину
злим камење

ГРАДИЋ

Ово је био обичан градић обојен
лишајима задеротина, суседских сукоба и зависти.

Тамо су сви знали о свему
и кад нису хтели јер гласина попут куртизане
давала се за гутљај сензације.

Ово је био обичан градић у којем је
сваки пас имао своју кућицу и ланац,
мачке слемена, врапци омиљене прозорске даске,
коњи пијацу на месном тргу,
пацови и мишеви напуштене амбаре,
подруми са крсним сводовима,
утваре таване, савести исповедаонице.

Градић са глупим Станком и другим
анђелима, са риђом Јованком заљубљеном
без памети у (не)риђег дечка,
са Срећком која би свакоме и са свима,
са Звонком којему је био доста
гутљај среће уроњене у мутномодрој
флаши, бабетина с претећим штапом
и уредним момцима од хип-хопа.

Ово је био досадан градић у којем
тужне жене долазе врачарки,
мецене у „Идеи“ делиле су плату с месним песником,
неко је свирао у блек-метал бенду,
здравствено свестан је трчао или се возио
бициклом – швалерки, скаути
су освајали умећа и вештине, младићи
девојке, вредни, оцене добре.

Ово је био сањив градић у којем су
кровови посматрали поља, мајчини
смрдљевци су венули по верандама
малих кућица, а људи су чекали
не зна се „шта“ и „зашто“.

Баш онда су долетели ноћни лептири
а сваки од њих је носио џак пун мисли белих
чистих, срдачних и радосних.

Када су се расипале речи по граду
време је успорило двоструко.

Погледали у прозоре људи – мецене,
лекари, песници, Срећка, Јанко и Станко,
глупи и они паметни другачије, осорни,
тврдоглави, госпођа и просјак, апстиненти и трезвени
(но само за свечане прилике), верници пуни неверице
Њихов се свет избелео.

Обасјаше се дрвца поред постављених столова
с најбољим посуђем и прибором, делили су хостије
дирнути људи
гласови су наизменично плакали, смејали се, дрхтали.

После, стари је Циганин узео виолину од стрица Пенке
и засвирао попут ветра на жицама света
и онда су одјекнули звуци коледе.

Заспао је први анђео, напољу није гласно
кад се звезда величанствена усијала јасно.
Балавац-чобанин сато нешто тихо промрмљ'о
о том краљу што коначно морао је овде доћи.

Па малено детенце свим се насамарило.
Светлост синула у штали, мајка му запевала:
Лили лили ли лај лили лили ли лај лили лај.

Такав је то био градић.

ТВОЈА ПЛАНЕТА

када пуцају мисли ничу успомене
гледаш иза себе као Лотова жена
не из радозналости (знаш шта је било) него од страха
па се укочиш у блоку
понекад тражиш границе међу светом
хладних боја и топле палете земље
црта хоризонта се склапа у облике и расположења
када се отвара на друге просторе
привијаш се сенци неког што је поред
ти си непомерна коцка он се котрља као кугла
онда се подсећаш да треба поломити хлеб

ЖИЦА

када се запали свећа
расламса се пријатељством
ако се две расветле
настаће жица

можеш узети у длан
призму и одсвирати
на њој најчистије
боје после па створити
све могуће нијансе
краткотрајних осећања

ЗАМИШЉЕНОСТ

Мама

– упитала сам једном –
да ли морам оплакивати
септембарске војнике
из главног града и провинције
побуњенике
(не)јавне борце
којима сваке године пали свеће
гомила дирнутих или разбарушених?

Не мораш – одговори – но захваљујући њима
можеш

препевала: Агњешка Жуховска-Арент

107

ДОМЕТИ

Адрјана Јарош (рођ. 1973) педагог по образовању и по струци, песникиња, списатељица, објављивала је по часописима, зборницима и антологијама. Ауторка две збирке песама: „Rozdrożami” (Странпутицама, 2014) и „Niebo pachnące sianem” (Небо које мирише на сено, 2015).

уц раховски

песме о псу зукију

БЕЗ СУМЊЕ

несумњиво

најљепшу пјесму о једном псу
написао је Сергеј Јесењин

управо је гласно читам
док си ти спавао под столом

Јесењин казује о једној керуши
којој су седмеро младих утопили

ти спаваш у љубави
под мојим кухињским столом

на једном турском тепиху
а за моју радосну пјесму овдје

и Јесењинов страх

несумњиво сасвим срећан
ти и не хајеш

Мој псић спава
под кухињским столом

биће да се негде ратује
у свијету

ја у то не вјерујем

108

ДОМЕТТИ

Мој псић
паметни мој
с дугим ушима

налази да је заједнички живот
с једним пјесником

пријатан

толико ћутања
с обје стране

двојица на које се
почесто лајало

Пун прекора
већ дуго без икакве молбе
за мог псића кад се у кревет пође:

Зашто пишеш
тако већ дуго, до јутра још?

Мој је живот на блесав начин
псећи живот као и твој

Весели дани с добрим другаром
брига око колибе
стална мисао на ждерање

Мој псић одмах схвата
и чека даље

Положи своју паметну вилицу
на моју глупу кућну обућу

109

ДОМЕТИ

МОЈЕ ТРОБОЈКЕ

Три боје
Има мој псић заклек се на њих

Три боје
Које прећуткујем

Да никад не постану застава

Међу њима лијепа бијела
Слобода за све боје

ВЕЧЕ

Прво
опскрбити животиње

потом измирити
ствари

човјекове

ЛЕГЕНДА ТВОГА ГЛАСА (1587)

Кратко пред смакнуће
Марије Стјуарт
кажу да је из набора њене богате хаљине
испао

њен омиљени пас
црно-бијели
Cavalier King Charles Spaniel

који се тамо био сакрио

Његово име није стигло до нас

Само то да се од ње
није дао отргнути
прије него јој је глава пала

Његова је душа
мислим
дошла у те

Превод с немачког и белешка:
Стеван Тонтић

Уц Раховски (Utz Rachowski) рођен је 1954. године у Плауену, у источнонемачкој регији Фогтланд. Имао је, као бунтован дух, нередовно школовање, студирао је најпре медицину у Лајпцигу, а касније (по исељењу из Немачке Демократске Републике у Савезну Републику Немачку) историју уметности и филозофију. Источнонемачке власти биле су га осудиле на 27 месеци затвора због „непријатељске пропаганде“ путем поезије, али је ослобођен пре истека казне. Живи у Берлину и у Фогтланду. Аутор је десетак песничких и приповедачких дела, добитних више признања.

kratka istorija đavola

UVODNE NAPOMENE

Svest o postojanju sile koju zovemo đavo postoji od kada postoji i sama svest. Zle sile sastavni su deo života čoveka od prvih trenutaka do kojih dopire sećanje. Jer od samog nastanka čovečanstva, ljudima prete zaraze, njihovim usevima preči suša, njihove snove pohode vampiri i veštice, a živote njihove dece odnosi neka nevidljiva ruka sudbine, usuda, ili samog đavola. Uzroci ovih nedaća i patnji leže u šakama čovekovog iskušatelja, onoga koji povlači konce i tera nas na greh.

Neki narodi verovali su u mnoštvo demona, drugi su se borili protiv jednog jedinstvenog đavola. Neki su verovali da je đavo izvor svih zala, drugi da je đavo sama suština zla. Ali – svi su ga se plašili, ma kojim imenom ga zvali.

Pre nego što se otisnemo na put na kojem nas spoznaja o pravoj prirodi đavola možda čeka, i pre nego što se uopšte upustimo u pokušaj razumevanja kako se pojam složen kao sam đavo razvijao kroz vekove, u različitim religijama i na različitim stranama sveta, moramo odgovoriti na jedno, naizgled jednostavnije pitanje.

Šta je zlo, u stvari?

Ni ono nije ništa do pitanje na koje odgovor tražimo od samog nastanka zla, ili onoga što mi kao ljudi zamišljamo da zlo jeste. Džefri Berton Rasel smatra da je „zlo ono što ljudi opažaju kao takvo“¹. Međutim, ova opažanja su toliko brojna i raznovrsna, da je potpuno nemoguće stići do jedne jedinstvene definicije zla. Nedostatak definicije pak ne znači da zlo ne postoji. Podjednako je teško odrediti i veru, pa opet ne tvrdimo da ni ona ne

¹ Džefri B. Rasel. *Mit o đavolu*, prevela Gordana Velmar-Janković. Mladenovac: Mirdin, 2003, str. 12.

postoji. Kako god da zlo definišemo (ili to pokušavamo da uradimo), ne možemo poreći njegovo postojanje. „Zlo je besmisleno, nerazumno uništavanje“, tvrdi Berton RaseL.² Erih From pak tvrdi da je zlo „život koji se okreće protiv samoga sebe“³

Još jedno pitanje koje moramo razmotriti tiče se izvora samog zla.

Gde (i kako) nastaje zlo?

Postoje oni koji veruju da je odgovor ispisan u ljudskom genomu, i da zlo izvire iz naše životinjske prirode. Da li smo zaista civilizovani samo do određene granice, i da li je agresija deo svih nas? Dok u ovom viđenju zla možda leži i sama istina, ona ne može opravdati sva zlodela koja ljudi čine jedni drugima. Instinkt koji smo možda nasledili od pra-predaka nas održava u životu, i zasigurno je i dalje deo savremene svesti, ali ne može mu se ispostaviti račun za sve ono što zlo jeste.

Postoje i oni koji veruju da je ključni činilac u razvoju svakog pojedinca okruženje u kojem raste. Međutim, ni biheviorizam ne može da da odgovor na sva pitanja. Zlo se može nakotiti čak i u okruženjima koja nisu sama po sebi zla. Uostalom, da je ovo viđenje ispravno, postojale bi zajednice koje ne znaju za zlo, zar ne?

Postoji i nemerljiv broj drugih nagađanja i teorija o postanku i uzroku zla. Ono što ne možemo osporiti jeste činjenica da je zlo kako stvarno, tako i sveprisutno. Većina religija govori o nekom obliku sila zla, koje imaju bezbroj imena i lica. Od bogova starih Grka i Rimljana, do savremenog hrišćanstva, oduvek su postojali demoni kojih se treba plašiti.

Ove stranice sasvim sigurno neće dati odgovor na postavljena pitanja, ali će uprkos tome pokušati da postave neka druga, i da zauzmu svoje mesto u periodnom sistemu zagonetki kojima je lučonoša okružen.

ĐAVOLI U VREMENU I PROSTORU

Verovanja drevnog Egipta i Mesopotamije prethode kulturama Grka i Jevreja, stoga su imala makar posredan uticaj na judejsko-hrišćanski pojam đavola.

² *Ibid*, str. 16.

³ *Ibid*, str. 16.

Religija starih Egipćana politeistički je sistem verovanja, i bila je sastavni deo egipatskog društva. Jezik kojim su govorili nije čak ni sadržao reč koja bi označavala savremen pojam religije. Verovali su da su bogovi oni koji utiču na sve sile prirode i na ishode svih ljudskih života. Čak su i faraoni smatrani potomcima samih bogova. Njihova uloga bila je uloga posrednika između božanstava i ljudi, uloga koja za cilj ima da umilostivi bogove darovima i obredima. Njihova religija nije nimalo dualistička – ne postoji načelo zla. Postoji, međutim, vera u zagrobni život – Egipćani su čitavog života pokušavali da osiguraju život svojih duša nakon smrti, gradeći grobnice i nudeći žrtve. Razvili su i pojam raja i pakla.⁴

Svi egipatski bogovi različiti su vidovi Jednog Boga – svi oni su ambivalentni, i zlo i dobro proističu iz jednog načela. Osobine tih bogova proističu iz pokušaja spoznavanja sveta u kojem Egipćani žive.⁵ Neka božanstva postoje u različitim oblicima, i imaju mnoštvo uloga.

Greh, ili naznake greha, prisutne su u samo jednom egipatskom mitu, prema kojem je bog Ra stvorio svet dobra, u kojem čovečanstvo kuje zlo, te je Ra prinuđen da ga kazni. Zlo je izolovan, individualan čin i pojedinac je onaj koji je odgovoran za svoj život na zemlji. U egipatskoj mitologiji, zmija je dobroćudno biće – jedini izuzetak je Apep, zmija božanstvo, koja je neprijatelj kako boga Ra tako i samog čovečanstva.

Najznačajniji egipatski mit o dobru i zlu je onaj o bogovima Horusu, Setu i Ozirisu. Prema jednoj verziji ovog mita, Set i Horus su braća, dok su prema drugoj braća Set i Oziris, dok je Horus sin Ozirisa i Izide, i Setov sinovac. Braća i sestre su viđeni kao dve polovine istog bića. Kada je dublet raskinut, blizanci stupaju u konflikt. Horus i Oziris su delovi dubleta koji su smatrani dobrim, a kako je Set u sukobu s njima, on se u nekoj meri smatra zlim. Set pokušava ubistvo svog brata, zakivajući ga u sanduk, i bacajući sanduk u Nil, ali ga spašava njegova žena/sestra Izida. Pošto Oziris mora umreti kako bi se iznova rodio, i kako bi doneo novu nadu ljudskom rodu, Setu zapada nezahvalan zadatak da ga ubije, čin koji mu neće doneti nimalo zahvalnosti (kao što nije doneo ni Judi).⁶ Setov novi neprijatelj

⁴ *Ibid*, str. 51.

⁵ Jan Assman. *Death and Salvation in Ancient Egypt*, trans. David Lorton. New York: Cornell University Press, 2001, str. 80.

⁶ *Ibid*, str. 53.

postaje Horus, i njih dvojica konačno započinju borbu do smrti. Set krade Horusovo oko, a Horus kastrira Seta, te su obojica ostavljena u bolu i patnji. Njihov sukob Egipćani vide kao pogrešan, jer remeti ravnotežu prirode. Jedini način da se ona iznova uspostavi je pomirenje dva boga, ali mitologija se ovim razvojem događaja ne bavi.

Najstariji oblici anđela i demona možda se javljaju u sumerskoj kulturi, koja je kasnije uticala na kulturu Asirije i Hebreja, kao i na samo hrišćanstvo.⁷ Religije naroda koji su živeli u Mesopotamiji bile su politeističke. Nekolicina biblijskih mitova preklapa se sa mesopotamskim, poput mita o postanku sveta, mita o rajskom vrtu, ili onom o Vavilonskoj kuli. Asirska Lilitu poklapa se sa jevrejskim mitom o Lilit.⁸

U Mesopotamiji, ni priroda ni društvo nisu deo božanskog kosmosa. Svet nije deo božanskog plana, a bogovi mogu pomoći ljudima, ali isto tako mogu u potpunosti zanemariti određeno društvo ili grad. *Enuma eliš*, vavilonski ep o nastanku sveta, govori o padu bogova kroz priču o borbi između različitih generacija bogova, koju nalazimo u mnogim religijama.⁹ Apsu i Tijamat, prvi par, pokušavaju da unište svoju decu, mlađi naraštaj bogova, ali im to ne polazi za rukom. Oboje su pobeđeni, a nova generacija bogova preuzima vlast. Marduk, mladi bog, tada stvara ljude zarad samo jednog cilja – da služe bogovima. Stvara ih iz krvi svoga neprijatelja, Kingua, čin koji može poslužiti kao objašnjenje za grešnu prirodu ljudi, stvorenih iz krvi gospodara demona i sina boginje Tijamat.

600 godina pre nove ere, Zaratustra postavlja temelje za prvu potpuno dualističku religiju. Veruje da zlo ne potiče od božanske sile, već da izvor zla leži u potpuno odvojenom načelu, načelu koje je podređeno načelu dobra. Međutim, i samo zlo ima neke božanske odlike.¹⁰

U dualizmu postoje dva odvojena načela – načela koja potiču iz odvojenih izvora. Nijedno nema apsolutnu moć, iako oba imaju odlike božanskog. Dualizam koji stvara Zaratustra zaista je revolucionaran, jer je prvi koji određuje jasan i apsolu-

7 Alfonso M. di Nola. *Đavo*, prevela Vesna Marinković. Beograd: Clio, 2008, str. 151.

8 *Ibid*, str. 156.

9 Rasel, *op. cit*, str. 55–56.

10 *Ibid*, str. 62.

tan princip zla, kojeg otelotvoruje Angra Mainyu, ili Ariman, koji je samim tim i prvi jasno određen đavo.¹¹

Zaratustrino učenje zasnovano je na sukobu između ahura i deva. U Indiji, drevni bogovi, zvani ahure, izgubiše bitku od deva, koje su tada postale bogovi, a njihovi neprijatelji, ahure, postadoše demoni. U Iranu je pak obrnuto – ahure su te koje odnose pobjedu, a deve su srozane na nivo demona. Zaratustra igra značajnu ulogu u progonu deva, time što jednu ahuru, Ahura Mazdu, postavlja za boga. Tvrdio je da su deve svojom slobodnom voljom odlučile da postanu zle. Ariman će kasnije postati stvoritelj i predvodnik deva.

Za razliku od egipatske religije, sada bogovi više nisu različiti principi istog, Jednog Boga. Samo jedan bog je vrhovni bog, i on je jedini koji vlada. Ostali bogovi postaju ono što mi danas smatramo anđelima i demonima. Zaratustra tvrdi da postoje dva božanska principa: Ahura Mazda, bog, predstavnik svega dobrog; i Angra Manyu, predstavnik zla. I jedan i drugi sami biraju svoj put, i nisu različiti vidovi istog bića, nisu više blizanci – sada su odvojena načela.

Poklonici zervanizma (iščezle grane zoroastrizma) smatraju da je Zurvan Jedan. On je bog beskrajnog vremena i jedini bog materije. On je i dobro i zlo, muško i žensko, svetlo i tama.

Otac je dva sina, Ormazda i Arimana. Ormazd je plod ljubavi, dok je Ariman dete sumnje. Prvi je dobro, drugi je zlo. Nakon što je bog stvorio svet, Ormazd ga ispunjava svime što je dobro, i stvara život, dok Ariman stvara svo zlo, i uništava život. Bog tada vaskrsava život i rađaju se prvi čovek i prva žena. Isprva, oni vole Ormazda, ali Ariman im prodaje laž, u koju oni ne samo da poveruju, već je i ponavljaju – time počinivši prvi greh. Posledice ovog čina (kao i u hrišćanstvu), dvojake su: oni stižu znanje, ali takođe uče i šta je bol. Ljudski rod sada živi u svetu koji je iskvarila Arimanova laž, uprljanim grehom prvog para. Ali njihov greh ne vodi i nas u greh – mi i dalje imamo moć da biramo između dobra i zla.

Ariman takođe naseljava svet demonima, i sam je njihov vođa. Stvara ih sedam, kako bi mu pomogli u borbi protiv Ormazda, sedam koji se čine odjekom sedam smrtnih greha. Ovi demoni nisu sam đavo, ali na njega liče.

11 *Ibid*, str. 63.

U mazdaizmu takođe postoje pojmovi raja i pakla. Nakon smrti, duša putuje do mosta koji vodi preko pakla, gde podleže vaganju. Ukoliko je činila više dobra no zla, prelepa devojka vodi je preko mosta. Ukoliko je pak počinila više zla, pada sa mosta i demoni je odvođe u pakao. Pakao se nalazi u dubinama zemlje, u pećini koju je Ariman stvorio kada je pao na zemlju. Mazdaizam takođe ima i pojam čistilišta, gde odlaze duše koje nisu ni dobre ni zle, gde čekaju da spasenje dođe i oslobodi ih.¹²

Zaratustrino viđenje boga, kao i ideje njegovih naslednika, značajno su uticale na pojam đavola, iako je veoma teško odrediti gde ovaj uticaj počinje i gde se završava. Nema sumnje da je hrišćanstvo usvojilo mnoge od njihovih ideja, ali način na koji se to desilo nije sasvim jasan. Ono što je međutim sigurno, jeste da je u ovom trenutku u vremenu, đavo već zauzeo svoje mesto na šahovskoj tabli na kojoj crne figure zla i bele figure dobra odmeravaju snage.

Religija u staroj Grčkoj takođe se zasniva na politeizmu. Grčki bogovi, poput bogova iz starog Egipta i Mesopotamije, različiti su vidovi Jednog Boga. I dobro i zlo potiču od njega. Svi bogovi imaju i dobre i zle odlike. Hesiod tvrdi da je pre bogova postojao Haos, beskrajno ništavilo. Iz tog ništavila nastade Gea, zemlja, i druga božanska bića. Gea rađa Urana, i iz njihove zajednice rađa se dvanaest titana. Jednog od titana, Hronosa, majka ubeđuje da kastrira oca, čime će postati vladar titana. Na veoma sličan način, njegov sopstveni sin, Zevs, suprotstavlja se svom ocu, kada sa svojom braćom i sestrama uspešno svrgava titane, i zauvek ih okuje u Tartar. Tako se rađaju olimpski bogovi. Tri brata, Zevs, Posejdon i Had, dele sve što se podeliti ima: Zevs postaje vladar nebesa, Posejdon vladar mora, dok Had postaje bog podzemlja. Sva trojica mogu vladati na zemlji. Međutim, pravi vladar nad sudbinama kako ljudi, tako i bogova i prirode je nepoznata sila, znana samo kao „moira“, odnosno sudbina. Njoj se čak ni bogovi ne mogu suprotstaviti. Na primer, Odisejeva je sudbina da se vrati na Itaku, a sve što bogovi mogu da učine je da otežaju njegovo putovanje – ne mogu ga zaustaviti.

Had i njegova žena Persefona su dakle vladari podzemlja. Caruju nad dušama mrtvih, ali nisu prema njima neljubazni. Had je čak bio stvarniji kao mesto, nego kao bog, kako tvrdi

¹² Richard Cavendish, Richard and Trevor Ling. *Mythology: An Illustrated Encyclopedia*. New York: Rizzoli, 1980, str. 40–45.

Džefri Berton Rasel.¹³ Iz toga jasno vidimo da Grcima pakao nije predstavljao noćnu moru koju kasnije predstavlja hrišćanima.

Od svih olimpskih bogova, Hermes je najbliži zemlji. Njegov je zadatak da sprovodi mrtve do sveta podzemlja. Opisuje se sa krilima na stopalima, a u srednjovekovnim spisima, smatrano je da ih poseduje i sam đavo. Hermesov sin, Pan, ima izuzetno značajan uticaj na način na koji zamišljamo đavola danas. On je kosmat, ima rogove i kopita, a tačno tako je i đavo oslikavan u srednjem veku, a često i danas.

Samo podzemlje kod Grka nije jedno jedinstveno mesto. Postoji nekoliko paklova u kojima duša može da se nađe nakon smrti. Tartar je jedan od njih, i nalazi se duboko ispod samog Hada. To je mesto gde je Zevs prognao titane, zajedno sa svojim ocem. Elizij je dom dušama istaknutih ljudi, onih koji su zbog svojih dela nagrađeni prijatni zagrobnim životom. Heroji poput Ahila sada žive tamo. Konačno, Asfodel je zagrobni dom onih koji su proživeli običan život, koji nisu činili ni zločine ni herojska dela. Sam Had je smatran pandanom za Olimp, mestom na koje nijedna živa duša ne može kročiti.

Orfički kult takođe znatno utiče na način na koji danas vidimo đavola. Centralni mit orfizma jeste onaj koji govori o Dionisu i titanima. Prema ovom mitu, Dionis je sin Zeusa i Persefone, kome je Zevs obećao tron, nakon čega je pobegao pred Herinim besom, izazvanim neverstvom koje je počinio. Titane je ovaj čin razbesneo, te su odlučili da ubiju to dete. Sama Hera takođe podržava ovu odluku. Titani pojednoše Dionisa, ali Atina je uspela da mu sačuva srce. Zevs ubija titane svojim munjama, i čovečanstvo se rađa iz ovog pepela. Duša ljudska stoga ima božansko poreklo, jer potiče od samog Dinosa, ali ga telo drži u okovima, jer ono potiče od titana. Orfizam dakle među prvima ističe bitku između duše i tela. Dionis je smatran dobrim, a titani zlima, stoga proizilazi da je duša dobro, a telo zlo. Kasnije će i hrišćani prihvatiti ovu ideju, da je telo posledica kosmičkog zla.

Religija drevnog Rima nastala je pod uticajem grčke i etrurske mitologije, i rimski bogovi veoma liče na bogove starih Grka. Međutim, njihova mitologija nije toliko razvijena, i odnos između bogova i ljudi nije opisan toliko detaljno. Veruju da besmrtni bogovi vladaju kako nebom tako i zemljom, i da postoje bogovi koji žive na nebu, oni koji vladaju podzemljem, kao i manji bogovi negde između.

¹³ Rasel, *op. cit.*, str. 95.

Dii Consentes je spisak dvanaest ključnih bogova rimskog panetonea, čiji kipovi su nekada stajali u Forumu. Ovi bogovi su: Juno, Vestra, Minerva, Ceres, Dijana, Venera, Mars, Merkur, Jupiter, Neptun, Vulkan i Apolon. Bog podzemlja nije naveden. On je pandan grčkom Hadu, i rimsko ime mu je Dis Pater. Prvobitno je bio bog poljoprivrede, plodne zemlje i bogatstva, ali je postao božanstvo podzemlja. Često ga nazivaju Disom, što je postalo i drugo ime za samo pozdemplje, i pominje ga i Dante u svojoj Božanstvenoj komediji.

Još jedan kult koji je cvetao kod Rimljana bio je mazdaizam. Njegov centralni mit govori o stvaranju Jupitera, muškog principa, raja; zemlje, ženskog principa, odnosno Juno; i vladara podzemlja, Arimana, pandana Plutonu i Hadu. Ariman pokušava da preotme raj silom, ali Ormazd ga baca u podzemlje, zajedno sa demonima. Neki od njih međutim uspevaju da pobegnu i stignu do zemlje, gde pokušavaju da unište čovečanstvo. U međuvremenu, rađa se i bog Mitra. Ormazd mu naređuje da ubije prvog bika, i time se stvara materijalni svet. On je tada postavljen za vođu onih koji se bore protiv Arimana, čiji steg nad ljudima sve više jača. Mitra konačno silazi na zemlju kako bi ga porazio. Mrtvi ustaju iz svojih grobova i izlaze Mitri na istinu. Ormazd uništava Arimana i njegove demone vatrom, i večni mir spušta se na zemlju. Mazdaizam i hrišćanstvo nastaju u približno isto vreme, te je izuzetno teško razlučiti same korene ovih mitova.

Na hrišćansko viđenje đavola je takođe veoma uticao i mit o Harunu, etruskom bogu smrti, koji pak svoje korene vuče iz grčke mitologije. On ima nos sličan ptičijem kljunu, gustu bradu i kosu, zašiljene zube i uši. Uticaj Haruna na način na koji je oslikavan đavo vidljiv je i u srednjovekovnim, i u savremenim viđenjima đavola.

U četvrtom veku car Konstantin postaje prvi rimski vladar koji se preobraća u hrišćanstvo, i 391. godine ono postaje zvanična religija čitavog Rimskog carstva. Jeretici i ne-hrišćani sada postaju progonjeni.

Grčka i rimska verovanja i književni i filozofski spisi imaju presudan uticaj na judejsko-hrišćansko viđenje đavola. Iz njih potiče ubeđenje da sva materija, uključujući i samo telo, potiče iz zlih izvora. Slike koje koriste za opisivanje demona kasnijim hrišćani usvajaju kada opisuju samog đavola. Način na koji

zamišljamo njegovo fizičko telo ima svoje korene u grčkim i rimskim mitovima. Had, i bog i podzemlje, kasnije se spajaju sa jevrejskim pojmom Gehenna, i vremenom rađaju ono što danas smatramo paklom, gde đavo sedi na svome prestolu.¹⁴

Prema islamskom učenju, bog stvara tri inteligentna bića: anđele, džinove i ljude. Anđeli nisu obdareni slobodnom voljom, stoga ne mogu ni počiniti greh. Džinovi su neka vrsta duhova, koji mogu biti i dobri i zli. Ljudima je takođe omogućeno da greše, jer je i njima dat dar slobodne volje.

Kuran govori kako je đavo, Iblis, bio džin i sluga božiji, sve dok se nije usprotivio. Kada je bog stvorio Adama, prvog čoveka, tražio je od svojih anđela i Iblisa da se poklone Adamu, najboljem što je bog stvorio. Dok se svi poslušni anđeli klanjaju pred Adamom, Iblis to odbija, smatrajući sebe superiornijim, jer on je stvorenje sazdano od vatre, dok je Adam stvoren od gline. Zbog ovog čina neposlušnosti, bog ga proteruje iz rajskog vrta, i baca ga u pakao. Iblis tada moli boga da ovu kaznu odgodi do sudnjeg dana, na šta bog pristaje. Jedina moć koju đavo sada ima jeste moć da seje zle misli u duše ljudi, žena, i džinova.

Postavlja se pitanje zašto je Iblis taj koji odlučuje da se suprotstavi bogu, dok ostali anđeli mirno povijaju svoja kolena. Razlog je nadasve očigledan: Iblis je taj kome je data slobodna volja, stoga je jedini koji može da odluči da se usprotivi. Ova odluka ga po kratkom postupku iseljava iz raja, dok on za svoj pad krivi ljudski rod, i njegova misija tada postaje njihovo zavodjenje. Iblis, odnosno Šejtan, nije neprijatelj boga, samo neprijatelj ljudi – čija je uloga da izbegnu kušanje đavola, i tako stignu pred vrata raja. Uzrok Ibrisovog pada je oholost, što je takođe i razlog za pad đavola.

Kao što možemo videti iz ovog nadasve kratkog i sažetog pregleda nekih od religija koje su znatno uticale na razvoj kasnijeg, judejsko-hrišćanskog pojma o đavolu, iskušatelj kakvog ga danas znamo nije svoju glavu prvi put promolio u rajskom vrtu. Pojmovi koji su presudni za naše današnje viđenje đavola, poput raja i pakla, sedam smrtnih greha, kopita i rogova, i – zasigurno pojam od presudnog značaja – slobodne volje, nastaju čak i pre smrti Isusove. Svi oni se mešaju i iznova rađaju kroz vekove, i postaju samo neki od temelja na kojima hrišćani kasnije grade svoju sliku đavola.

¹⁴ *Ibid*, str. 116.

121

DOMEPI

BIBLIJSKI ĐAVOLI – ĐAVO U JUDAIZMU I HRIŠĆANSTVU

Judaizam je monoteistička religija čiji koreni leže u hebrejskoj Bibliji, i zasniva se na sporazumu koji je Bog sklopio sa decom Izraela. Takođe je i jedna od najstarijih monoteističkih religija, i imala je izuzetno značajan uticaj na druge religije, kako hrišćanstvo, tako i islam.

Bog Jevreja je Jedan Bog – i ne postoje drugi bogovi osim njega. Bog stvara i nebo i zemlju, i biljke i zveri „i stvori Bog čoveka po obličju svom, po obličju Božjem stvori ga; muško i žensko stvori ih”.¹⁵ Kasnije sklapa savez s Avramom, patrijarhom Jevreja, obećavši mu da će od njega učiniti veliki narod, i s Mojsijem, koji se danas smatra najznačajnijim prorokom judaizma.¹⁶

Judaizam ne smatra ljude suštinski grešnima – naprotiv, veruje da ljudi mogu živeti pravedan život svojom sopstvenom voljom. Smatra dobar život i iskrenu molitvu znacima vere u Boga. Međutim, judaizam će stvoriti pojam đavola koji nam je danas svima poznat.

Stari zavet govori o izuzetno burnom životu Jevreja. Pre progona nisu znali za postojanje đavola. Verovali su da je Jehova, Jedini Bog, uzrok svega i stvoritelj svega, čak i uništenja. On je bio i dobro i zlo. Tek nakon progona, kada su pokušali da objasne neka božja dela, su stvorili najsavremenijeg đavola za kojeg znamo, koji se kasnije razvijao kroz Novi zavet, kroz apokaliptične i kumranske spise, i kroz apokrifne. Ovaj raskol između Boga i đavola nije dovršen ni u jednom od ovih dela – u svima njima se naglašava božije jedinstvo, iako potpuna moć, na neki način, više nije u njegovim rukama. Nekada je u njegovoj moći bilo da seje i dobro i zlo, dok kasnije postaje bog koji čini samo dobro, dok svo zlo prelazi pod upravu đavolovu. Ko je dakle taj zlikovac i kako nastaje ono što ćemo pokušati da odgonetnemo na stranicama koje preostaju.

Džefri Berton Rasel navodi četiri ključne teorije o nastanku hebrejskog đavola. Prva kazuje da je Satana nekada bio demon nižeg ranga, koji se uzdigao do čina vođe. Međutim, ova teorija je sama po sebi pogrešna, jer nigde ne postoje dokazi da je demon nižeg ranga tog imena postojao, kojeg bi kasnije predanje uzdiglo do suštine samoga zla. Druga teorija veruje

15 Stari zavet, Postanak, 1, 27.

16 Stari zavet, Postanak, 12, 2.

da je Satana samo ime i personifikacija zla koje ljudi nose u sebi. I dok zlo možda zaista izvire iz ljudskih umova i duša, čak su i tvorci Starog zaveta verovali da Satana postoji u stvarnom svetu, da nije samo zajednički imenilac za sva ljudska zlodela. Treća teorija je više objašnjenje nego sama teorija – koja priznaje da je Satana bio sluga božiji, koji je vremenom poklekao. Ono što je sasvim izvesno, jeste da se veruje da je Satana bio jedan od sinova božijih, ali ova teorija ne pruža nikakve razloge za njegov kasniji pad.¹⁷

Četvrta teorija najbolje oslikava razvoj pojma đavola: Satana je otelotvorenje mračne strane samog Boga, onaj deo u Jehovi koji uspeva da osujeti dobro.¹⁸ Kao što smo već naveli, tvorci Starog zaveta verovali su da je Bog Jedan, i da čitav univerzum potiče od njega. On je bio i svetlo i tama, i dobro i zlo. I svakako je imao i izuzetno okrutnu stranu.

Druga knjiga Mojsijeva, Izlazak, govori o poreklu saveza između Mojsija i Boga. Bog govori Mojsiju da ode kod egipatskog faraona i zahteva da ovaj oslobodi Jevreje. Mojsije će ovaj zahtev faraonu ponoviti deset puta. Nakon svakog zahteva, i nakon faraonovog odbijanja, Bog šalje kugu Egipćanima, i nakon svake od njih „otvrdnu mu srce, i ne poslušaju ih, kao što beše kazao Gospod”.¹⁹ I tako priziva sledeću kugu. Neke od deset kuga su: pretvaranje reke Nil u reku krvi, kiša žaba nad Egiptom, reka muva koja preplavljuje kuće faraona i njegovih poslužnika, nesnosni čirevi koji napadaju ljude i životinje, oblaci skakavaca, i konačno – ubistvo svih prvorođenih sinova Egipta. Iako su Izraeliti zaštićeni od ovih zala, narod u Egiptu pati, a jedini razlog za to je, čini se, božija želja da prikaže svoju nenadmašnu moć. On sam je taj koji otvrdne faraonovo srce, zbog čega on ne prihvata Mojsijeve molbe. Uzmemo li u obzir činjenicu da je Bog taj u čijim rukama leži sva moć, možemo zaključiti da je gubitak hiljada života mogao biti izbegnut – da Bog nije odlučio da otvrde faraonovo srce.

Jedanaesto poglavlje Knjige Isusa Navina govori o pohodu Izraelita na grad Asor: „I pobiše sve živo što beše u njemu oštrim mačem sekući, te ne osta ništa živo, a Asor spališe ognjem.”²⁰ Opravdanje za ova dela leži u izgovoru da je pomor

17 Rasef, op. cit, str. 120.

18 Ibid, str. 120.

19 Stari zavet, Izlazak, 8, 13.

20 Stari zavet, Isus Navin, 11, 11.

bila želja samog Boga. Bog takođe odlučuje da otvrdne srca naroda Hanana, kako bi se oni sukobili sa Izraelitima, tokom pohoda koji ovi vrše na njihove zemlje. Ali Bog ima veoma malo milosti i za sopstveni narod – ukoliko bi pokazali bilo kakve znake nepoštovanja, dozvolio bi narodu Hanana da ih pobedi u bitkama.

Uzmemo li u obzir da je Bog vrhovna sila u univerzumu, on je taj koji može uticati na sva živa bića na zemlji – uključujući i samo čovečanstvo. Ovo možemo shvatiti i na jedan veoma zanimljiv način: znači li to da nijedan greh ne može biti počinjen bez božije volje?

Kako Izrailjci počinju da stvaraju novi način života, koji se sve manje svodi na besciljno lutanje, i njihova moralna načela počinju da se menjaju.²¹

Kako bi objasnili uzroke zla, počinju da ga pripisuju grehu samog čovečanstva. Kada je Bog stvorio nebo i zemlju, darovao je čoveku i ženi – Adamu i Evi – život u rajskom vrtu, gde zlo nije postojalo. Međutim, kako su se oglušili o božiju zapovest da ne jedu voće sa drveta poznavanja dobra i zla, proterani su na zemlju, i kažnjeni: Eva da od tada rađa decu u bolu i da se povinuje željama svoga supruga, dok je Adamu zapalo da se stara o svojoj porodici u znoju lica svoga. Ova priča o prvom grehu, iako potiče iz knjige Postanja, vremenom je dodatno razvijana.

Mit o prvom grehu koju počinije Adam i Eva jedna je od najpoznatijih biblijskih priča, i retko se postavljaju pitanja o ovom činu. Tri ključna junaka učestvuju u ovoj sceni – zmija, drvo poznavanja dobra i zla i nedužna Eva. Zmija koja nagovara Evu da proba zabranjeno voće se nekada smatra prerusenim Satanom, ali ovo nije jasno rečeno u Starom zavetu.

Postoji međutim još jedno značajno drvo u rajskom vrtu – drvo života. Da li je Bog možda proterao Adama i Evu iz vrta jer se plašio da bi mogli kušati i to voće, i time postati besmrtni? Knjiga Jezekiljeva ova dva drveta spaja u jedno, i ono sada ima moć da podari kako znanje, tako i život.²²

Pogledajmo i zmiju – ako je ona zaista Satana, onda je on taj koji prouzrokuje prvi greh – ali je taj greh ono što oslobađa zlo u svet? Ukoliko verujemo da je Satana bio prisutan u vrtu tog spornog dana, onda je zlo stvoreno pre nego što je prvi

21 Rasel, *op. cit.*, str. 123.

22 Di Nola, *op. cit.*, str. 172.

greh počinjen. Međutim, ukoliko zmija nije prerušeni Satana, postoji samo jedno objašnjenje – zmija je samo još jedno od božijih stvorenja, što nas pak dovodi do zaključka da je Bog taj koji iskušava Evu, i da je on taj koji oslobađa zlo.

Ova teorija je na neki način povezana sa postojanjem dva drveta u vrtu. Drvo života se spominje samo uzgredno, i nije povezano sa samim grehom, dok je drvo poznavanja dobra i zla samo po sebi dokaz da zlo već postoji. U suprotnom, kako bi nastalo drvo koje uči čoveka da razlikuje jedno od drugog? U pitanju je drvo koje je neosporno stvorio sam Bog: „I učini Gospod Bog, te nikoše iz zemlje svakakva drveća lepa za gledanje i dobra za jelo, i drvo od života usred vrta i drvo od znanja dobra i zla.“²³

Konačno stižemo i do same Eve, koju Bog stvara kako bi pravila društvo čoveku, i to iz njegovog rebra. Zašto je ona ta koju kuša zmija? Zašto nije Adam taj koji nagovara svoju ženu da proba zabranjeno voće? Da li je žena podložnija uticaju Satane? Ili je Bog odredio da žena spozna razliku između dobra i zla prva?

Posledice Evine odluke da poslušati zmijsku mnogostruku su. Čovečanstvo biva zanavek proterano iz rajskog vrta, i primorano da pati na zemlji. Spoznaje patnju, bol i smrt. Da li bi spoznali smrt da su ostali u vrtu nije nam poznato. Ne bi spoznali zlo, ali je upitno bi li spoznali dobro, jer jedno bez drugoga ne može postojati. Bez pada – ne bi bilo iskupljenja, i čovek se nikada ne bi uzdigao do raja. Da li je pad možda doneo više dobra nego zla?

Postoji još jedno tumačenje uzroka prvog greha, prema kojem Adam i Eva čine greh iz oholosti (kao što to čini i Lucifer). Ono što zmija govori Evi je: „pa ćete postati kao bogovi i znati šta je dobro šta li zlo“.²⁴ Ovo može biti uzrok njihovog greha, međutim, nisu postali bogovi – nisu postali besmrtni. Međutim, ova zmijska izjava nam otkriva da sam Bog zna razliku između dobra i zla – stoga, zlo je odavno rođeno, i postoji u svetu.

Samo prvo poglavlje Starog zaveta sadrži izuzetnu količinu kažnjavanja. Osim proterivanja iz vrta, tu je i uništenje Sodome i Gomore, i potop koji će preživeti samo Noje i njegova porodica. Bes božiji upućen bićima koje je stvorio čini se ponekad

²³ Stari zavet, Postanak, 2, 9.

²⁴ Stari zavet, Postanak, 3, 5.

preteranim. I dalje nismo dobili odgovor na pitanje – zbog čega Bog dozvoljava ljudima da greše. Koji god da je odgovor, slobodna volja koju ljudi poseduju i moć da biraju između dobra i zla deluje kao slabašan uzrok za celokupno zlo koje čini se postoji u svetu.²⁵ Mogu li ljudi, tako sitni, prouzrokovati toliko zlo, zlo koje jedino potop može uništiti?

Potruga za odgovorom vodi do izuzetno radikalnog rešenja – uzrok zla leži ne u ljudima, već u opakom duhu čija je moć da razgnevi Boga daleko veća od one koju imaju obični smrtnici. Jehova dakle više nije uzrok svega dobrog i svega zlog, već uzrok samo dobrog, dok zlo sada prelazi pod nadležnost druge, suprotstavljene sile – u ruke đavola. Judaizam tada, iako i dalje tvrdi da je monoteistička religija, čini značajan korak prema dualizmu. Iako je Bog i dalje jedan, u najstrožem smislu, ovaj bog više nije svemoguć. Sada ima suparnika, u vidu đavola, i iako đavo nije bog i ne može se smatrati bogom, niti ga iko štuje – oduzeo je deo božije moći. Šta je on tačno, ako nije bog, niti ikada može biti? Ovo je pitanje koje je dugo mučilo kako hebrejske tako i hrišćanske teologe. Kako objasniti silu koja jeste, i istovremeno nije, bog?

Prema rečima Džefrija Bertona Rasela – Bog se cepa nadvoje, duž dve geološke linije zla – prvu čine *bene ha-elo-him*, a drugu *mal'ak Yahweh*.²⁶

Bene ha-elo-him su sinovi Boga, i postoji nekoliko mitova o tome kako su prešli na mračnu stranu. Glava šesta knjige Postanja govori o sinovima božijim koji se zaljubljuju u kćeri ljudi, koje im rodiše decu, divove. Nakon toga, Bog šalje potop i kažnjava ljude, a ne svoje sinove, jer je „nevaljalstvo ljudsko veliko na zemlji”.²⁷ Psalm 82 navodi Božije reči „Rekoh: Bogovi ste, i sinovi Višnjeg svi. Ali ćete kao ljudi pomreti, i kao svaki knez pašćete.”²⁸ Ovo nam kazuje da su sinovi božiji grešni, i da će pasti na zemlju.

Knjiga Enohova, spis koji nije uvršten u Bibliju, otkriva nam mnogo toga o ovim palim stvorenjima. Enoh sreće sinove božije i sluša njihovu priču – takođe ih pretvara u anđele, čime rešava deo izazova oko opravdavanja njihove zle prirode.

25 Rasel, op. cit, str. 123.

26 Ibid, str. 124.

27 Stari zavet, Postanak, 6, 5.

28 Stari zavet, Psalmi 82, 6–7.

Ovi anđeli su oni pali anđeli koji žudaše sa ljudskim ženama, i koje je njihov predvodnik, Semijaza, nagovorio da sa njima opšte. Oni daruju ljudima oružje, ogledala, magiju, itd. Time podsećaju na grčke titane, koji su takođe ljudima darivali znanje. Predvodnik palih anđela ima nekoliko imena, poput Samjaza, Azazel ili Mastema, ali najistaknutije ime je svakako Satana, ne zbog toga što je Satana anđeo moćniji od drugih, već zbog toga što se njegovo ime pominje kako češće, tako i na ključnim mestima. Reč satan potiče iz korena koji znači „suprotstaviti se“, „optužiti“. Grci je prevode kao *diabolos*, odakle prelazi u latinski kao *diabolus*, i kasnije u engleski kao *devil*. Reč satana se u Starom zavetu javlja kao imenica koja označava protivnika ljudi.²⁹

Anđeli u Knjizi Enohovoj nisu pali sa nebesa, svojom voljom su sišli na zemlju, međutim, njihova priroda se smatra grešnom i pohotnom, i njihov silazak će se okončati istinskim padom – bačeni su u mračne jame. Međutim, nisu pali anđeli jedini uzrok zla na zemlji. Njihov silazak odigrava se nakon progona Adama i Eve iz rajskog vrta, i Enoh tvrdi da greh nije poslat na zemlju, već da su ga ljudi stvorili.³⁰ Ukoliko su sami pali anđeli grešni, uzrok leži u njihovom predvodniku, Samjazi.

Knjiga Jubileja takođe govori o palim anđelima. U njoj, pali anđeli silaze na zemlju kako bi podučavali ljude i sprovodili pravdu, i tek nakon njihovog silaska počinju da žude za ženama i padaju u greh. Silaze na zemlju kao nosioci dobra, i postaju zli tek na zemlji, što nas dovodi do zaključka da zlo živi samo na zemlji. Njihove vođe su Belial i Mastema. I ovi anđeli bačeni su u mračne jame, ali njihovi duhovi ostaju na zemlji, i Noje moli Jehovu za pomoć u borbi protiv njih. Kada Bog naređuje da se oni prognaju, Mastema stupa na scenu. Moli Boga da ostavi duhove na zemlji, kako bi izvršavali njegovu volju, i služili u njegovoj službi. Bog mu dozvoljava da zadrži desetinu duhova, kako bi mu služili na zemlji.³¹ Satana i Mastema su, u stvari, isti đavo. Svrha ovih duhova je, očito, da kušaju ljude i skrenu ih sa božijeg puta. Uzmemo li u obzir da je Bog taj koji im dozvoljava da ostanu na zemlji, čini se da nema ništa protiv njihovih budućih uloga. U ovom trenutku u vremenu, Bog je i dalje tvorac zla – njegovi sinovi su oni koji čine greh nakon silaska na zemlju, i on im dopušta da ostanu na zemlji, i da ostanu zli.

²⁹ Rasel, *op. cit.*, str. 126–127.

³⁰ *Ibid.*, str. 128.

³¹ Robert Charles. *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English*. Oxford: Clarendon Press, 1913, str. 10, 8–9.

Još jedan način da tumačimo uzroke greha usko je povezan sa prvobitnim. Kao što je Eva kušala Adama u rajskom vrtu, i prouzrokovala njihov progon, tako su njeni potomci kušali pale anđele. Krivica za pad anđela može se pripisati ženama, one su te koje ih zavode svojim izgledom i svojim postupcima. Na žene pada teret greha, i žene su te koje moraju poneti taj teret, kako bi se iskupile za svoje postupke u vrtu.

Postoji naravno još jedan način da tumačimo pad pobunjenih anđela, i to veoma značajan način. Druga *Knjiga Enohova* unosi nove činjenice u način na koji posmatramo đavola – uzrok pada anđela jeste oholost. Ukoliko je ovo tačno, onda je Satana pao s neba pre nego što je Eva počinila svoj čin izdaje s onom voćkom u vrtu, i on je upravo ona prevrtljiva zmija koja ju je ubedila da to učini.

Razlog za Satanin pad je njegova želja da postavi svoj tron pored božijeg, i Bog ga proteruje s neba zbog toga. Četnaesto poglavlje knjige Isaijeve kaže: „Kako pade s neba, zvezdo danice, kćeri zorina? Kako se obori na zemlju koji si gazio narode? A govorio si u srcu svom: Izaći ću na nebo, više zvezda Božjih podignuću presto svoj, i sešću na gori zbornoj na strani severnoj; Izaći ću u visine nad oblake, izjednačiću se s Višnjim. A ti se u pakao svrže, u dubinu grobnu.”³²

Koja god da je bila namera pisca, apokaliptični autori ovaj odlomak tumače kao znak da je jedan od sinova božijih pao sa neba. Takođe, ovaj odlomak daje Satani još jedno ime – ono koje danas mnogi znaju – Lucifer.

Knjiga Adama i Eve nam dodatno razjašnjava slučaj Sataninog pada. Kada Eva shvata da je đavo taj koji je tera na greh, ona i Adam ga upitaju zašto im želi zlo. Đavo im odgovara da je sva njegova patnja i zavist uperena ka Adamu, i da je on razlog zbog kojeg je progнан s nebesa.

Adam je taj na kojeg je đavo ljubomoran, ne Bog. Đavo je nekada bio anđeo, i stvoren je pre Adama, stoga se smatra bićem višeg ranga. Međutim Adam je taj koji je stvoren po ugledu na božiji lik, i anđeli su obavezani da mu se klanjaju, što đavo odbija da učini. Zbog ovog prestupa je progнан s nebesa, i sveti se Adamu i Evi. Viđen je kao moćan neprijatelj, kojeg povređuje način na koji se Bog ophodi prema njemu, i stoga podiže ustanak protiv svoga tvorca, i njegove tvorevine – čovečanstva.

³² Stari zavet, Isaija, 14, 12–14.

Možemo zaključiti da postoji mnoštvo razloga za Satanin pad, kao i pad palih anđela. Možda je pao iz oholosti, u kom slučaju je bačen s neba u vatreni oganj pakla. Možda je pao usled žudnje za ženama ljudi, i opet završio u ognjenim jamama pakla. Važno je upamtiti moguće uplitanje žena u ovom drugom mogućem razvoju događaja, kao i činjenicu da je Bog dozvolio jednom đavolu da vlada na zemlji i dovodi njegovo stado u iskušenje.

Druga linija zla duž koje se ličnost Boga cepa jeste linija mal'ak Yahweh, ko je niko drugi do izaslanik Boga na zemlji i jedan od božijih oblika, baš kao što su to i bene ha-elo-him. I dok sinovi božiji ostaju na nebu, mal'ak luta zemljom i izvršava naredbe Boga.³³ On je glas božiji, sam Bog. Uzmemo li u obzir da Bog može da čini kako dobro tako i ne-dobro, isto to može činiti i mal'ak. Kada Bog naređuje ubistvo svih prvorodenih sinova Egipta, mal'ak je taj koji ovaj čin izvršava.

Knjiga o Jovu prikazuje đavola u ulozi mal'aka. Kada se sinovi Boga sastaju, među njima i Satana, on govori o tome kako je hodao po zemlji – kao što to čini i mal'ak. Kada govori s Bogom o Jovu, Satana nagovara Boga da povredi Jova, i oduzme mu sve što ima, kako bi dokazao da je Jov verni sluga božiji samo dok mu ništa nije oduzeto. Bog dozvoljava Satani da Jovu oduzme stoku, porodicu, zdravlje, jedino mu zabranjuje da mu oduzme dušu. Satana još uvek nije samo zlo – jer još uvek radi za Boga, ali njegova uloga onoga koji optužuje i iskušava je veoma jasna. On je onaj deo Boga koji čini zlo, on je taj koji silazi na zemlju i bavi se Jovom. U Knjizi o Jovu, Satana je jasno naveden kao jedan od sinova božijih, koji stoji pred Bogom, ali je takođe i mal'ak, jer može da se udalji od Boga, i izvršava njegove želje.

Knjiga mudrosti tvrdi da će smrt dopasti onima koji ne služe đavolu, što dovodi do zaključka da smrt nije kazna božija, nego nametnuta od đavola, čime on postaje vrhovni neprijatelj ljudi. Moć koju je nekada imao Bog sada je prešla u ruke đavola, i raskol između njih je okončan – Bog je sada predstavnik svega što je dobro, dok zlo sada prouzrokovati može samo đavo.³⁴ Mal'ak polako postaje načelo zla, anđeo koji čini samo zlo.

I dok je zlo možda sada iskliznulo iz božijih ruku, on je i dalje onaj koji je mal'aka stvorio, stoga, on je taj koji je stvorio

³³ Rasel, op. cit, str. 131.

³⁴ *Ibid*, str. 133.

zlo. Ili je dar slobodne volje dovoljno dobro objašnjenje za postojanje zla? Ključno pitanje koje postavljamo i dalje ostaje isto – zbog čega Bog stvara zlo? Ukoliko i smatra da postoji potreba za stvaranjem zla, zašto zlo nije uništeno nakon što je poslužilo svrsi za koju je stvoreno? Autori apokaliptične književnosti smatraju da je, kao i u Iranu, Bog dozvolio zlu da opstane ne kratko, nakon čega će mesija sići na zemlju i uništiti đavola i svo zlo na zemlji. Ostaje nejasno zašto je kraj sveta potreban sastojak za uništavanje zla.

Odgovor na našu dilemu oko postojanja zla, koji daju apokaliptična i hrišćanska književnost, nadasve je dualističan. Na kraju sveta, zlo će biti uništeno, a pošto ništa što je božansko ne može biti uništeno, zlo nije božansko. Oslanjajući se na tvrdnje grčkih filozofa, hrišćanski teolozi smatraju da je zlo ništa, da je zlo samo odsustvo dobra – da je zlo poput rupa u siru. Rupe su tu, da, ali ne mogu postojati bez sira, dakle – one su puko odsustvo sira.

Još jedan značajan izvor za razvoj đavola jeste kumranska književnost, koja smatra da je Bog stvorio čoveka i dve sile – silu dobra i silu zla, koje se međusobno neprekidno bore. Sile zla predstavlja Princ tame, dok sile dobra zastupa Princ svetlosti. Bog stvara sve, uključujući i Princa tame. Bog stvara đavola, ali će ga on i uništiti. Ova teorija ima istu urođenu slabu tačku kao i sve dosadašnje: ukoliko je Bog stvorio đavola, on je u potpunosti odgovoran za svo zlo na svetu, koliko god ono bilo kratkog veka.³⁵

Razvoj hebrejskog đavola je pod znatnim uticajem iranске religije, i sličnosti između Arimana i Satane su jasno vidljive. Takođe je verovatno da je na judaizam uticala i persijska religija, u vreme nakon progona Jevreja, kada su se ove dve kulture razvijale u neposrednoj blizini.

Novi zavet je nastajao delom i pod uticajem grčke i jevrejske filozofije i mitologije. Njihove predstave o đavolu su osnova na kojoj hrišćani grade svoju sliku Satane. U Novom zavetu, ključna uloga đavola je da igra protivnika Isusa Hrista, i najlakše ga je proučavati posmatrajući njegov odnos prema Bogu i Isusu. Vodi neprekidnu bitku protiv nebeskih sila, i njegovo uništenje je sasvim izvesno.

Hrišćanstvo Boga smatra u potpunosti dobrim, dok je zlo delo isključivo Satane. Raskol koji se odigrao u judaizmu je ja-

³⁵ *Ibid*, str. 142.

san, ali izazovi sa kojima se susreće hebrejska misao i dalje muče i hrišćanske teologe. Ukoliko je Bog samo dobar, i ne odobrava zlo, kako postoji zlo u svetu? Da li to znači da Bog ne postoji? Postoji mnogo odgovora na ovo pitanje, koje su isticali ne samo oni koji preispituju hrišćanstvo kao takvo, već i filozofi koji su preispitivali jevrejske i grčke definicije đavola. Džefri Berton Rasel sumira brojne argumente kojima hrišćanski teolozi brane svoju veru. Navešćemo samo neke od njih.

Prvi argument tvrdi da ljudi nemaju nikakav uvid u božanski plan, i da stoga ne mogu ni da razumeju svrhu zla. Međutim, ovo zaista nije objašnjenje samo po sebi. Samo potvrđuje ono što već znamo, da ljudi ne razumeju svrhu zla, i nikada ga neće ni razumeti. Sledeći argument smatra da je zlo nužna nuspojava stvaranja dobrog sveta, odnosno da je naš svet savršen koliko biti može. Na ovo se nadovezuje i argument o siru, prema kojem zlo nije stvarno, i da postoji samo kao rupa u siru koji mi jesmo. Uznemirava li nas ponekad što se rupe čine većim od sira? Takođe možemo tvrditi i da je patnja neophodna, što može biti i tačno, ali mora li je biti u tolikoj meri? Naravno, možemo tvrditi i da je patnja uzrokovana gresima koje činimo, što nas samo vraća na prvobitno pitanje – zbog čega Bog dozvoljava grehu da nastane?³⁶

Poslednji argument je i onaj najznačajniji. Ukoliko je zlo posledica greha, a greh posledica slobodne volje, zlo nije krivica božija, nego naša sopstvena. Bog stvori dobro, i dade nam mogućnost da biramo – dobro ili zlo. Čini se da smo načinili pogrešan izbor.

Prema hrišćanskoj tradiciji, zlo rađa slobodna volja, što znači da svaki put kada čovek odabire zlo umesto dobrog, ono nastaje. Zlo je posledica izbora inteligentnih bića – što podrazumeva i anđele. Dakle – krivi su kako ljudi, tako i pali anđeli. Međutim, čovek je mogao grešiti i da nema đavola – i greh bi svakako nastao. Kada se Bog raspolovio u svoje dve „polovine“, dobrog Boga i zlog đavola, stvorena je ravnoteža koja ne sme biti poremećena, jer bi to remećenje donelo nezamislive posledice. Znamo šta je dobro jer znamo šta je zlo, bez njega, ne bi bilo ni dobrog. Znamo šta je svetlo samo jer poznamo i tamu, hladno i toplo razlikujemo jer dolaze u paru. Ukoliko uklonimo đavola sa šahovske table, ostaje nam samo Bog, bez protivni-

36 *Ibid*, str. 148–151.

ka – i šta bi on tada bio? Sine diabolo nullus Dominus. U ovu jednu rečenicu možda staje sva suština samog đavola. Tu je da nam ukaže na milost božiju.

Novi zavet nasleđuje mnoge osobine hebrejskog đavola: on je pali anđeo, vođa demonske armije, on je suština zla. Ima mnogo imena: on je i Satana i đavo, i Belzebub i Belial, on je princ svih demona. Međutim, za razliku od apokaliptične književnosti, više ga ne zove Luciferom, jer je u Novom zavetu onaj koji nosi svetlo – Isus.³⁷

Đavo je neprijatelj Hrista, i njegova je uloga da naglasi spasenje koje nam Isus donosi. Da nema đavola od kojeg nas je potrebno spašavati, Isus ne bi morao da silazi na zemlju i umire na krstu. Nakon što Bog stvara zemlju, Adam i Eva donose pogrešnu odluku i time nastaje greh. Đavo možda jeste, a možda nije, umešao svoja kopita u ovaj čin, ali je on svakako izuzetno aktivan na zemlji, gde pokušava da iskvari čovečanstvo na svakom koraku. Ta dva sveta: ovaj kojim vlada Satana, i nebesa kojima vlada Bog, u neprestanom su međusobnom sukobu, što je i sama okosnica Novog zaveta.

Novi zavet ne pominje poreklo đavola. On je ili vođa palih anđela, koji su zgrešili svojom slobodnom voljom, ili je suština sveg zla, koji se bori protiv Boga za prevlast na zemlji.³⁸ Takođe se ne pominje ni prvi greh, iako je on već bio razvijen u vreme nastanka apokaliptične književnosti. Navodi se da je zmija u rajskom vrtu u stvari sam đavo,³⁹ što nas dovodi do zaključka da je Satana pao pre nego što je taj greh počinjen. Međutim, pisci rane hrišćanske književnosti tvrde da je Satana pao nakon Adama. Kako god da su se stvari odigrale, jasno je da je Adamu dat dar slobodne volje, i da je on sasvim sam mogao da donese pogrešnu odluku (i posluša svoju ženu), bez Satanine pomoći.

Centralni događaj Novog zaveta nije pad čovečanstva, već rat koji se vodi između sila dobra i zla. Đavo vlada na zemlji, i u neprekidnoj je borbi sa silama Boga, i taj rat će se okončati Sataninim porazom. Bog šalje svog sina, Isusa Hrista, na zemlju kako bi okončao Sataninu vladavinu, i stvorio novi svet, svet u kojem vlada dobro. Jasno je da je Satana vladar sveta ljudi, jer je zlo prisutno među njima, i da mu je Bog dopustio da vlada u

³⁷ *Ibid*, str. 154.

³⁸ *Ibid*, str. 155.

³⁹ Novi zavet, Poslanica Rimljanima, 16, 20.

tom svetu. Ovo je ništa do tradicionalni rat između sila dobra i sila zla, motiv koji se provlači kroz sve književnosti na svetu.

Đavo je smatran predvodnikom svih zlikovaca, koji se mogu smatrati palim anđelima, ili demonima. Razlika između ova dva pojma, koja je nejasna u judaizmu, još je nejasnija u Novom zavetu. Reč „demon” potiče od grčke reči „daimon”, koja ne označava uvek nešto zlo. U *Odiseji* ta reč ima više negativno značenje, a u vreme posle Homera, označava „duha, duhovno biće niže od boga”.⁴⁰ Ime koje Novi zavet daje zlim dusima je najčešće „daimonon”.

U Novom zavetu, ovi zli dusi deo su Satanine vojske, dok su dobri dusi anđeli božiji. Pisci pokušavaju da uvrste različite đavole iz bliskoistočne i hebrejske tradicije u ovu vojsku pod Sataninim vođstvom. I dok je u Novom zavetu razlika između đavola i demona jasna, zbog upotrebe reči „diabolos” i „daimonon”, ova razlika će vremenom postati nejasna.⁴¹

Još jedna značajna ličnost koja je povezana sa đavolom jeste sam Juda Iskariotski. On služi kao Isusov „dvojniki” i igra istu ulogu kao i odnos Bog-đavo. Isus je „sluga” božiji, a Juda je Satanin, dok se kosmička bitka nastavlja i sile dobra i zla traže nove junake za nova poglavlja. Na kraju krajeva, Bog je odabrao Judu da odigra ulogu izdajnika. Bez Jude, ne bi bilo ni spasenja, i njegova uloga je možda značajna koliko i uloga koju igra sam Isus.

Satana je takođe povezan i sa zmijom koja iskušava Evu, i koja je možda čak i bio, ili ju je u najmanju ruku makar nagovorio na taj čin. Takođe je povezan i sa Antihristom, koji se pojavljuje pre drugog dolaska Hristovog, kako bi Satani pomogao da dobije rat. Što se tiče Sataninog izgleda, on je ili crn ili crven, ima rogove i kopita, i možda i krila, o čijem smo poreklu već pisali.

Kasnija hrišćanska tradicija đavola smatra vladarom pakla, gde kažnjava ljude, dok i sam biva kažnjen. O tome se ne govori u Novom zavetu, jedino Otkrovenje spominje jezero vatre u koje će đavo biti bačen.

I dalje nam ostaju brojne nedoumice o Satani i njegovom padu. Da li je zgrešio iz oholosti, da li je progнан iz raja ili je svojom voljom sišao na zemlju? Da li je pao sa neba na zemlju, sa neba u pakao ili sa zemlje u pakao? I, najvažnije od svega, da li je pao pre ili posle Adama, da li je uzrok njegovog pada zavist

⁴⁰ Rasel, op. cit, str. 94.

⁴¹ *Ibid*, str. 158.

prema njemu ili Bogu, da li je pao u Nojevo doba zajedno za drugim palim anđelima, u vreme kada je Isus hodao zemljom, ili u vreme drugog Hristovog dolaska? Sve ovo i dalje ostaje nejasno, čak i danas.

Međutim, ono što je sasvim jasno jeste da je đavo jedan od mnogih stvorenja božijih, i da je kao takav, stvoren dobar, jer Bog ne može stvoriti zlo. Kao anđelu, dat mu je dar slobodne volje, koju je kasnije upotrebio da počini greh protiv Boga, zbog čega biva proteran iz raja. Njegov pad je kako pad iz milosti božije, tako i pad nadole, pravo u pakao, ili uz usputnu stanicu na zemlji.

U vreme kada je pisan Novi zavet, đavo je smatran ote-
lotvorenjem sveg zla, mogao je da povređuje ljude, da ih kuša i navodi na greh, kažnjavao je grešnike i bio je vođa duhova, anđela ili demona, i vladaće ovim svetom dok ne nastupi carstvo nebesko i dok ga Bog ne porazi u poslednjoj borbi koja tek sledi.

ĐAVO(LI) DANAS

Uprkos svojoj viševekovnoj istoriji i dugoj karijeri, đavo danas više nije zao koliko je nekada bio. Ili je, naprotiv, postao više zao nego što je to bio ikada ranije. Dok se ljudi u savremenom svetu prepuštaju njegovoj slatkorečivosti, ili dok odmahuju rukom terajući lascivne demone iz svojih duša, činjenica je da je đavo našao novi dom u dometima kako popularne kulture, tako i savremene književnosti. Prisutan je svuda, u različitim oblicima, i nastavlja da vrši svoj uticaj na svet u kome živimo – na ovaj ili onaj način.

zoran r. popović

o pozorištu, ljubavi i drugim demonima

50. bitef: kroz urnebesnu tamu sveta teatra

Samo sećanja: Visocki u Beogradu 2016.

Bila je to naročita prilika i veliko uzbuđenje nekako ući u Atelje 212 i gledati Vladimira Visockog kao Hamleta u predstavi Jurija Ljubimova na nekom od prošlih, ne i zaboravljenih BITEF-a. „Hamlet” Ljubimova - Visockog u Beogradu (u vremenima beznadežne nade ili očajanja punog nadanja kako je to takođe na BITEF-u govorio Jan Kot) nije bio samo izuzetna predstava niti samo poseban događaj na tada najvažnijem pozorišnom Festivalu za decu još uvek avangardnog doba: taj i takav „Hamlet” koji je nosio duh savremenosti i o kome se dugo pričalo bio je i ostao jedno od bitnih središta po kojima se i sada meri i ona „velika” i ona vrednija, intimna, sentimentalna istorija savremenog pozorišta. U igri Vladimira Visockog zapažala se potpunost njegovog glumačkog, ljudskog učešća: pojavnost, položaj tela-koje-govori, slike lica, neka sitna kretnja, odmahivanje ruke, sve je to čudno bojilo tamnu sliku zagonetnog hamletovskog bića; uz sve to, glas je pružao nešto posebno, kao da se izdvajao od tela, lika, ispunjavajući prostor postajao moćan, samostalan, zasnivajući sopstveni tekst, kazujući i šekspirovsku reč i rime Pasternakovog „Hamleta” i vrlo ličnu poeziju tamnih tonova Hamleta - Visockog, kao da su se u raspukloj zvučnosti oglašavali (i tadašnji) svet-koji-je-izašao-iz-zgloba i odjeci deljive prisne osećajnosti ugroženog čoveka. U predstavi „Put uprkos sudbini” Teatra muzike i poezije Jelene Kamburove iz Moskve (gostovala u Jugoslovenskom dramskom pozorištu kao neočekivani uvod u 50. BITEF), osobeno emotivno intoniranoj muzič-

Z
10

koj posveti Vladimiru Visockom (ali i BITEF-u pred početak pedesetog), raščitavanjem poezije pesnika Visockog, kroz njegove pesme burnih doživljaja i opore stihove naročite, tvrde liričnosti, kao da se ponovo sklapa, postvaruje lik pesnika-glumca, čoveka nesvakidašnje personalnosti. To se pre svega postiže umešnim aranžiranjem zvučnih slika koje se šire kroz prostor (gde glas postaje glavni činilac, akter zbivanja) pri čemu se dešava nešto vrlo dirljivo: glas Nikite Visockog, određene boje, snažan i ubedljiv, koji peva i kazuje, otvara skrivene delove čovekove intime, prati one tragove ljudskih priča kojima je vodio Hamlet Vladimir Visocki, dočarava svetove u kojima on i dalje postoji, govori. Tako se glasom Nikite Visockog u Beograd 2016. godine vratio i Vladimir Visocki.

Nove tendencije: Opisati pozorište

Povest pedeset godina festivala kakav je bio BITEF zapravo je dragocena poluvekovna teatarska istorija čije stranice ispunjavaju najznačajniji autori i njihova ostvarenja koja su obeležila pozorišna vremena naročitih uzbuđenja i novih stvaralačkih poduhvata. Mimo faktografije, sačuvanih dokumenata, škratih napisa hroničara ili uvida ponekog kritičara raspoloženog da pogleda dalje, sposobnog da pre-pozna, pročita, predvidi značenja drugačijeg, zabeleženih reči i autorskih tumačenja zagubljenih po prašnjavim arhivama, u osnovi te i takve istorije pozorišta stoje još živa, postojana sećanja što u sebi čuvaju prizore igre i nadigravanja koje vode Džudit Malina i njeni Livingovci, Bruk, Barba, Štajn ili Čuli, gde se susreću duboka misao Bergmana i raspusna bajka Lindzi Kempa, zbrajaju fantazmagorija Jana Fabra i scenska matematika Roberta Vilsona. Dug, prodoran Vilsonov pogled upućen gledaocima na otvaranju 50. BITEF-a, višeminutno ćutanje pre prve izgovorene reči, zvučna tišina, činili su se kao njegov pokušaj da premosti rastojanje u vremenu prohujalom od minule, tako bliske prošlosti do danas, poveže izvorni čas početka (sopstvenog stvaralačkog puta, Festivala) i sadašnji trenutak. Vilson nije samo podsetio na pozorište kao budni život u „Pogledu gluvonemog“, zagonetke pisanja u „Pismu za kraljicu Viktoriju“ ili čaroliju kompozicije znakova jezika u „Ajnštajnu na plaži“, nije tek vratio one-koji-pamte dragim uspomenu već upravo pokrenuo pitanje onoga što će ispuniti buduća sećanja, u njima ostati (tako dugo?) sačuvano. „Razlog zbog kog radim je da pitam šta je to“, kazuje

Vilson svoju istinu u pozorištu; shodno tome, vredi se uvek i dalje, u pogledu na iskorake upravo ponuđenog novog stvaranja, pitati šta je to, šta to donosi pozorište novog-novog doba a predstavlja BITEF poslednjih godina. Kako pojmiti svet „prepun strave“ koji je „rep bez glave“ i „san bez jave“ (rečima Aleksandra Popovića upućuje selektorka Festivala), kako ga opisati osim da bezglavo juri *Na leđima mahnitog bika* (što aforistično kazuje festivalski slogan), kako opisati pozorište koje se imenuje kao *sa-vremeno* u dobu (koje se ne dâ opisati) označavanom obično terminima što počinju prefiksom *post* koji se umnožava (određujući jedino da dolazi *posle posle svega* – modernosti, istorijskog, mitskog, dramskog...)?

Za stvaraoca kao što je Wilson, u suočavanju sa sobom, sopstvenim *prvim snom* jeste osnov suočavanja sa svetom, temelj i građa za nastanak „novog sveta kao umetničkog dela, ili umetničkog dela kao sveta“, stvaralaštvo je isključivo u slobodi; „temelj čoveka koji se usuđuje“. Koliko pozorište i sada ostaje putovanje kroz skrivene hodnike čovekovog bića duž koga se otkrivaju mesta gde se pokazuje nevidljivo i progovara nekazivo, da li i dalje inspiriše izazov skrivenih dubina u činu stvaranja, uvek daljih poteza i htenja, na kakav se to korak i u ime čega savremeni autor usuđuje? Kao svojevrsan odgovor na ovakva pitanja pruža se nekonzistentna, rastrzana slika pozorišta-naših-dana koje čini se da preuzima mesto, ulogu, naum pojedinca izgubljenog u urnebesno mračnom okruženju komplikovanog sveta po kome on posećuje i istražuje užasna mesta u pokušaju da razreši zaplet nerazmrsivih stvarnosti, samog sebe sebi razjasni (ko sam, u kakvom to pozorju nastupam i kakvu ono igru igra?). Ako su uspomene varljive i siguran jedino trenutak u kome je poslednji put prizvano određeno sećanje (a to je upravo ovaj čas jubilarnog BITEF-a), ako se svaki put kada se nešto vrati u sećanje ono iznova stvara i menja, pred novim slikama pozorišta (koje neopterećene senkama *bolje prošlosti*, nastale pod jakim uticajem demona neprekidne sveprožimajuće sadašnjosti, vezane za tu sadašnjost brzo blede, ne ostaju dugo u pamćenju) sve što je čitavih pola veka u sećanjima sakupljano i čuvano postaje još postojanije i jasnije, osnažujući doživljaj temeljnih teatarskih – bitefovskih vrednosti koje tek treba iznova dosegnuti.

Višedecenijski trud da se otkriju i istraže *nove pozorišne tendencije* (kako je glasilo i obavezan podnaslov svakog BI-

137

DOMETI

TEF-a koji je odskora izostavljen!) bila je nezaobilazna misija inspirativne teatarske avanture. Pošto novo („ta definišuća odlika moderne“), sred brzih promena i iscrpljenja koncepata modernosti, u svetu – umetnosti sve više izmiče pre-poznavanju i vrednovanju, preispitivanje novuma u umetnosti se ne napušta, bavljenje *novim novim tendencijama* svodi se na osvešćenje saznanja „da je u savremenoj umetnosti sve prisutnija hibridizacija formi, žanrova i stilova, pa danas ne govorimo toliko o pozorištu, koliko o izvođačkim umetnostima“, a najšira kulturna raznovrsnost, aktuelnost tematsko- problemskih linija kroz ostvarenja dramskog, dokumentarnog teatra, savremenog plesa, performansa-predavanja, video instalacija, muzičkog pozorišta ostaju trajna opredeljenja. Delo izvođačke umetnosti posmatra se kao interdisciplinarno polje u koje može da stane sve (što čini izvedbeni tekst) – od literarne fikcije, adaptiranih dramskih predložaka, proznih čitanja, saopštavanja u funkciji javnog iskaza, priređenih monološko-dijaloških partija ili stilizovanih dramskih (edukativnih) pasaža do manje-više probrane i uređene dokumentarne građe, presnih zabeležaka tekućih zbivanja, izveštaja, podataka, izjava i citata, opisnih, pripovedačkih i nedramskih materijala (tretirani kao igrivih), objava ličnih autorskih iskustava i nazora; u formi scenskog pokazanja *pozorište* se zasniva u međuprostorima govornih ali i gestualnih, atraktivnih i tehnologijom podržanih vizuelno zvučnih narativa, između teatralizacije, muziciranja, strip oslikavanja, predavanja, esejistike ili žurnalistike, istoriografije, nauke. U vremenu umetnosti-u-doba-kulture, umetnosti-posle-umetnosti, pozorište usavršava svoja izvođačka umeća, uvećava prostor svog delovanja i praksi, referiše, obaveštava (i o svojim nastojanjima), zastupa stvarnost u kojoj nastaje (i time nastoji da učvrsti, unapredi sopstvenu).

„Kad čujem *BITEF*, u mislima mi naviru sećanja na ljude, eksperimente i uspehe“, poručuje Piter Bruk. Sve su to lepe i neizbežne uspomene koje pedeseti Festival donosi, sve je to sećanje na prošlost, ali suprotno očekivanom namera ideatora je da se u godini jubileja predstave novi reditelji, koreografi, pisci, stvaraoci sa raznih strana sa različitim *novim* pristupima i po-etikama, da to budu nova lica *BITEF*-a koja će najaviti nastavak izoštrenijeg i produbljenijeg ispitivanja fenomena drugačijeg i radikalnog u opet *novom*, izvođačkom pozorištu. Dakle,

o budućnosti je reč u koju poziva 50. BITEF. A prema njoj vredi poći sa mudrom opomenom Boba Vilsona iz prošlosti da na umu uvek ostane pitanje: Šta je to?

I dalje sećanja: Sa Kantorom na BITEF-u, ponovo

Na početku Festivala koji budi uspomene i čvrst oslonac nalazi u proteklim godinama-koje-je-ispunilo-pozorište primećeno je da prolog bude ostvarenje zasnovano na istraživanju sećanja. Još je zanimljivije što je polazište za to istraživanje „Mrtvi razred“ Tadeuša Kantora, jedinstvena omamljiva *dramatična seansa*, „prizivanje i oživljavanje duhova na sceni“ (gde autor kao učesnike navodi svoje mrtve učitelje i uvodi u magičan svet mračnih slika života – smrti), znamenita predstava čuvenog poljskog reditelja koja je bila jedan od najvažnijih događaja u istoriji BITEF-a. „Kantor Dauntaun“ (autori Jolanta Janičak, Joana Krakovska, Magda Mošijević i Viktor Rubin, Teatr Polski Bidgošć, Poljska), svojevrsna „rekonstrukcija“ Kantorovog „Razreda“, ogled o avangardnoj sceni sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka, o smislu ,važnosti tradicije i tragovima koje ona ostavlja u sećanjima i vrlo ličnim uvidima, multimedijalna je scenska instalacija, dokumentarni video performans, pozorišni esej izraženog problemskog aspekta u informativno-edukativnoj građi, igrokaz za dva izvođača i specijalne „filmske goste“. I Kantorov „Mrtvi razred“ i uzbudljiv osvrt – razmatranje – posveta poljskih umetnika su „neka vrsta predstava sećanja“, u preuzetoj scenografiji stare učionice u klupama su umesto đaka-glumaca postavljeni televizori, umesto Kantorovih sećanja tu su snimljene izjave umetnika njujorške avangardne scene, „iznajmljenog ostrva“ kako je nazivano mesto burnih andergaund dešavanja. Početno istraživanje Joane Krakovske o avangardi američkog pozorišta otkrilo je da je Kantor poznat i značajan među tamošnjim umetnicima, od razgovora sa autorima, izvođačima, akterima šarolike subverzivne scene „nove umetnosti“ o Kantorovom radu i delu (svojevremeno predstavljenom u Teatru „La mama“) ali i o mestu i moćima alternativnog delovanja, odnosa prema tržištu, nezavisnosti u komercijalnom svetu, nastao je film unet u Kantorov „Razred“.

U zabeleženim intervjuima, pripovestima, primetno je bilo prisustvo sve više međusobno protivrečnih glasova, različitih mišljenja koja su se mešala i menjala mišljenja i namere i samih autora-istraživača, donosila iznenađujuće rezultate. od-

nose na niz, broj učesnika u komadu, brojevi „pojednostavljaju razumevanje“ i „stvaraju direktan odgovor i čistu svest“, u intimnom doživljaju autora nasloviti svoja dela brojevima (od „3“ do „8“) „simbolizuje rast života, iz godine u godinu“, rast ličnog „shvatanja života i prirode“, označava neku vrstu stvaralačkog odrastanja.

Tao Je želi da ohrabri svog gledaoca da odbaci svako unapred nastalo mišljenje i ne luta za nepostojećom kontekstualizacijom, prepusti se posmatranju čistog pokreta neopterećenog značenjima, u hipnotičkom delovanju repetitivnih koreografskih sklopova otvori svoj put-u-nepoznato. Tek tako dve monohromne, minimalističke koreografisane žive slike (jedna u crnom, druga u belom) mogu da se pokažu u punom sjaju, u svim bojama raznolikih ličnih uvida, osećanja, pokreta mašte. Impresionira kako grupa od šest ili sedam igrača nastupa, funkcioniše kao jedno telo, jedno biće, jedan glas; u potpunom predavanju oni su pretvoreni u pokret, nekazivu misao što vodi, čini se da ih vezuju samo njima znana tajna, dogovor, način na koji osećaju, slušaju, prate jedno drugo, kontrolišu sopstvenu emociju, žive svoju umetnost. Odeveni u duge odore koje pokrivaju sve osim šaka i stopala (glave su obično povijene, u brzim kretnjama lica tek na tren dostupna pogledu), prilično izjednačenih figura, oni su tek nerazdvojna celina nerazaznatljivih pojedinačnih individualnosti (isključene su razlike između polova, mladih ili starih, lepih ili ružnih). U očaravajućoj igri vijugavih pokreta, ovaj ustreptali niz ljudskih prilika nalik je na lanac života koji ne može da se pokida, zahuktalu ljudsku mašinu, drvored čije krošnje nosi i povija vetar, uzburkan vodeni tok reke koja juri kroz svet. Prvi deo nazvan „6“ počinje u potpunom mraku; iz duboke, neprozirne tame crne rupe pozornice (mesto ne-postojanja, smrti, zaborava, prapočetka odakle sve nastaje i gde sve odlazi), uz veoma sporo napredovanje svetla, kao da razmiče mrak i dim jedva se nazirući nalik na privid, stupa u pravoj liniji šestoro igrača obučenih u crno, obuzetih uznemirujućim unisonim pokretima koji čini se da su odavno počeli i ne mogu da se zauatave, u kojima su tragovi iskonskog, nesvesnog, arhetipskog. Taj simbolički hod iz mraka, neizvesnosti, strepnje na javu prati fantastična muzika narastajuće zvučnosti koja napreduje, pobuđuje (autor Xiao He). U magičnoj igri svetlosti, tela-koja-plešu susreću se sa plesom svojih ta-

mnih, dugih senki, kada se stigne na proscenijum, u život, svetlo se pojačeva, biva bistrije, sledi prosvetljenje, jasnije viđenje. U kretanjama tela kičma ima bitnu ulogu (umesto uobičajenog naglasaka na pokretanje ruku i nogu), u namernom uvijanju i savijanju ona pokreće i „otvara unutrašnji i spoljni prostor ljudskog tela“, od kičme preko udova do najsitnijeg mišića kretanje se sprovode „u istom smeru: iznutra ka spolja“. Pokret koji opčinjava vodi u naročito, meditativno stanje, telo opisuje, dočarava neku drugu prostornost, pod udaljenim nebom.

Drugi komplementarni deo „7“ za sedam igrača u belom na beloj sceni pod punim, jarkim svetlom bez muzike gde gustu tišinu presecaju začudni zvuci, demonstrira disanje ljudskog tela, pokušaj da živi vokali igrača „udahnu glas samom pokretu“. Zvučna zavesa lagano se širi, kroz nju se oglašava biće, izgleda kao da glas usmerava pokret i da pokret zvuči; vežbe „oblikovanja glasa“ čine čujnim, dočaravaju udisanje i izdisanje, „unutrašnje i spoljašnje, iluziju i stvarnost“. Pojedinačni glasovi različitih boja stapaju se u zvuk disanja zajedničkog tela u istovetnom pokretu koji traje i iscrtava, razmiče linije prostora, života daleko od demona mraka. Na početku, prvi zrak svetla koje se uključuje simultano prati prvi zvuk koji proizvodi disanje, ostvaruje se uzbudljiv sklad u igri figura koje se kreću i dišu, glasova tog disanja i pokreta, svetla i zvukova koje stvara prisustvo, disanje gledalaca; kao da je u toku kakav ritual dualnosti, prepletenih uzajamnosti, još je izraženiji osećaj transcencije prema daljim tokovima svesti, drugim predelima stvarnog. U susretu različitosti koje bit čovekovog postojanja znače, crnog koga nema bez belog, svetla koje okružuje mrak, glasa koji ispunjava tišinu, možda se nagoveštava trag drevne taoističke duhovnosti („kroz ceremoniju pozorišta otkrivamo percepciju ljudskih bića“ veli Tao Je). A možda nam „6 & 7“ samo otkriva građu krhke realnosti gde se sve kreće i sve dodiruje, gde je kretanje život. I u tom sve-miru, sve-širu što se (o)kreće, plove tela. I dišu.

Urnebes svet: U prašumama civilizacije

Gde je zapravo srce tame u koje nas vodi romaneskno putovanje Džozefa Konrada ako ne u otkrivanju značenja svepri-sutnog užasa što se ukazuje u poniranju kroz beskrajni mrak. A užas za Konrada jeste „čovek – u svojoj najrudimentarnijoj ljudskosti... mimo svih ideologija i kolektivnih ideala“, on je

prava mera svakog užasa i svake uzvišenosti, užas se „odnosi i na svet iz kog (čovjek) potiče, i na svet u koji je dospao, i na njega... samog“, a i na „licemernog čitaoca“. Zapravo, srce tame „nije nekakav metaforički geografski toponim, već neznano, i za većinu nedodirljivo mesto na mapi ljudske duše“. Konradovo „Srce tame“ u slobodnoj i veoma dobroj adaptaciji bilo je osnova za sinemaskop slike užasa Frensis Forda Kopole u njegovom filmskom viđenju „Apokalipse danas“ da bi u takođe slobodnoj (auto)ironičnoj adaptaciji-adaptacije literature i filma nastala drama „Urnebesna tama“ koju ispisuje mladi nemački autor Volfram Loc o kome se govori i kao „piscu anarhisti“. Protok stvaralačkog vremena (od Konrada do Loca) dug više od veka i u njemu raspisivanja, prepravljanja, dopunjavanja, izoštrava, čini potpunijim predložak za obnovljenu priču sveta i nedodirljivog mesta tame u njemu koji Loc zaokružuje a reditelj Dušan David Paržizek razlistava u pozorišne prizore urnebesnog užasa (Burgteatar Beč, Austrija). U svojoj jetkoj storiji, u formi grotesknog trilera, ironizovane političke skaske raspricanih monoloških pasaža i opsežnih kazivanja (komad je pisan kao radio igra), Loc razvija i boji motive preuzete od prethodnika u daljem preplitanju čudnih susreta i zbivanja – somalij-ski pirat pred Zemaljskim sudom u Hamburgu obrazlaže svoju borbu i traži razumevanje (takav sudski cirkus uistinu se dogodio 2011), dva se nemačka oficira kreću sve dublje u prašume Avganistana u potrazi za pomahnitalim potpukovnikom, tu su i utopljenik koji se iznenada pojavljuje i srpski švercer i mistici sa zapada i papagaj koji govori. Odlazak sve dublje u divljinu i mrak koji prati zaplet zamršenih ljudskih sudbina i povesti (osvajачa, buntovnika, žrtava) upravo je putovanje kroz zbrkanu stvarnost gde su blisko uvezane kolonijalna prošlost i post-neokolonijalna sadašnjost, a u pohodu sve dalje od takozvane civilizacije približava se njenom mračnom središtu, srcu tame sa one strane dobra i zla, izneverenih pretpostavki humanosti, izgubljenog razumevanja za tuđu nesreću (koja je zajednička), drugog čoveka, sebe samog.

U tom smislu, menjaju se i znani geografski pojmovi. U Avganistanu naravno nema prašuma i ne postoji reka čudnog imena kojom plove zaverenici i vojnici, Avganistan je strašno mesto, mračni kontinent, svet za sebe u kome su sabrana sva područja tzv. kriza i udaljenih ratova – od Afrike, Azije do bivše

Jugoslavije (a gde je „somalijski pirat... ambasador“), tačka kroz koju se projektuju „zabrinutost, strah od okupacije i kukavičluk“ žitelja srednje Evrope. Jasno je da nije u pitanju dramska – pozorišna metafora koja se tiče „smešnih nemačkih vojnika ili apsurdne misije ka bespućima avganistanske džungle, već se tiče svakoga od nas ponaosob“. Delo Volframa Loca je dakle priča o svetu u kome danas živimo, u njoj se gusto prožimaju aktuelni problemi, uvidi, pitanja, a u prvi plan izdvaja se novi političko-društveni projekat *re-konstrukcije zemljopisa* u kome su „Zapadnjaci oteli... Trećem svetu čitave vekove“ a koji je pokrenuo talas izbeglih iz „egzotičnih krajeva“, poplavu ljudi lotalica, ukazao na neophodnost suočavanja „sa strancima i njihovim siromaštvom“, nemogućnost da se ostane po strani i pored zastrašenosti od pridošlica. U predstavi „Urnebesa tama“ glavna tema „smo mi, predstavnici prvoklasnog sveta“ koji „u svojim prvoklasnim domovima u hipsterskom delu Beča, Berlina ili Praga“ vodi „svoje (prvoklasne) dosadne živote okružene luksuzom“ veli reditelj Dušan David Paržiček. Reč je o ljudima koji ne žele da vide i čuju, nije ih briga za nečije muke i nedaće i izbegavaju činjenicu da one postoje, svima što „neprekidno pričaju o problemima o kojima slušaju ili čitaju, a ništa ne čine kako bi bar pokušali da ih reše“ (otuda obilje tekstova koji se teško prate, reči koje kao da zasipaju sa svih strana kao mera okruženja u kome se mnogo i prazno pripoveda). I Konradova novela i Kopolin film ubedljivo govore o surovosti kolonijalnih i ratnih poduhvata iz perspektive muškaraca; i Loc svoj komada piše vrlo ironično, vrlo muški bez ženskih likova. Paržiček želi da izbegne stereotip muškog razmišljanja i dovede u pitanje onu pretpostavku, famu o muškosti koje označava „dečački san o avanturi, o vojevanju i ratovanju“ pa za savremenu inscenaciju poznate priče uloge daje glumicama sa uverenjem da „ženska podela ističe ironiju komada tako što se odriče urnebesno ušuškanog zapadnog sveta“ (gde se o krizi i ratu slušaju medijski, isti glasovi) uz priliku de se preispita tipologija predstavljanja osobnosti (muških) likova, fizičke izražajnosti u nastupu. Četiri sjajne glumice i igraju i „glume“ i podražavaju ali i ironizuju modele ponašanja, stav aktera muškog sveta (kao i sopstvena poigravanja time), dok je raspon između pojavnosti i lika što se dočarava jarko stilizovan.

Paržiček zastupa rediteljsko pozorište nadahnutog razigravanja i razmaštavanja živo pokrenutih linija teksta od koga

se polazi, njegov pristup je i zavodljiv i intrigantan, provokativan i moćno (politički) ne-korektan, nekad ozbiljno sugestivan, potom kao teatralizovana igrarija gde je cinizam „umotan... u oblandu besramne naivnosti“. Predstava koja nastoji da istakne krah načela civilizacije dospela do najnižeg stepena, aroganciju i licemernost zapadnog sveta, nadovezuje se na izražene pokušaje da se otvorenije progovori o „novim, dinamičnim životnim okolnostima“. U čemu je onda smisao pozorišta – da li se u njemu vidi prostor bunta, otpora ili mesto malograđanskog konformizma? Pozorište, ono „koje mene interesuje – ne treba da bude cinična parada čudaka“ upućuje reditelj Paržizek. „Ne treba da podilazimo gledaocima i da im pomažemo da imaju bolje mišljenje o sebi“ niti da rad u pozorištu ispune zalaganja autora koja im obezbeđuju „sigurno mesto unutar dobre stare industrije kulture“. Kao zamisliv cilj savremenog pozorišta moglo bi da bude ostvarenje prisnog dodira između scene i publike što bi učinilo da se nešto pokrene u svesti gledalaca, dogodi i u njihovom stvarnom svetu. I u praćenju razuđenih idejnih, problemskih i narativnih tokova komada, u stilu igre ali i u formi predstavljanja sugerise se da je „red koji je prividno uspostavljen od strane civilizovanog sveta nešto što vrlo lako može da bude uništeno“. U vezi sa tim, inspirativna je vrcava zamisao da se poremeti ustaljena konvencija predstave iz dva dela sa pauzom koja dobija novu dramaturšku i vrlo dramatičnu ulogu, mimo očekivanja biva neka vrsta vrhunca, epiloga-u-sredini u igri bez predaha, jurnjavi *do poslednjeg daha* po prašumama civilizacije. Za vreme uobičajenog odmora-od-pozorišta (gledaoci su zbunjeni upozorenjem da pošto je pauza mogu da izađu ali da to ne čine bez preke potrebe) na sceni se odvija jedinstven *rušilački spektakl*, dočarava se u velikom stilu paklena zbilja mahnitih ratnih igara – bučno se ruše kulise a još je glasnija glomazna mašinerija za drvo u koju se ubacuje i koja reže gomilu dasaka. Ona je nalik na kakvu čudnu zver (pticu, labuda?) koja iz sebe izbacuje piljevinu što leti uokolo (čestice realnosti koja se osipa!) dok se horski raspevava pesmica o lavu-koji-noćas-spava; uz sve jače, prodornije zvučanje idiličnih infantilnih napeva i pometnji u gledalištu, zaokružuje se urnebesni prizor pozorišta i u njemu slika sveta-koji-je-izašao-iz-zgloba. „Ništa nije onako kako jeste“ piše Loc u svom manifestu o „Nemogućem teatru“. Predstava „Urnebesna tama“ suprotstavlja anar-

hiju pozorišta ludilu stvarnosti, „Nemoguće pozorište je večni zahtev“ (koga se reditelj Paržižek sa pažnjom pridržava). Pred nemogućim svetom.

Priča o rečima: Ljudi govore

Obično se kaže da slika vredi kao hiljadu reči. O ovoj odavno prihvaćenoj tvrdnji francuski umetnik, kompozitor i reditelj Žoris Lakost razmišlja na dugačiji način. „Pišem pomoću nađenih predmeta“ kaže on a ti predmeti u njegovom slučaju su hiljade, milijarde reči „koje putuju našim svetom i kroz nas“, zvuče, bruje, okružuju, usmeravaju, presreću ili se sudaraju, rasipaju na sve strane, praskavo, setno, ljutito iz sebe izbacuju poruke, upozorenja, izjave ljubavi, mržnje, odbijanja, prijateljstva, gradeći zajedno (kao da su to note neprekidno dopisivane po linijama života) raskošnu polifoniju sveta. Nemerljivi su važnost, značenje, moć i uticaj izgovorenog, jezik je najveće, rečito „skladište ljudskog iskustva“. Kao da ponavlja mudro pitanje Džona Ostina „Kako delovati rečima“, Lakost traži jasne odgovore, značenja u upotrebi-reči-u-jeziku, zasnivajući pravila te upotrebe kroz strogost pristupa i zadovoljstvo-u-jeziku, od „običnog“ svakodnevnog, u bilo kom času i prilici izgovorenog, on razvija svoje strasno opredeljenje kroz osmišljeni koncept *poezije zvuka*, njenog performativnog predstavljanja. U vremenu prevlasti vizuelnog, sve većeg korišćenja slikovnog pisma, odricanja važnosti (raz)govora, odustajanja od reči, teksta (živog izvođenja) u postdramskom teatru, izuzetno je vredno vraćanje priči-o-rečima, o zapuštenom govoru u pozorištu. Iza ozbiljnog stvaralačkog pristupa stoji višegodišnji, studiozan rad *Enciklopedije reči*, umetničkog projekta „koji istražuje izgovorenu reč u svim njenim formama“. Grupa predanih lingvista, pesnika, muzičara, glumaca, reditelja okupljena je oko zajedničkog posla *sakupljanja reči*, aktivnih, u različitim kontekstima negde stvarno izgovorenih, u okvirima raznolikih tekstualnih predložaka zapisanih, snimljenih, preuzetih od raspoloživih medija (televizije, filma...) i potom njihovog sređivanja, grupisanja prema čak osamnaest *oralnih kvaliteta* („kadentnost, horalnost, naglašenost, saturacija ili melodičnost...“) i arhiviranja, a kao rezultat nastaje imponantna kolekcija koja je dragoceni izvor za stvaranje kompozicija, performansa ili izložbi.

Predstava „Svita br. 2“ (autor Žoris Lakost, Ešel 1:1 Pariz, Francuska) je jedo od četiri dela ciklusa nazvanog „horske svi-

te" zamišljenog kao živa, scenska reprodukcija dokumenata iz audio zbirke *Enciklopedije*. U pitanju je *performans* reči u kome su upotrebljeni materijali na osoben način muzički orkestrirani iskazi, horski recital sa solo deonicama, koncert na kome se muzicira govornim partiturama, zvučna razglednica trideset sedam verbalnih dokumentarnih priloga, sofisticirano, uzbudljivo delo pozorišta koje se vraća zanemarenoj izvornoj vrednosti, snazi izgovorene reči (čas scenskog govora za glumce). Reči se ne sklapaju u klasične dramske strukture, dijaloško-monološke, već su to većinom kolažirani svakodnevni govori, „ono čime se mi bavimo nije tekst, nego govor kao radnja i zvučanje“ objašnjava glumac Olivije Norman. Tekst se artikuliše pre svega kao auditivna forma iz koje u pronađenoj jačini, tonalitetu, boji, suptilnoj igri sa „kodovima teatralnosti“ proizilaze dramski, ozbiljni, humoristični, politički odjeci, ističu racionalni, emotivni, zabavni planovi. Bujice reči dobijaju katkad muzičku pratnju (gitare) ili ritmičke akcente (bubnja), petoro aktera (kvintet) ima dinamičan nastup: oni su jednako odevena disciplinovana grupa, i govornici za pultom i glumci i muzičari (sa ponekom koreo-kretnjom), govore na više jezika i pevaju, sede, stoje, menjaju mesta, uvek u strogom rasporedu i pozici. Glas je za učesnika (muzički) instrument, uz glas i telo, ruke igraju, njihov je rad „izrazito muzikalan“ (dočarava pokretanje govora), reči koje ispunjavaju prostor pokazuju svoju materijalnost i čini se da su u bliskom (raz)govoru sa materijalnošću tela. Predstava živog prisustva i akcije koristi malo pomoćnih sredstava – u pozadini koju namah oslikava sazvežđe reči, projektuju se naslovi ili delovi, po koja reč teksta što sledi (igrivi elektronski zapisi), inače nema mnogo tehnologije. „Mi smo tehnologija“ poručuju glumci. I baš ta tehnologija glumačkog izraza čini da se iz vokalno-muzičkih konstrukcija koje se grade i ruše, *slika reči* na sceni, ukaže sve ono u njima sabrano, istorije života, predeli, lica, vremena, ljudski romani i prazne priče, prizori takmičenja boksera, govora predsednika, fitnes seanse, dodele Oskara, Nove godine u Šangaju... Tako se „Svita br. 2“ čita i kao velika slika. Zvučni portret našeg doba na kome svet, ljudi govore.

Na oblaku sećanja: Ja ili neko drugi

„Ovo je komad o mom bratu i sa mojim bratom“ kaže autor Rabi Mrue. U predstavi „Jašuci oblak“ (Produkcija Rabija Mruea Bejrut, Liban) Rabi rekonstruiše biografiju svog brata Jasera koji

igra svoju priču i sebe u njoj (ona se sklapa od sličica lične i velike – političke istorije), razmatra svoje stanje, iskustvo, obnavlja pogled-posle-svega na ono što je stvarno doživeo. U toku libanskog građanskog rata 1987. Jaser je kao sedamnaestogodišnjak bio teško ranjen sa ozbiljnim posledicama – paraliza jedne strane tela, afazija sa problemima govora (zaboravljenog jezika) i razumevanja, uspostavljanja veze između očuvanog imena predmeta i njegove (iščezle) slike. U dugom oporavku, kao deo lečenja, savetovano mu je da gleda ali i snima kratke dokumentarne filmove, video zapise (u kojima su prizori detinjstva, slike iz porodičnog albuma, sačuvano školsko svedočanstvo) i oni se u napravljenom izboru sakupljenog materijala prikazuju u predstavi. Jaser sedi na sceni za radnim stolom, pripoveda i pušta diskove (ponekad ustane da pogleda i prepozna sebe na ekranu), on nastupa u ulozi glumca, performerera – predavača, di džēja; „Ovo je moja stvarna priča, ali ne i moje mišljenje” kazuje na početku Jaser, „Ovo je moje mišljenje, ali ovo nije moja stvarna priča.” U daljem toku sve manje prozirnog voko-vizuelnog narativa, pretapaju se uobrazilja i zbilja, problematizuje razlikovanje stvarnog od ne-stvarnog, slike od njenog originala, istine od fikcije, polako se tone u polustvaran, maglovit oblak sećanja u kome su i neustrašivi deda Husein i druženja sa Lenjinom, Majakovskim i ljubavna storija sa ruskom bolničarkom omamljiva, iznova „stvorena” sećanja;

Rabi ozbiljno razmišlja o / u pozorištu (u radu pomalo teži „da bude filozof”): ovoga puta „ja sam se malo poigrao mojim bratom”, na sceni on zapravo „igra ulogu lika koji nosi isto ime kao on”, njegove priče istovremeno liče jedna na drugu, „u nekim trenucima reč je o interpersonaciji, a u nekim ne”. Igrač i njegova igra su u poluimagnitivnom svetlu, odnos glumca i lika koga Jaser zastupa je kompleksan, „nekada jasan, nekada ne”, on „igra i ulogu publike, posmatrajući samog sebe iz njihove perspektive”. Koncept auto-biografije (i o drugom), priča o Jaserovoj traumi, afaziji i odnosu sa / prema jeziku koji je ponovo učio „i postao kasnije pesnik”, šire intrigantan plan koji se tiče sposobnosti govora, saopštavanja, jezika kao širokog polja gde se kroz igru reči koju jezik nosi formulišu apstraktne ideje, svetovi, stvarnost, funkcionisanja sećanja u kome se (jezikom?) pokreću nepokretne slike uspomena, moći, granica, i onog neočekivanog u jeziku kao formi re-prezentacije, pozorišta kao

igre predstavljanja. „Suočavam se s publikom po principu jednakosti, što će reći da oni znaju onoliko koliko i ja“ kaže Rabi Mrue, on samo želi da sa gledaocem podeli svoje ideje, nesigurnost. U završnoj slici, Rabi će se naći pored brata Jasera da bi „u četiri ruke“ zasvirali na gitari. U prostoru izmešane iluzije teatra i istine životne priče, čini se da bi bila umesna njihova pitanja: ko smo mi, jesmo li mi *mi* ili neko drugi ko igra nas? I da li je važno koliko je u našoj priči stvarnog a koliko zamišljenog? Mi smo ovde. Ovo je Svet, Pozorište.

U traganju za izgubljenim: Komadić koji nedostaje

Kao što je u nekoj prošloj godini BITEF-a Piter Šuman izveo svoje *Pozorište hleba i lutaka* (Bread and Puppet Theatre) na skadarlijsku kaldrmu a ono ispunilo prostor magičnim slikama i pričama, tako i Pod teatar iz Beograda i Zid teatar iz Amsterdama u zajedništvu svojih *pozorišta zajednice* izlaze na svetlost dana, pozivaju gledaoce da se pridruže u pozorišnom koraku-kroz-svet, sve dalje od pozorja zbrkane, umebesne stvarnosti i njenog srca *tame*, u potrazi za zametnutim prostim, malim istinama, osećanjima, rečima, u ponovnom pronalaženju *pozorišta*. „Pozorišna tura: Ljubav i drugi demoni“ (koncept projekta *Pozorišna tura* Karolina Spajić, režija i dramaturgija Tatjana Pajović i Branka Bajić) svojevrsan je pohod, avantura kroz beogradsku Savamalu, nekadašnje drevno središte grada sa mestima koja pamte ljude i istorije a kroz koje se projektuje *gradnja novih vremena*. Zastupaju se izvorne pretpostavke teatarske povesti po kojima je pozorište čarolija koja odnekud dolazi i zasniva svoju igru na ulici, trgu, mestu sveta među žiteljima raspoloženim za igru. Pozorište je svečanost okupljanja u kome se dele pogledi, osmesi i suze, svetkovina grada, posvećenje mesta i čovekovog prisustva, postojanja na njemu, bivanja u igri što obuzima, pokreće i misao i radost i setu. Pozorište je možda pre svega prostor prisno uspostavljenih veza i zajedništva koje potvrđuje da i umetnici i ljudi iz okruženja, komšije, mladi, stari, sačinjavaju, obnavljaju *pozorište*. U ostvarenju „Pozorišne ture“ udružuju se Teatar zajednice Kulturnog centra „Čukarica“ pod rukovodstvom POD Teatra, glumci Zid teatra, mešoviti hor „Smilje“ Gerontološkog centra Beograd, đaci osnovnih i Škole za dizajn iz Beograda (koji osmišljavaju vizuelni plan, kostime, rekvizite). Kao u nekom pučkom pokazanju, ljude povezane igrom pozorišta spaja simbolična potraga za ljubavlju, jedinom silom što sve povezuje, dovodi u red, može da popravi, ozdravi život.

Zajednička procesija, „karavan pokreta, reči, životnih trenutaka...” kreće kao vatromet boja, oblika, glasova, jezika, napeva i plesova, razvija kao triptih naročitih osvetljenja i likovnosti (u slikama dela koje ime pozajmljuje od Markesa očekuje se nešto od magičnog realizma), kao mala pozorišna trilogija-povnog-viđenja. Prvi deo odvija se na šetalištu kraj reke, blizu mosta, gde svuda uokolo traje stvarni život; i slučajni prolaznici i oni-došli-u-pozorište prisustvuju čudnoj svetkovini u kojoj se peva, igra i daruje i kao u kakvom mitskom ili etno ritualu slavi život ili odaje počast onima kojih više nema. Polazak dalje, preko pruge, ulice, kroz opasan svet, nalik je na put kroz život, njegovu priču u kojoj se odasvud na skrivenim mestima otkrivaju „tajne i zasede, mogućnosti i nemogućnosti” za ljubav. I dok pozorište usput raznobojnim vinjetama ukrašava sumorno lice grada, biva jasno da je pohod kroz prostor istovremeno i kretnja kroz vreme koje kao da se na tren vraća: duž ulice gde stupa šarolika povorka nude se zapisi sreće, slatke laže, anđelima se seku krila („i cveću stavljahu lisice” govorio je Arabal), ispod vela vremena izranja hor starih koji peva pesme bunta i revolucije. Kulturni centar „Grad” u koji se na kraju ulazi izgleda kao trošno zdanje kakvog doma u kome se ljudi iz kraja, malog mesta okupljaju, ovoga puta tiskaju tražeći mesto jer na improvizovanoj pozornici počinje predstava. Poetski horsko-plesnoscenski igrokaz zaokružuje putovanje za izgubljenom ljubavlju u srcu sveta i srcu pojedinca, jednostavne je i dirljive iskrenosti igre (glumci Mahmud Ibrahim i Claribel Rodriges) sa upozorenjem da nikada ne treba stati, odustati u traženju ljubavi, strogo opomenom koju kazuju Nerudini stihovi: „Zabranjeno je ostaviti svoje prijatelje... / odustati od svega zbog sopstvenog straha / da ostvariš svoje snove”. „Neka vreme izbriše naše tužno sećanje” zapevače anđeoski glasovi pesmu-za-pozdrav. I neka životu, pozorištu, vrati komadić koji nedostaje.

тамара б. крстић

омеђавање ишчашења новом поетиком: избор из песничке продукције 2016. године

Пронаћи место у свету који чита углавном само романа представља проблем сваком прозном писцу. Квантитет и квалитет ових књига гура на маргине песничке збирке и смањује им, већ премали, број читалаца. Песничке награде се сваке године нађу у сенци прозних и тако оне збирке које својим поетским изразом заслужују да дођу до веће читалачке публике, остају скрајнуте и пружају ужитак једино истинским пратиоцима поезије. Поезију је тешко рекламирати и продавати јер је она ствар осећаја, захтева мање времена за читање а више времена за тумачење и рашлањивање мотива који су често обичном читаоцу страни и воде га у неки нови свет који захтева да изађе из своје зоне комфора. Насупрот млађој песничкој генерацији која је у претходних пар година обogaћена новим таласом песника чија се најбитнија остварења тек очекују у наредном периоду, постоји одређени број аутора који доказују свој квалитет из године у годину. Песничку 2016. годину обележило је неколико збирки које ће се, сасвим сигурно, наћи у најужим изборима најпризнатијих песничких награда. Није случајно што су епитет оних најквалитетних понеле збирке аутора који се дуги низ година налазе у самом врху песничке сцене, сваком новом збирком показујући своју поетику која еволвира и успева да помери читаоце.

Нова збирка Драгана Бошковића, *The Clash* (Културни центар Новог Сада), примамљива је због свог наслова и корица које настављају мисао да ће љубитељи панк и рок музике пронаћи низ референци на страницама ове књиге. Немали број уланчаних мотива из популарне културе, андерграунд хероја музике, као и непрестане референце на познате песме (вероватно омиљених бендова и певача самог аутора), проткале су „судар“ емоција и идентитет самог аутора. Овај свет је, без сумње, Бошковићева лектира, мета-текст његове свакодневице и одређујућа чињеница његовог постојања. Збирку сачињава пет циклуса симболично названих по песмама тј. албумима групе чије име носи и сама збирка. Стихове одликује и интертекстуалност на којој аутор заснива већи део своје збирке, наводећи делове песама омиљених му бендова, спајајући своје стихове са стиховима великих хитова и користећи њихове певаче као јунаке своје поезије. Бошковић тиме спаја своје речи са ауторима музичких хитова са којима се некада и сам поистовећивао и проналазио у њима. Он доноси нови поетички језик стварајући оазу препуну елемената супкултуре што можда доводи до тежег разлучивања мотива због великог броја цитата и референци које дају потпору Бошковићевом тексту. Ипак, не може се замерити аутору јер је појам интертекстуалности¹ познат у српској поезији, од Диса, Миљковића и других песника, са једином разликом што се у овој збирци преплићу мотиви из једне друге, мање познате културе. *The Clash* је мелодијски и културолошки другачија збирка која помера савремено песништво даље од устаљених мотива, излази из уобичајене рутине и ствара ван свих савремених токова, не бојећи се да буде различита. Бошковић исписује странице свог аутопортрета уводећи елементе одрастања, утицање промена на његов живот и путописне отиске које је остављао у разним градовима. Мотивски, терминологија којом се аутор служи је једини језик који може да парира свету који он представља, тј. одрастању које ауто-

¹ Марко Јуван у књизи *Интертекстуалност* каже: „Барт је као одлику текста експлицитно нагласио интертекстуалност и њену значењску стереофонију: у интертекстуалност је укључен сваки текст, јер је сам међу-текст [intertexte] другог текста, а читање је, у потпуности проткано цитатима, референцама, одјецима, с прошлим или савременим културним говорима.“ Марко Јуван. *Интертекстуалност*, превела Бојана Стојановић Пантовић. Нови Сад: Академска књига, 2013, стр. 94.

портретише. Тематика збирке је обавијена око лирског гласа који упада свима у очи осликавајући свој изглед, али исто тако улази у уши читаоца упућујући га на музичку подлогу лирског субјекта.

Нису сви мотиви у збирци везани само за насловни мотив збирке. Песник нас кроз своје стихове упознаје са својим личним искуствима, стварајући тиме аутопоетичке тренутке којима спаја све периоде из свог живота. Један од примера спајања мотива поп културе, метафизичких знакова и традиционалних мотива је и ауторово повезивање Дејвида Боувија и Стефана Првовенчаног, спајајући ова два јунака своје поезије једноставним привиђањем потоњег док је у Студеници палио свећу након смрти првог. Аутор поентира строфу шапутањем Стефана Првовенчаног који говори речи Боувијеве песме: „Man who sold the world...”² Овакав принцип кореспонденције се често јавља у збирци, а њени ликови се провлаче једни другима кроз животе, чинећи тиме успутне станице у животу аутора, сваки остављајући дубоки отисак у њему.

Разноликост наслова разбијају два низа песама. Први са насловима „Када бих био песник” у којима се аутор заноси животима и стварањем својих омиљених певача и група, замишљајући себе на њиховом месту, где аутор већ у првим стиховима негира епитет песника. И други, „Данас је умро Давид Боуви”, којим Бошковић записује омаж једној легенди чије је величине и губитка свестан, описујући тај дан и како је нестанак легенде утицао на њега. Први низ песама је уједно и отварање првог циклуса, *White Riot*, тј. почетак збирке где песник преиспитује своју намеру и, након четири збирке песама, поново се враћа на сам почетак, на преиспитивање себе и онога што заиста јесте. Управо зато, аутор се враћа својим почецима, ономе што му је познато и што је део њега, а то су поп и рок култура. Иако себи поставља ово питање у уводу збирке, аутора више можемо посматрати као рок музичара који исписује стихове које ће певати у пратњи музике, него као песника у традиционалном смислу. Идентитет аутора је разорен гитарама и звуцима омиљених рок песама и спојен у сржи између музичара и песника који представља једно, не одбацујући друго. Свака од ових песама може да се изводи онако како и сам аутор

2 „The Man Who Sold the World” – песма са истоименог албума Дејвида Боувија објављеног 1970.

у налетима инспирације то замишља, уз пратњу гитаре и свирање пред великим бројем људи.

„Када бих био песник,
писао бих, мирно, са сетом:
Удри тај бубањ, Алфонсо!
А када бих умео да пишем,
– како сам давно рекао –
записао бих: Тереза!
Ништа више.”

Неко ко је навикао на упознавање нових култура и ствари не може да остане у једном месту па нас тако у другом циклусу, названом по једној од најпознатијих песама групе The Clash, *London Calling*, са песмама без наслова, Бошковић води кроз градове и у бодлеровском маниру шета читаоце местима која посећује градећи сопствени идентитет док тражи себе. Овај путопис нам представља аутора у тренуцима писања („И на телефону пишем песме, оне српске, крагујевачке, београдске“), у фланерисању градом док проналази одлике савремене културе („Нашао сам зид на којем је некада био Бенксијев – Девојчица која грли бомбу“), као професора („мој живот многе иритира, немам радно време, професор сам“), повезујући све мотивима песама познатих рок група. Овде видимо аутора који је подељен између припадника андерграунд културе, са једне, и професора, са друге стране.

Као и свака група која увек поентира љубавном баладом, и аутор се одлучио да у своју збирку уврсти песме о љубави па су тако управо ове песме део трећег циклуса, *Bankrobber*. Занимљив је одабир управо овог наслова јер песма по којој је насловљен циклус није запис о љубави. Песме одликује доза патетике, повезивање са стиховима рок песама и религијски мотиви („Примате ли картицу? / Богородица је све платила.“). Овај део нам такође приказује Бошковићеву Богородицу, којој се обраћа именом Марија, као некога ко је стално присутан у његовом животу, одбацујући тиме везу са Богородицом из српске поезије која је увек везана за неки религијски или вантелесни тренутак.

Последњи циклус, *Stay Free*, састављен од свега две песме, „Јагодице“ и „Јутро моје Богородице тек долази“, представља одличан завршетак збирке. Аутор у две последње песме сажима главне мотиве који се прожимају кроз све сти-

хове – насловни мотив и Богородицу. Она је неко ко је стално у доласку, она је јутро које долази, она се ишчекује, ништа није присутно код аутора, све тек треба да дође. Егзистенција текста се огледа у чекању његовог настајања. Бошковићева Богородица има лик, име и презиме, није религијски мотив као код већине писаца, већ је мајка његове мајке, присутна и у његовом животу. Незаобилазна је паралела са Црњанским и „Ламентом над Београдом“, исто тако са јутром Диса и Миљковића, као показатељима да збирка није само низ референци на познати бенд.

Могло би се рећи да *The Clash* не спада у савремене токове српске поезије, да је нешто што је неразумљиво онима којима појам андерграунд културе није референтни оквир, да ће они који воле традиционалну српску поезију заобилазити ову збирку, да је ово лирика за старију генерацију која је одрасла на хитовима групе чији назив носи. Можда. Можда је нешто од ових ствари тачно. Али је тачно и то да је Бошковић створио нешто што је феномен једног одрастања у неком новом свету, да не мора све да буде устаљено и уобичајено. Једноставно, пред нас је стављена збирка песама која је мелодијски инспиративна за нешто много више и јаче од самог читања побројених стихова. Симбиоза музике и поетике супкултуре је нешто што је фалило да помери савремено поетско стваралаштво. Можда је једина промена која треба да се деси већи број управо оваквих књига. Не оних које ћемо читати па их остављати на полице, већ оних које ће нас терати да им се изнова враћамо.

Након две збирке у којима је представио своју поетику кроз богату лирску традицију и добио епитет ерудите, Марко Стојкић је објавио и трећу збирку поезије, *Амигдала* (Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, Краљево). Већ самим насловом аутор нам предочава да ће збирка бити проткана језиком струке којом се бави, а то је медицина. Појам амигдала, у први мах нејасан читаоцима, представља део мозга који је центар свих емоција и проузрокује страхове. Састављена од три циклуса, збирка нам поново представља сложenu и разноврсну поетику овог аутора. Није страно његово поигравање са формама, прелазак у прозу у стиховима, приче које се нижу прелазећи у наредну строфу и изражавање

155

ДОМЕТИ

особеним језиком који садржи низ медицинских и биолошких израза. Синтаксу којом се Стојкић служи карактеришу херметична размишљања која се ковитлају са медицинским терминима. Преплитање оваквих појмова подиже естетику коју аутор дочарава на ниво разумне неразумљивости јер све што нема смисао у одређеној мери добија смисао.

„схизоафективно расцепљена
скоро на аутистична радост
у кораку те игре док вришти,
о тако дивно луда та девојка!
Савијам папирус,
умачем перо у катран, пишем
о јату птица кроз отвор аорте,
кроз димњак, о ножевима
вискију џезу жилетима.”

Први циклус (Из заоставштине инспектора М.) се састоји од десет песама посвећених животу инспектора и његовим размишљањима, са једним спомињањем песничког позива („Да сам којим случајем песник / знао бих да напишем нешто о птицама [...] да сам песник једноставно бих / знао.”). Писане у виду дневника, ове песме представљају записе једне биографије, особе која често размишља о смрти, не проналази се у окружењу и бележи романтичне записе осетљиве душе. Иако пише у првом лицу, аутор ствара биографију некога ван себе, једног неоствареног појединца који ишчекује смрт, поражен животом којим није задовољан. Песник врло често прелази у нову строфу не завршавајући мисао, остављајући при том сваку строфу отворену, градећи причу повезивајући нит кроз све строфе. Лирски субјекат оживљава и нека размишљања која могу да изједначе песника са оним о коме пише. Преплитања између размишљања и особина субјекта поспешују разноликост јунака о којем Стојкић пева и гради историју једног бића.

„А можда је моја радост само
део једне веће, трагичне збиље коју
не успевам да сагледам.

Померен
из тежишта,
у савршеном кругу,
цветам.”

Најсложенији формат представља уланчавање кратких записа који чине други циклус назван *Полисомнографија*. Овај појам представља још један медицински феномен тј. бележење и истраживање поремећаја у сну. Појам ступања у сан и буђење из истог видимо и у првом и последњем од укупно 42 записа. Стојкић отвара овај циклус стиховима „(22:59) сам си и сами су / без значења / предмети.” и завршава га падањем у сан „(05:03) неумољиво. / главоболна расејаност, / нека зелена реч, / као да свиће.” Сваки од ових записа представља кратку секвенцу, фотографски запис, набој јаких песничких слика које су саме за себе оштроумни записи једне несанице, али исто тако и снови једног сањара. Овакав вид дневничких записа не одваја овај циклус од претходног. Аутор и овде бележи један живот, идући корак даље и стављајући свој субјекат под будно око посматрача записујући све промене које у њему настају. Велика је присутност перцепције околине на чула лирског субјекта. Аутор упија процесе који се догађају око њега, упошљава своју амигдалу, претвара све што доживи у процес који се у њему одвија дуже време. Оно што се дешава у нама док спавамо резултат је процеса којим наше тело схвата све оно што нам се догодило у будном стању. Репетиција чулних доживљаја одвија се у човеку током целог живота. Аутор нам указује на процесе који се могу забележити током фазе одмора и ствара цео један свет ван онога за који ми једино знамо да постоји. Ови записи представљају портрете једног сна, кратке резове фотографија које се стварају у човеку док разлучује процесе које проживљава и преживљава.

Lovesick blues, завршни циклус збирке представља и кључ разумевања и оно што заокружује целу причу коју је аутор представио. Прича по којој је и насловљена збирка заједно са прозном песмом „Gangbang”, резултат је процеса који се одвијају у самом песнику, али и у целој збирци. Аутор нас у уводном делу упознаје са термином амигдала са стручног становишта и овај појам везује за возове и станице. Уколико пренесемо ову метафору на Стојкићево стваралаштво, као и на песничке поступке које представља у својој збирци, можемо посматрати и самог аутора као амигдалу док се око њега одвијају разни процеси који утичу на њега. Аутор финансира причу, а самим тим затвара циклус

и збирку речима „И онда, замислите ту прометну станицу, пероне, возове, ужурбане путнике и – усред све те буке – једну клупу. Седите.“ Стојкић нас овим позива да седнемо у центар његове збирке, у амигалу, и да посматрамо свет око себе. Ставља читаоце у средину збивања тражећи од њих да упијају све оно што се ковитла око њих док читају и тумаче осећања која их затичу док пролазе кроз његове стихове. Он тражи од читалаца да постану амигдала. Градећи специфичан лиризам, Стојкић стаје у групу аутора који се не боје да буду различити и да сваком новом збирком граде свој песнички став.

Још једна збирка која ће се заслужено наћи у избору за песничке награде јесте нова књига Марјана Чакаревића Ткива (Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, Краљево). Прозно-поетско поигравање уобличено у седам циклуса доноси нам поезију која је пажљиво скројена на свим нивоима, и најбитније од свега – Чакаревић је својим читаоцима понудио још једну збирку у којој се не боји да разиграва свој песнички језик. Сваки циклус је именован римским бројем (од I до VII, изузев петог који је именован по наслову збирке). Први и последњи циклус су сачињени од само једне песме па нас тако у уводној песми „Прстен“ аутор уводи у збирку стварајући атмосферу круга који представља један живот. Заокружује животни век листа, стварајући тако осећај једног стваралачког процеса, од његовог настајања до крајњег резултата. Последња песма, „Прозор“, састављена од свега пет стихова, представља поглед у претходне стране, остављајући аутора самог са својим речима и уобличавајући цео рукопис у једну целину, са првом и последњом песмом која отвара, тј. затвара збирку представљајући један почетак и остављајући аутора да резимира ткиво своје збирке. Тематска целовитост коју је аутор изабрао представља његово преиспитивање своје унутрашњости и промена које примећује око себе. Пријемчивост Чакаревићеве поезије се огледа и у урбанизовању мотива којима приступа бојећи своју лирику и пребацујући поетику из простог описивања живота у великом граду до аутопоетичког отварања у пасажима који представљају дубоке замисли које су скројене тако да чине једну ритмички сложу целину. Водити се ре-

чима и тражити такт који ће да откуцава звукове који кроје збирку, само наслућује већ изграђен звук који аутор износи у свакој збирци.

Поетски исказ којим се Чакаревић служи у збирци одликује слобода писања коју аутор кити урбаним темама. Након поигравања са причањем прича у стиховима, аутор је у збирку уврстио и једну причу („Кратка историја настанка слободног џеза“) у којој је показао како поезија није једини формат у који може да смести своју поетику. Састављена из три пасуса, прича је додатно појачана тиме што је последњи пасус састављен из једне реченице са набрајањем описа, и завршава се сумирањем осећаја који ствара њено читање („и кад се сетим свега тога и сада помислим да сам још увек горе, е, о тој слободи ти причам.“). Управо овакви урбани пасажии су главна одлика Чакаревићеве поетике, представљају тежиште око којег аутор заснива свој језик и стил и уносе новине у српску поезију. Аутор тематизује песнички кохерентну збирку у којој се мотиви преплићу у складну целину што се и огледа у подели на циклусе и начину грађења саме збирке. Сведеност на мањи број песама у циклусима и одлука да онај који носи наслов збирке буде најопширнији, са песмама без наслова у којима се аутор највише поиграва са формом песама, показује успешност ове збирке, али исто тако и Чакаревићевог поетичког напредовања и поигравања са стилем са сваком новом збирком.

„Претходно је дрвену гајбицу за воће
окренуо наопачке
и прогласио својим уметничким престолом,
а хрпице танушних књига стихова
распоредио је по кључним тачкама куће
да буду најхрабрије предстраже.“

Да ли случајно или са намером, цела збирка је обојена зеленим тоновима па тако песник користи ову боју не би ли описао или приближио чулне доживљаје, појаве, па и саме појмове који га окружују. Ритмичка неправилност која се огледа у различитом броју стихова, њиховој дужини, наративној структури песама (због којих оне прелазе у полу-прозне записе) и непрестаном поигравању са мотивима најбоље побројавају разна стања кроз која аутор пролази. Он

преплиће физичко стање са метафизичким, уврштавајући један у други, спајајући оно што види са оним што осећа.

„Овде је то место, ипак:
рекох док сам откључавао врата
и после узалуд пипао,
милујући прашину на столу,
не бих ли угледао
негде међу нашим сенкама
остављен, заувек изгубљен, минуо,
у огледалу –
мој туђи глас.”

Конструисање идентитета кроз песме представља ткиво ауторовог пера које исписује и фрагментира збирку. Цикличност за коју се Чакаревић одлучио дели збирку у једнаке наративне структуре које одлично функционишу као засебне целине, али се исто тако и уклапају у замисао о јединственом и целовитом главном делу. Умреженост урбанизације и модерног схватања са елементима дубоке промишљености огледа се у слагању мотива који се преплићу, исписани у прозним наративима записаним у виду стихова. Парадигма осећаја је испружена на асфалту који задржава структуре песничког субјекта и настоји да одржава континуитет модерних израза у импресивном идентитету аутора. Имплементирање наративних елемената који се прожимају кроз песме само подстиче бржу читалачку замисао мотива које аутор исписује. Бројни описи прелазе у наредну строфу, отварајући концепт песме у прози и градећи ток субјектовог прожимања и оживљавања стварности. Аутор буди у себи чврста упоришта која проналази у окружењу и укоренује их у изградњу стихова испуњених преплетеним мотивима који се сваким наредним читањем све више расплићу. Поетски простор збирке смешта читаоца на разна места, помера размишљање о једноставним стварима и проналази симболику ткива која су проткана кроз песме.

160

ДОМЕТИ

брaнислав живaнoвић

хладна страст

Похлепа; приредили Драган Проле и Алпар Лошонц;
Адреса, Нови Сад, 2015.

Зборник *Похлепа* сачињава пет радова наших угледних предавача, филозофа, теоретичара књижевности и друштва, као и уводни текст приређивача Драгана Прола и Алпара Лошонца који даје сажет осврт на уврштене радове.

Зборник отвара текст Владимира Гвоздена и Алпара Лошонца, „Похлепа као апстракција робе“, који на основу различитих историјских, економских, политичких и књижевних примера (Достојевски, Стајнбек, аукција уметничких дела, Вол Стрит, зарада спортиста, филмских и музичких звезда) анализира развој похлепе, за чију пацификацију је можда најзаслужнија била друштвена игра „Монопол“. Аутори истичу да је за похлепу новац апстрактан и с обзиром да се похлепа темељи на згртању а не у уживању у згрнутом, у самом чину згртања похлепа се исцрпљује. У европској књижевности златно доба тематизовања похлепе у економском смислу дао је 19. век, када се моменат похлепе огледао у фигури која је у традицији била позната као оличење похлепника – фигура лихвара. Аутори истичу да је ова тема данас више него актуелна, а перципирање књижевности поводом модерног економског света је да улоге у њему нису јасно расподељене.

У свом тексту „Институционализована похлепа / Моћ групе и немоћ заједнице“ Драган Проле указује да је идеја о пороку настала у античком свету, као и то да похлепа античког и модерног доба није иста. Зато наглашава неопходност „ревизије“ грехова и утврђивања разлике између греха и порока. Проле наводи да порок представља оваплоћење ка-

161

ДОМЕТИ

рактерне особине која се догађа у овом свету, док грех не представља карактерну особину, већ порекло смртности и неприхватање те коначности која је настала из престапа према Богу, односно конститутивни поредак против божанске забране. Тако прождрљивост и разврат не могу бити сврстани у грехе, него у пороке, јер док се порок заснива на самоодносу, грех је увек однос према Другом. Проле такође наглашава да је за разлику од индивидуализоване похлепе, тежи облик институционализована похлепа, када групно деловање мрежом корупције ствара саморепродукујући систем.

Наредни текст, „Платон. О филозофији и похлепи“, потписује Зоран Арсовић, који, позивањем на Платона и његове текстове, пропитује похлепу са становишта шта похлепа „заправо“ јесте, једначећи притом говор о похлепи са филозофијом. Арсовић у похлепи види полазиште филозофске мисли, почело или предуслов за филозофију; неку врсту перманентне потребе за знањем која нема свој крајњи циљ, већ се, попут похлепе, непрекидно репродукује.

Марина Лукшич Хацин у свом прилогу, „Похлепа у контекстима различитих мултикултуралних дискурса“ поставља питање достојанства као права и могућности сваког човека да на основу социјалне правде ужива достојанство. Са становишта критичке мултикултуралности ауторка промишља однос између похлепе и амбиције као врлине, која испољава неку врсту племените похлепе и не угоржава достојанство других људи за разлику од „негативне амбиције“.

Завршни текст зборника представља рад Предрага Крстића, „Заједница похлепника“, где аутор анализом афирмисања похлепе у футуристичком кинематографском SF серијалу Звездане стазе и научним резултатима истраживачке агенције „Галуп“, настоји да укаже на непостојање разлике између фикције и стварности, тј. промене у одношењу према похлепи са променом контекста, и њеној склоности за апстраховање новца и робе из савременог тренутка у којем живимо на пројектовану будућност XXIV века и њену ванземаљску хуманоидну врсту Ференги.

Намера зборника била је да историјским сагледавањем филозофије, књижевности и уметности помогне у темељнијем разумевању похлепе као некадашњег греха а данашњег свакидашњег порока, и са тим боље разумемо савремено

доба у којем живимо. Како су сви смртни грехови ствар политике и дистрибуције чулности унутар једног друштва или заједнице и непосредно утиче на њихово структурирање, похлепу неизоставно треба политизовати и идеологизирати. У новије време држава је преузела улогу коју је имала Црква и пореским системом учествује у грађењу „милосрђа“ и посредовању између богатих и сиромашних. Иако стицање само по себи није проблематично, треба имати у виду губитак мере, односно „редуктивну природу похлепе“ – када неко/нешто због нечије похлепе трпи. Похлепа је у новом добу рехабилитована речју – „интерес“, и будући да бележи раст, у похлепи се одсликава антрополошки став према нашој смрти – компензације смртности и питање опстанка – када средство испуњења постаје сврха живота.

душан стојковић

душа песме у библиотеци смрти

Зоран М. Мандић: *Кварење кругова*; „Каирос”,
Сремски Карловци, 2017.

Зоран М. Мандић је и у ранијим својим књигама показао да је мајстор при избору њихових наслова. Изрека „Не дирајте моје кругове” приписује се великом античком физичару, астроному и математичару Архимеду из Сиракузе. Једна од ранијих Мандићевих збирки била је насловљена *Оквири*. У оквиру оквира и о кругу је била реч. Сада, у *Кварење кругова*, песник тражи да се из круга искобељамо, искочимо, и у неизвесно ако треба, пошто песничка слобода са оствареним никако као заувек цементираним и ограђеним да се измири не може. Ранији кругови кваре се већ, ванредном, антологијском, песмом „Обраћања”. За разлику од већине типичних Мандићевих песама, она је римована и то тако што се готово комбинују унакрсна и парна рима. Иако је њен наслов „Обраћања”, не зна се ко је онај коме је песничко обраћање упућено. Или се, барем, то са стопроцентном сигурношћу не може рећи. Могу то бити други песници, и минулих времена и они који су песникови савременици, и наши и страни, али и читаоци, али и сам песник. Двапут се у збирци као сонет именује оно што нипошто сонет није. Када се спомену *наш отац и син*, нису то само они са којима смо родбински везани, већ и они који се над нама налазе и чије нас будне очи непрестано и неуморно кроз живот, како би Дис рекао, и воде и гоне. Рим постаје византијски *распукао*. Уз *надреалисту* пре *надреализма*, највећег и најпониорнијег, Рембоа, руку уз руку, је и највећи поетоархитекта Бодлер. Хармонија, склад се са визијама, поетским вртоглавицама укршта. Овидије се у Јесењина *премене*, и, спора нема, *vice versa*. Поезија постаје – оно што једино права и велика поезија одувек јесте – *свепоезија*. Она која никакво *наличје* не поседује, већ се на једно једино, божански светло лице,

164

ДОМЕТТИ

своди. Онај ко поезију ствара, али и онај ко успева поезијом да се оплоди, онај кога она од реалног одваја и у неслућене висине ваздиже, човек-песма бива. Јер, у речима, само у речима, човек је себи најближи. Песма се отелотворује. Песма-крвоток постаје. Но, и песма туга, притом, остаје. Простор у коме се то збива има широки распон. Овај се надреално осликава, међи као међупростор између трена када У цик зоре на врху белог сунца, / Зли физичар пева како век бунца и оног када За леђима речи на почетку беше свет, / на крају, ево, остаде, само аритмични сонет. Од настанка света до творења сонета. Аритмија хармоније. Али, и сонет је, и када је квари-игра, свет. Типична Мандићева песма познаје офантастичење које се своди на мали помак: опева оно што истовремено и јесте и није, као да је сневано, али се притом о сну не пева тек пошто се он одснивао, већ усред њега, из саме његове сновне магме; пред нама је покожица сна, њено дрхтање и таласање... Онострано се преплиће с метафизичким. Нуди се веома често необиблијска поетска „прича“. У свакој се бар наслућује, ако није и стварно присутна, метафизичка аура. Готово да их одликује особена антисликковност. Мандићеве песничке слике су менталне, психолошке. Постоји „лепљење“ слика испод слике, слика у слици, нешто колажно. Вишеслојност слика доводи до тога да у њима нема јасно одељених површине и дна: све је и дно и срце слике истовремено. Ту је у игри мандићевско онеобичавање. Свака Мандићева песма онеобичена је на њему својствен начин. Стога она и јесте само његова и нико, а да се сасвим песнички не угрува, не може ни да покуша да следи њен траг, иде њеним жлебом. Ретки су наши песници – он управо такав јесте – који немају, не могу да их имају, следбенике, имитаторе, било бледе, било песнички неухрањене.

У Мандићеве песме улази се као у цртеже. Песник примењује специфичну поетско-сликарску технику. У овој збирци најликовнија је песма о црном мачку. Типична његова песма-слика спој је бошовске густине и пакленског визуелног пламтења и магритовске титрајуће телесности, окамењености у лебдењу. Оне су писане/сликане процедуром мишљења. Језик (писан великим почетним словом) ових песама суштински се разликује од уобичајеног. Изговорено садржи и неизговорено; и једно и друго у језгру су лирског тока свести, контролисаног бризгања поетских слика. Песник не означава и не тумачи, већ синтетички гради, али тако што показује и оно што лебди у сну, не стиже до изговорености, објаве.

Песник посеже за (потенцијалним) неологизмима: богомишљеник; нађош; поетокрадица; прођош; самосебље. Реч временик је од Чудеа позајмљена да би овог песника на најбољи могући начин „покрила“. Најфреквентнија реч збирке је – овај пут узета из вокабулара Милића од Мачве – одшелник. Синестетичко-оксиморонски се пева о белом сунцу („Обраћања“), плавој тами („Путовање“), промуклој музици воде / на самрти („О (са)вршеном“).

Огромна већина Мандићевих песама је без риме. У њима је присутно, готово каскадно, „слагање стихова“. Чести су анжамбмани. Приметно је „ломљење“ стихова. Притом, значајну улогу игра употреба или изостављање великог слова на почецима појединих стихова која песмама даје особену динамику. Једнако важи и за изненадно кидање стихова многобројним запетама по угледу, и са истим ефектима, као код великог Милоша Црњанског. Зреле песникове песме поседују специфичан опори, густе ритам.

Његова поезија еминентно је есејистичка. Такве, и толико добре – мада поприличан број актуалних српских песника сасвим неуспешно покушава да се укрца на нашу поетско-есејистичку (б)арку – нисмо имали досад, и немамо сада. Она има – логично је то очекивати – нешто монтењевско у себи. Промисљање које је у њеном срцу могли бисмо условно одредити као мисао којом се опевано осећа. Једнако, и као осећања која су се у–мислила!

Пред нама је читав имагинарни музеј уметности, филозофије, науке, препун имена оних са којима Мандићеве песме, на најразличитије могуће начине, кореспондирају. Уз Бодлера, Рембоа, Овидија, Јесењина, ту су и они умрли песници којима је Мандић посветио ванредне песме које високо сваку пригодност надгорњавају и врхунским песмама нашег савременог песништва постају: Бранислав Петровић, Никола Цинцар Попоски, Слободан Стојадиновић Чуде, Петру Крду. Посебно, Фјодор Достојевски и Франц Кафка (и његова и песникова фонтана). Нарочито, Исус. Највећма, Никола Тесла, онај који се коцкао са Достојевским / после сваког његовог нередигованог / Романа („О (са)вршеном“). Требало би се позабавити песничким електрицитетом који избија из Мандићевих стихова.

Као што бисмо песникове мини есеје могли (понекад се то и чини) третирати као песме у прози, другачијом графичком организацијом Мандићеве песме могли бисмо „преобући“ у мини есеје. Имамо писца који, негирајући сваку круту жан-

166

ДОМЕТНИ

ровску омеђеност, своје литерарно стваралаштво укотвљује у особен међужанровски простор. И тамо и овамо, једнако као и: ни тамо ни овамо. Песништво његово налик је на живу. Покретно, гибљиво, неухватљиво, незаробљено. Мандићевско. Препознатљиво од прве. Зоран М. Мандић још једном, и једнако успешно као и пре, и у овој збирци казује како га никакве границе које постоје између књижевних родова и жанрова ни на шта не обавезују. Не допушта им да га робе. У његовим песмама много је, поред еминентно лирског, наративног, драмског, есејистичког... И игриво-хуморног што илуструјемо цигло једним примером: *Неналажљив је пут тек тако / преко интернета у интернатима / Метежа („О (са)вршеном“)*.

Као да песник, очи у очи, за столом, са смрћу седи, из многих Мандићевих стихова и буквално веје меланхолија. Нипошто случајно, једна његова песма насловљена је „На ивици“. Са смрћу се разговара, али у овим стиховима и сама смрт проговара. У песми „Ломача“ се вели: Тама не бежи од својих снова. У оној чији је наслов „Ништа се не зна“: Ништа се не зна док се / Не пристигне са / Дипломом Смрти, а у „Када умрем“: Када умрем / Смрт да ме не изда / [...] / Иза великих закључаних / Врата свака је моја / Песма / у библиотеци смрти / Објављена. А Жорж Батај, онај коме је, могуће и сасвим несвесно, по суштинској меланхоличности казаног/певаног, Зоран М. Мандић најближи, казује између осталог, „Силина грчевите радости дубоко потреса моје срце. Та силина истовремено је – с језом то кажем – срце смрти: оно се у мени отвара!“ А Морис Бланшо, други философ/писац с чијим ставовима Мандићево дело дубински кореспондира: „... кад говорим, смрт говори у мени“ и „Требало би да ми уобличујемо и да будемо песници наше смрти.“

Све што је Мандић створио има заједничко језгро и представља целину која се мора пажљиво ишчитавати пошто је свако читање на прву лопту нужно сиромаше и, вероватно, погрешно разумева. Вредност певаног, међусобно „дозивање“ самих песама, асоцијације које се гранају и лајтмотивски круже Мандићевим литерарним опусом, суштинска промишљеност (о)певаног, иронијски поетски дискурс, метафоричност која се не бори него симбиотички сраста са метафизичношћу, аутоцитатност, цитатност која није повлађивање и слеђење оствареног већ непрестани сукоб са наведеним које у новом контексту, не ретко измењено, оно од чега се „пошло“, ставља на главу, јесу основне саставнице његових песама. И ових најновијих.

Његове последње песничке збирке показују нам како у њему имамо зрелог, требало би рећи и без икаквог устручавања, по много чему, већ и класичног песника који се – то је болест наше књижевне критике – још увек не чита довољно, поготову не онолико и онако како заслужује, и не ишчитава на прави начин, не антологизира довољно јер јесте један од најбољих песника које савремена српска поезија има.

168

ДОМЕТИ

андреа беата бицок

ЖИВ СИ, СТВАРАШ

Анђелко Анушић: *Жив си, кажеш*,
„Културни центар Новог Сада”, 2016

Када се поезија чита с намером да се тумачи и вреднује, обично се наслов збирке семантички повезује са садржајем на крају, када се исцрпи текстуални потенцијал и сведе на неколико основних преокупација и порука. У случају збирке Анђелка Анушића, *Жив си, кажеш*, поступак тумачења одвија се другачије, јер сам наслов указује на дијалошку природу збирке, међутим, не до краја дефинисану. У томе је својеврсна чар поетских текстова унутар ње, јер колико то био дијалог аутореференцијалне природе у коме се преиспитује оправданост поетичког поступка, толико је он и много шире постављен, а понајвише у онтолошку раван и све њене огранке. То је, између осталог, једна од аутентичних особености Анушићевог певања.

Одгонетање чисто поетичких начела песника у збирци могуће је у кључу који нам је понуђен на самом њеном почетку, као врста спознаје у оквиру које се креће поетско искуство песника. Два су цитата неведена: један из Библије, који говори о близини речи човеку, и један цитат Рилкеа, који казује о томе да „Једино песма над земљом / посвећује и слави”. Тако је речима додељена сакрална вредност, а песми, која је од њих саткана, дата је моћ да измакне свему земном и трошном, несталном и несигурном, и да у додиру са пунином трансценденције постане нешто свето и пресудно у вредновању живота.

На тај начин оцртава се хоризонт у ком се може пронаћи код за тумачење стихова збирке *Жив си, кажеш*. Један поетски ток збирке креће се у сфери свакодневице која је обележена специфичном ситуацијом архетипског карактера и чији митски предложак израста у новом смисао-

ном поднебљу у ком савремени човек постоји и промишља. Реч је о откривању идентитета лирског субјекта који је носилац архесудбине изгнаника, индивидуе прогнане из свог света, са свог огњишта, и суочене са тежином проналаска новог места на ком би се осећала целовито и стабилно, односно, живо у сваком смислу те речи. Други поетски ток израста из првог и јасно употпуњује поменути идентитет субјекта откривајући његово преклапање са идентитетом самог песника, те се семантички слој збирке усложњава још једном проблематиком: проблематиком певања у малочас оцртаном контексту.

У искуству лирског субјекта већ се догодио потоп, догодила се олуја, барка за спасење чека, како нам то сугерише пролошка песма „Барка, чекање”. Али, она нема куд да се отисне, нити има сигурности, човек је осућен на суочење са злом. Ништа се не мења, све је увек само чекање на туђој земљи која више није света као некада, јер не постоји јединство, не постоје вредности, можда чак ни место спаса.

Из суочавања са безизлазом рађају се стихови који ће се претворити у речи обраћања, речи које поседују специфичну моћ само/освешћења које је увек лакше када је посредовано. Иако оно не доноси нарочиту утеху у смислу да преправља постојећи поредак света, има катарзично дејство својствено речима које су синоним самог постојања, јер, по Рилкеу, који се лајтмотивски наводи пре почетка певања, песма и није ништа друго до постојање. Из те чињенице језик, као основна материја песме, постаће поље живота у ком је све могуће. Он памти, оживљава, успоставља, насељава. А у збирци *Жив си, кажеш*, потенцијал језика напрегнут је до самог краја у игри речима, метафорама, преплитању дијалекатске и стандардне лексике. Језик постаје метонимија идентитета, пун живота који је самодовољан, живота који је, за разлику од оног уобичајеног постојања које се под тај термин своди, неуgroжен и стабилан.

У том смислу, наслов збирке *Жив си, кажеш* разумемо као провокацију свести песме упућену лирском субјекту да одмери у којој мери, као угрожен са свих страна од многобројних мање или више видљивих феномена савременог живота, заиста живи и да ли се облици постојања кроз која траје могу назвати животом. Јер, феномен беззавичајности који све више јача како се точак историје захуктава кроз време, код лирског субјекта кулминира у огромном болу и осећању празнине због насилне

искорењености из завичајне хоризонтале и вертикале, а он није ни Ноје, није ни епски јунак, нити какав херој да својим деловањима све врати у пређашњу равнотежу. Зато је приморан да обитава као странац у свету који му не припада и којем не припада, изнова и сувише често се суочавајући са својом обележеношћу и немоћи да се ослободи тешког крста прогонства. Из те чињенице израстају песничке слике заморености духа и тела, болести и немира, несна и спутаности, и шире се на читав хабитус бића које једино још може да се суочава са својим идентитетом сувишног човека који у изглобљеном поретку света нигде не припада.

Поезија, међутим, никада није постојала као феномен окренут леђима човеку, а понајмање песницима који путем ње добијају нарочит идентитет. Зато на крају збирке као епилог стоји песма „Рука, острво“ у којој насупрот свој заморености, истрошености и мртвилу постоји рука која миче перо и духовним чином одолева деструктивној констелацији живота. Управо ти стваралачки мицаји јесу светлашце које, иако мало, јесте довољно да осујети мрак судбине и да смисао обесмишљеном: „Пркоси само рука која пише / Не да се старом варварину / Обреченом душепилцу / Она је сад острво / На које си избегао / Морзеовим ластавицама / Са кога се / Понекад јављаш.“

Анђелко Анушић је још једном бритким пером духа и широким потезима унутар језичких могућности да се израз оваплоти у необичном и неуобичајеном, потписао књигу која је живо сведочанство савременог тренутка и након „Епитафа за незнане“ још једном одјекнуо песничким гласом међу тишином онога што се гура у заборав. Певајући и овога пута у име многобројних са којима дели судбу изгнаних, Анушић се обрачунава са свим бесмислом тог положаја и подвлачећи немоћ, непотпуност бића и немогућност смирења без завичајног тла, хумано и топло стаје на страну свих патника и страдалника чије је место у свету доведено у питање. А управо то се и од истинске поезије очекује, да се напаја из виших духовних сфера и да се, преведена на језик разумљив свакодневици, укаже као оаза утехе неутешном и као виши смисао постојања онеме ко из угрожености пева.

mile nović

bakšiš iz duše

Kako čovek može da svira deset, dvadeset hiljada noći u kafani, a da mu se prsti i duša ne izližu?

Na pitanje koje je sam postavio, Nikola S. Maširević knjigom „Gospodo tamburaši“ daje deset, dvadeset hiljada odgovora. I više. Onoliko koliko ima lepih pesama. Bezbroj!

A pesma je lepa ako otvara „pendžere u duši“. Upijao je to još odmalena, kada je prislanjao obraz uz radio sa drhtavom kazaljkom, stanicama ukруг i okom koje je žmirkalo, dugo verovao, a posle hteo da veruje da u toj kutiji žive neki mali, uvek srećni ljudi, slušao njihovo pevanje, pa i sam zapijukao.

Dobro je upamtio najsentimentalniju sviračku lekciju – da tambura ima dušu. I da je ne pokazuje svakome. „I dok su nas u školi učili da sviramo i pevamo kako je mlada Vojvođanka nosila pušku i barjak, bacala bombe i fajrontirala bunkere, čika Joška nam je uživo, čokoladnim prstima i perom od roga, vadio iz tambure po okrajak mesečine, sunca i zore, malko čežnje, suza i čemera kaljavog ko klompe usred izloknanog šora, parče neba, osmeha i sete, čuperak grive Jagrinog riđana, ogledalca, krajičke devojačke bluže...“

Nikola Maširević je rođen 1948. godine u Somboru, gde je završio Učiteljsku školu. Posle diplomiranja na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu (grupa jugoslovenske književnosti) profesionalni je novinar do danas.

Njegovo druženje s tamburom traje još od srednjoškolskih dana.

Dakle, knjiga „Gospodo tamburaši“ je prevashodno sentimentalna, ispovedna hronika, prozno-lirski mozaik sastavljen od tanano brušenih kamičaka, koji počesto zablistaju lepotom i vrednošću pravih dragulja. Sva je u treptajima srca, mirisima lipa i duња, u hedonističkom prepuštanju trenutku doživljaja, ali i u čežnji

za nečim nedosegnutim, u seti, pa i čemeru za minulim, jer što je bilo, bilo je i nikada se vratiti neće. Život je samo jedno opraštanje.

Ono što je, ipak, nesumnjivo najveća njena vrednost to je verodostojnost svedočenja, naoko olaka, lepršava, previše ututkana, a ako se dublje pogleda, uistinu dirljiva, uzbudljiva i životna autentičnost ovih kratkih zapisa. Otuda su oni daleko prevazišli kratkoročnost, efemernost novinskih priloga i opravdano, zaslužno postali knjiga. Da se čita, da se svira, da se peva.

Reklo bi se, pa ona je sva u rečima; u rečima o pesmama (i pesama), o pesnicima, o orkestrima, o čuvenim tamburašima, o pevačima, o kafanama, o gostima, o slavama, proslavama i zabavama... A gde su tu note?

Svuda, na svakoj stranici, ako ne baš i u svakom retku, tamo gde se odjednom nekom magijom svirke i pesme običan život, siva svakodnevnica, muka i tuga preobrazu u nešto nestvarno, čarobno, bajno. Tada je sve „gospodski otmeno i paorski vragolasto i setno... Sve miriše na jabuke rane i na čiste sobe podmazane... S tugom što se bekrijanjem umiva kad se razgrajaju vino i tambure, a srce se lista i sladi ko bundevara...” Tambura „hekla” pesmu, a ko pesmu nema, život mu bez nota.

To o čemu piše, Nikola S. Maširević nije samo slušao, niti samo gledao. On je živeo s tim. On ne govori o tamburi, on kao da iz same tambure, srođen s njom, ispisuje nešto što je mnogo, mnogo više od muzike. Pa i od samog života.

„Čitav život stane u jednu pesmu i jedino što je razlikuje od čoveka jeste što ona može da živi mnogo, mnogo duže i postane večnost. I svakom se posle učini da je ispevana baš za njegov život, za njegovu dušu. Tako pesma živi hiljadu i ko zna koliko života. Sa čovekom ne biva tako. On ode tiho i zauvek u tišinu. Često usred pesme...”

Najprisniji, najtananiji je kad opisuje tamburaške veličine, muzičke i kafanske legende; najmelanholičniji kad poziva tamburu da izlije koji deci tuge; najslikovitiji u davanju atmosfere kafane; najsetniji kad se priseća pesama (recimo onih požutelih i promuklih od dima i špricera, onih što drhte u braonkastom ciganskom srcu); najraspevaniji kad opisuje ravangradske di- Kako čovek može da svira deset, dvadeset hiljada noći u kafani, a da mu se prsti i duša ne izližu?

No, u tom tamburaškom svetu, i oko njega, nije sve bajkovito, iako Nikola S. Maširević možda svesno stvara takav privid i ušuškanom mimikrijom prekriva grubosti i neravnine stvar-

nosti, bežeći u pitominu i mekotu pesme. Površnog čitaoca lako može da zavara ta dopadljiva, dobro zaslađena strana i da prenebregne naličje cele ove priče, jer – život je surov.

A ona postoji i te kako, samo što je Nikola S. Maširević daje, doduše, nekako ovlaš, u kratkim crtama, istina takođe vrlo sugestivno, upečatljivo, uverljivo. Takvi su opisi proslava Dana žena, maturantskih susreta, muzičkog šunda na tursko-iranski štim, kompjuterizovane dece koja će kad odrastu postati verovatno ozbiljni, uglađeni, načitaniji ljudi sa cvikerima, kakvih nam je potrebno što više, ali hoće li oni sami biti srećni? Ili kad jednostavno običnu situaciju zaustavi kao kadar iz filma: „Deca svmu po jednog ili oba roditelja u kafanu i zauvek tu ostanu. Sede i samuju i kad je astal pun. I kad naručuju pesme u njima je harmonija usamljenosti, sete, zamišljenosti, nemira i ispijenih snova. Piju uporno, kao da ne daju drugima koji su voleli manje, da piju više.“

Njegovo pero dobija oštrinu kada govori o somborskim vašarima na kojima se lumpovalo, tamburalo, malo pazarilo, a točilo po vasceli dan. Musave vašarlike ostavljale bi mala bogatstva pod velikim šatrama, pod kojima su harale rdave tamburaške bande, promukle od hladnog vina i bezobraznih bećaraca, jednako nesrećne i kad pevaju vesele pesme i kad tuguju s pijanom mušterijom. Takav ton daje i podsećanju da nije bilo gusto samo u šumama i gorama naše zemlje ponosne i da se poštene Lale nisu jedile samo zato što u ratnom i gladnom vihoru nisu imale žute supe i paprikaša na astalu.

Još je ironičniji, sve do blage satire, u prikazivanju savremene zbilje: „Kako da ispadne dobro, kad nikad nije ni valjalo. Krivi su se oduvek krivili za šankom, s nogu, uz brlju, na veresiju i sada su, naravno, i krivi i dužni. A pravi na pravom mestu piju pravi viski. S ledom. Ni krivi ni dužni. Njih i sad možete da vidite na pravim mestima. Zato su sada prave kafane prazne onima koji su puni para.“ I pesma se promenila. Tamna je noć. Topovi grme negde u daljini. I ti je čuješ, prijatelju stari. Ratuju tvoja bosonoga deca i ginu tvoji sinovi bećari.

Ne želi Nikola S. Maširević sebe da stavi u ulogu sudije ili filozofa, niti se takvima predstavljaju njegovi junaci. Čim osete da su malko više zašli na tu stranu, odmah se trzaju i vraćaju, poput onog sagovornika koji gotovo sa zamerkom kaže: „Sad si me natero u duboko!“

Ipak, najviši domet u ovoj originalnoj knjizi autor dostiže u onim mekim, šuštavim, duševnim prilozima. „Mom sviraču“ predstavlja čistu poeziju u prozi.

„S tamburom divanim, da me ko ne čuje, kažem joj – ne vredi, otišo ti svirač, ne čekaj ga više... A ja te još čekam da sviramo tiho one stare stvari...“

Kao dugogodišnji novinar ispekao je zanat lapidarnog kazivanja i kada se tome pridodaju dar zapažanja, smisao za efektivnu deskripciju i poznavanje velikog broja pesama – onda se dobije divan prepletaj u kojem se više ne razaznaje šta je govor pripovedača a šta su stihovi. Sve zajedno to je poezija.

I druga značajna karakteristika njegovog stila jeste namerno mešanje književnog i lokalnog govora zasićenog arhaizmima i varvarizmima, što celoj knjizi daje posebnu boju. On se ne libi da progovori onako kako se to jedino može reći na pravi način, makar se svesno ogrešio o gramatička i pravopisna pravila.

I dok se čita, a i dugo posle, knjiga „Gospodo tamburaši“ lagano potrže tanane strune i tihim brujem dopire u najdublje kutke čovekove intime. I čini se kao da je sve stalo u nju: i vreme, i prostor, i ljudi, i događaji...

GOSPODO TAMBURAŠI, primite ovaj bakšiš iz duše!

